

รายงานการวิจัย

เรื่อง

นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Policy and Mechanism of Community forest Management of the People
and Local Administration in the Northeast

โดย

พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี (สลาตสังข์)

ดร.สุทธิพันธ์ อรัญญवास

ดร.สยามพร พันธุ์ไชย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 6107600105

รายงานวิจัย

เรื่อง

นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Policy and Mechanism of Community forest Management of the People
and Local Administration in the Northeast

โดย

พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี (สลางสิงห์)

ดร.สุทธิพันธ์ อรัญญवास

ดร.สยามพร พันธุ์ไชย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๖๐

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 6107600105

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Policy and Mechanism of Community forest Management of the People
and Local Administration in the Northeast

By

Phramaha Thainoi Yanamethi (Salangsing)

Dr. Sutipun Arunyawat

Dr. Siamporn Panthachai

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi-Et Buddhist College

B.E. 2560

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 6107600105

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ผู้วิจัย:	พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี (สลาบสิงห์) ดร.สุทธิพันธ์ อรัญญาวาส ดร.สยามพร พันธุ์ไชย
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๐
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓) เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทุตติภูมิ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) พื้นที่การวิจัย ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน ๒๐ คน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๓๐ คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

๑. นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมภายในชุมชน รวมถึงการรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนผสมผสานกับการตั้งกฎกติกา เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมกระบวนการจัดการป่าชุมชน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการใช้กระบวนการวิจัยช่วยสนับสนุน เชื่อมโยงกิจกรรมของป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

๒. กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น โดยการประชาสัมพันธ์ การประชุมเสวนา การสร้างกิจกรรมชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

๓. การประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การบริหารจัดการป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป่าประชาสัมพันธุ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน และการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ ทั้งทางด้านการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้ไว้ใช้อย่างยั่งยืน

Research Title: Policy and Mechanism of Community forest Management of the People and Local Administration in the Northeast

Researchers: Phramaha Thainoi Yanameththi (Salangsing),
Dr. Sutipun Arunyawat, Dr. Siamporn Panthachai

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Roi Et Buddhist College

Fiscal Year: 2560 / 2017

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research aims: 1) to study the policy and mechanism of community forest management of people and local administration in the Northeast, 2) to study building process of the policy and mechanism of community forest management of people and local administration in the Northeast and 3) to evaluate the policy and mechanism of community forest management of people and local administration in the Northeast. It was the qualitative research with collecting data from primary, secondary documents, in-depth interviews and participatory observation. There are 3 provinces and 4 districts research areas: Kuchinarai district of Kalasin province, Phon Thong district and Pathum Rat district of Roi-Et province and Wapi Pathum district of Maha Sarakham province. The main informants were used in this research: 20 Community/village leaders and 10 experts/scholars, totally 30 persons. This analyzed data by using the inductive methods.

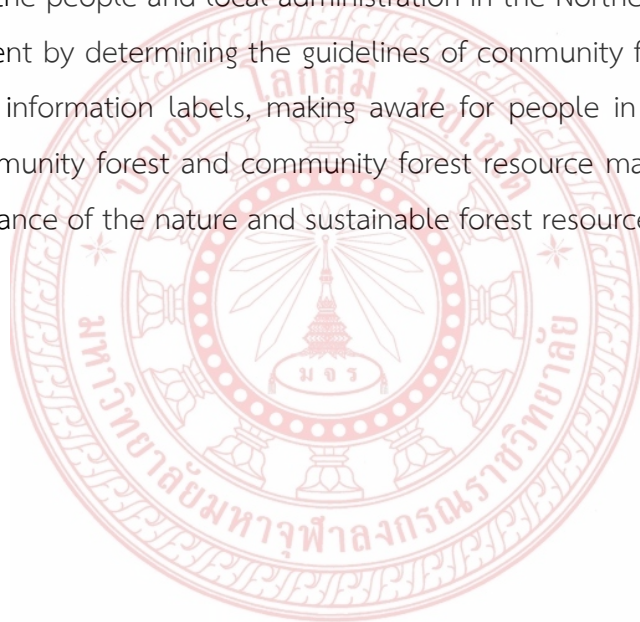
The research result was:

1. The policy and mechanism of community forest management of the people and local administration in the Northeast was necessary to cooperate with the priority needs of the community by allowing the community to set planning and controlling a long with the community needs by rules and regulations of traditional beliefs based on local wisdom, ritual, culture, lifestyle and culture within the community. It included maintaining the community's collective resources with incorporating the rules and regulations to maintain natural resources in community forests by participating in the community forest management process, continuous

learning and the use of supportive research process to link the community forest activities for systematic learning.

2. The process of building the policy and mechanism of community forest management of the people and local administration in the Northeast was natural resource management and environment under the principle of decentralization of administration from the government to the local administration by the public relations and meeting. The creating of community activities must be cooperated with strong leaders who can carry out activities to achieve sustainable success.

3. The evaluating the policy and mechanism of community forest management of the people and local administration in the Northeast was community forest management by determining the guidelines of community forest management, replanting trees, information labels, making aware for people in the community to protect the community forest and community forest resource management to make benefit both, balance of the nature and sustainable forest resources.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และการให้ความสนับสนุนจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปีงบประมาณ ๒๕๖๐ คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และบุคลากรของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระโสภณพัฒนบัณฑิต, รศ.ดร. รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น เจ้าหน้าที่ผู้ดูแลในสำนักงานวิจัยของ วิทยาเขตขอนแก่นทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกต่อการทำวิจัย ตลอดทั้งเพื่อนร่วมงานที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ในเขตพื้นที่อำเภอภูผามาศ จังหวัดกาฬสินธุ์, อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด, อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้ให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในการทำงานวิจัยครั้งนี้

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์ทั้งทางด้านวิชาการ และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนต่อไป

พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี (สลางสิงห์) และคณะ

๒ เมษายน ๒๕๖๒

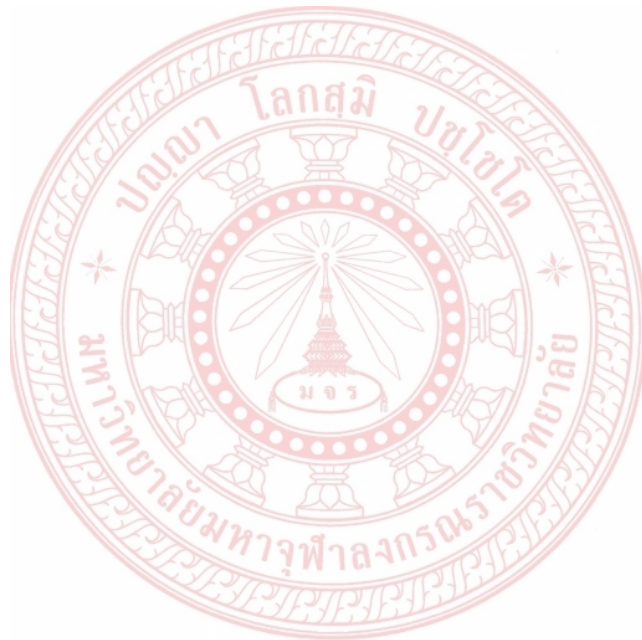
สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๖
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๖
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย.....	๖
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ.....	๗
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๙
๑.๗ กรอบแนวคิดของการวิจัย.....	๑๔
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ.....	๑๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๖
๒.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน.....	๑๗
๒.๑.๑ ความหมายของป่าชุมชน.....	๒๐
๒.๑.๒ องค์ประกอบของป่าชุมชน.....	๒๒
๒.๑.๓ ประเภทของป่าชุมชน.....	๒๓
๒.๑.๔ รูปแบบของป่าชุมชน.....	๒๖
๒.๑.๕ ลักษณะของป่าชุมชน.....	๒๗
๒.๑.๖ การจัดการป่าชุมชน.....	๒๙
๒.๑.๗ การพัฒนาป่าชุมชน.....	๓๒
๒.๑.๘ ปัจจัยความสำเร็จในการดำเนินงานป่าชุมชน.....	๓๖
๒.๑.๙ ประโยชน์จากป่าชุมชน.....	๓๙

๒.๒ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.....	๓๙
๒.๒.๑ ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์.....	๔๑
๒.๒.๒ ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้.....	๔๒
๒.๒.๓ แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้.....	๔๒
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๔๔
๒.๓.๑ ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ.....	๔๔
๒.๓.๒ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ.....	๔๕
๒.๓.๓ แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๔๖
๒.๓.๔ การจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ.....	๕๐
๒.๓.๕ แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๓
๒.๓.๖ การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๔
๒.๓.๗ หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๖
๒.๓.๘ แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.....	๕๘
๒.๔ ทฤษฎีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.....	๕๙
๒.๔.๑ ป่าไม้สาธิตพระราชดำริเริ่มแรกส่วนพระองค์.....	๕๙
๒.๔.๒ ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวัฏจักร ธรรมชาติ (Natural Reforestation).....	๖๐
๒.๔.๓ วิธีการปลูกป่าทดแทน.....	๖๑
๒.๔.๔ วิธีการปลูกป่าเพื่อทดแทนหมุนเวียน.....	๖๒
๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๖๖
๒.๕.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๖๖
๒.๕.๒ รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๖๙
๒.๕.๓ การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน.....	๗๑
๒.๕.๔ ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการป่าไม้ชุมชน.....	๗๔
๒.๕.๕ กระบวนการของกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน.....	๗๕
๒.๕.๖ กระบวนการของกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการป่าไม้ชุมชน.....	๗๖
๒.๖ แนวคิดความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน.....	๗๙
๒.๖.๑ แนวความคิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชน.....	๘๔
๒.๖.๒ แนวคิดหลักการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม.....	๘๖

๒.๗ แนวคิดอำนาจและบทบาทหน้าที่ของอปท. ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้.....	๘๘
๒.๘ นโยบายสาธารณะว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน.....	๙๐
๒.๙ บริบทพื้นที่ป่าชุมชน.....	๙๖
๒.๑๐ สรุป.....	๑๐๕
บทที่ ๓ ระเบียบวิจัย	๑๐๗
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๐๗
๓.๒ พื้นที่การวิจัย.....	๑๐๘
๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๑๐๙
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๑๑๐
๓.๕ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ.....	๑๑๑
๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๑๑
๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๑๒
บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....	๑๑๓
๔.๑ นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๑๓
๔.๒ กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๑๖
๔.๓ ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.....	๑๑๘
๔.๔ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากงานวิจัย.....	๑๒๔
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	๑๒๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๑๒๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้.....	๑๓๓
๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	๑๓๔
บรรณานุกรม.....	๑๓๕
ภาคผนวก.....	๑๔๒
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๑๔๓
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์.....	๑๖๑
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ.....	๑๖๓
ภาคผนวก ง เครื่องมือวิจัยแบบสัมภาษณ์ / รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....	๑๖๖

ภาคผนวก จ ภาพลงพื้นที่เก็บข้อมูล.....	๑๗๓
ภาคผนวก ฉ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๗๗
ภาคผนวก ช ประวัติผู้วิจัย.....	๑๘๐

สารบัญภาพ

ภาพประกอบที่

หน้า

๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....๑๔

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

๔.๑ การเปรียบเทียบความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน.....๑๒๒

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญยิ่งชนิดหนึ่งของโลกมีค่ามหาศาลต่อมวลมนุษยชาติ และสิ่งที่มีชีวิตอื่นๆ คือ ป่าไม้ให้ปัจจัยสี่ อีกทั้งยังมีความสำคัญอย่างมากในแง่ของการอนุรักษ์ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ถึงแม้ว่าป่าไม้จะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถทดแทนได้เองตามธรรมชาติ ถ้าหากมีการจัดการไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการจะทำให้ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่จำนวนมากเพียงใดก็ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการในด้านต่างๆ ได้อย่างเพียงพอ ในปัจจุบันรัฐได้มีนโยบายออกกฎหมายผลักดันให้ภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ในชุมชน ทำให้ภาครัฐได้นำนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายฉบับ และมีหน่วยงานที่มีภารกิจด้านสิ่งแวดล้อมแต่ปรากฏว่ากฎหมายต่างๆ ยังไม่สามารถจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ในปัจจุบันต่างสนับสนุนหลักการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการป่าระบบกฎหมายไทยยังไม่เข้าใจ และยอมรับสิทธิชุมชนยังไม่มีกฎหมายรองรับการจัดการร่วมระหว่างประชาชนและภาครัฐในเขตป่าอนุรักษ์ป่าชุมชน และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ป่าไม้ในประเทศไทยในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก ต่อมาป่าไม้ถูกบุกรุกทำลายลงไปเป็นจำนวนมากคณะกรรมการนโยบายป่าไม้แห่งชาติได้กำหนดนโยบายการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในประเทศ

มาตรการที่รัฐบาลใช้เพื่อบริหารจัดการพื้นที่ป่าไม้คือ การประกาศเพิ่มพื้นที่ป่าไม้เพื่อการอนุรักษ์การป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ เพิ่มการบังคับใช้กฎหมายผ่านการควบคุมสั่งการการส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการภายใต้โครงการป่าชุมชน แต่เมื่อพิจารณาจากการเรียกร้องให้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนโดยตรงนำไปสู่กระบวนการดังกล่าวมีปัญหาในเชิงโครงสร้างและทัศนคติด้านการบริหารจัดการระหว่างภาครัฐกับองค์กรภาคประชาชน เป็นการเคลื่อนไหวในพื้นที่ของการต่อสู้การช่วงชิงความหมายระหว่างป่าของรัฐกับป่าของชุมชนชาวบ้าน การต่อรองในเรื่องสิทธิได้นำไปสู่การสร้างกลไกที่เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลได้ ดังนั้นป่าชุมชนเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย^๑

^๑ นันทวัฒน์ บรมานันท์ และแก้วคำ ไกรสรพงษ์ อ้างถึงใน วิชา นิยม และกิตติชัย รัตนะ, กฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๒๔.

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นรูปแบบหนึ่งของการปกครองที่รัฐกระจายอำนาจหน้าที่สู่ท้องถิ่น เพื่อบริการด้านพื้นฐานให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการคัดเลือกตัวแทนการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประเทศไทยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ ประเภท ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วไป (ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล) มีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลกลางสู่ท้องถิ่น ครอบคลุมถึงเรื่องการสร้างกระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนการมีส่วนร่วม หรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนท้องถิ่นหรือผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สามารถแลกเปลี่ยนปัญหา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหา ร่วมบริหารจัดการ ร่วมกำหนด กฎระเบียบ และร่วมรับผลประโยชน์จากการบริหารจัดการร่วมกัน ภาคประชาชนในท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นในประเทศสนับสนุนแผน งานป่าไม้ชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการบังคับใช้กฎของชุมชนเอง และมีการจัดสรรผลิตภัณฑ์จากป่าร่วมกัน รวมทั้งช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหาของชุมชน^๒

การจัดการป่าชุมชนหากเปรียบเป็นลักษณะของสินค้าในทางเศรษฐศาสตร์ มีลักษณะที่เรียกว่า ทรัพยากรส่วนรวม กล่าวคือการกีดกันการเข้าใช้ประโยชน์ของบุคคลกระทำได้ยากและการใช้ประโยชน์ของบุคคลคนหนึ่งจะไปลดปริมาณทรัพยากรของคนต่อไปลง และในขณะเดียวกันการร่วมมือในการจัดการดูแลรักษาทรัพยากร เปรียบเสมือนสินค้าสาธารณะ (Public Goods) จะเผชิญปัญหาการเอาประโยชน์หรือเอาตัวรอดเฉพาะตนและขาดความร่วมมือ (Free Rider) เพราะเนื่องจากไม่ช่วยดูแลรักษาทรัพยากรแต่ก็ยังคงได้รับประโยชน์ ดังนั้นจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดกฎกติกาหลักเกณฑ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านของการอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูสภาพของทรัพยากรและควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมรูปแบบของการจัดการป่าชุมชนจึงเป็นเรื่องของพฤติกรรมทั้งในระดับปัจเจกและการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ซึ่งก็คือการปรับปรุงกฎเกณฑ์กติกาหรือสถาบันให้ความสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นชุมชน ทั้งสภาพของระบบนิเวศและระบบสังคมการเข้ามามีส่วนร่วมของสมาชิกในการกำหนดกติกาจะทำให้เกิดการยอมรับและร่วมมือกันปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างสันติสุข สถาบันหรือกฎเกณฑ์ที่ดีต้องมีความเสมอภาค (Equity) ในการเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวม^๓

^๒วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของชนในท้องถิ่น, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๗.

^๓สุริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์, การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ ศึกษากรณี: หมู่บ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

ทำให้ชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้นมีมานานแล้ว เนื่องจากทรัพยากรดังกล่าวเปรียบเสมือนปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของชุมชน ดังนั้นจึงมีการจัดระเบียบการใช้ในชุมชน อย่างไรก็ตามแรงกดดันด้านต่างๆ เช่น ทางเศรษฐกิจ ทางการเมืองที่ผ่านมามีผลต่อบทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากรเหล่านั้น ในปัจจุบันนี้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งมีแรงสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง^๕

ป่าชุมชนชาวบ้านมีความคิดเกี่ยวกับป่าโดยอาศัยหลักเกณฑ์ ๒ ประการคือ กฎเกณฑ์ตามประเพณี กฎเกณฑ์ของสิทธิตามธรรมชาติ ถึงแม้ว่าชุมชนมีศักยภาพในการรักษาและจัดการป่า แต่แรงกดดันทางเศรษฐกิจอาจบั่นทอนศักยภาพได้เช่นกัน ชุมชนได้ให้ความสำคัญต่อประเพณี และการใช้ประโยชน์ โดยจะรักษาป่าไว้เป็นของส่วนรวมตามประเพณี และยังมีจัดการไว้เพื่อการใช้สอยของชุมชน สำหรับแนวคิดป่าชุมชนคือ คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ ซึ่งเป็นการดูแลจัดการป่าโดยประชาชน ซึ่งชุมชนนั้นจะต้องเป็นผู้ออกกฎระเบียบข้อบังคับกฎเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อประโยชน์ของประชาชนในชุมชนนั้นๆ เอง อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวจะประสบผลสำเร็จและเป็นที่ยอมรับได้จะต้องมีการดำเนินการทางด้านนโยบายที่ชัดเจน จึงมีการผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนขึ้นมาเพื่อการยอมรับสิทธิชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทำให้เกิดแนวคิดมีแนวความคิดของการจัดการป่าชุมชนในแต่ละรูปแบบที่ทำให้ชุมชนได้มีวิธีการกลไกการจัดการ^๕

ในรูปแบบหนึ่งที่เป็นจัดการป่าชุมชนโดยการดำเนินงานของรัฐเป็นหลัก โดยรัฐจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม (มากบ้างน้อยบ้าง) โดยคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นหลัก สิ่งที่สำคัญคือ รัฐเป็นผู้นำโครงการ ประชาชนเข้ามามีส่วนเป็นผู้ปฏิบัติให้เป็นไปตามเป้าหมายของโครงการรัฐ มีการใช้เทคนิคต่างๆ เช่น การเกษตรแบบผสมผสาน เป็นการจัดการจากบนลงล่าง ซึ่งมีข้อจำกัด เช่น ประชาชนอาจไม่เชื่อหรือไม่เข้าใจแนวทางทำให้ไม่ปฏิบัติตาม เป็นต้น

ในทศวรรษที่ผ่านมาการรวมตัวของชุมชนเพื่อทำการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น ทั้งที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเอง หรือจากการสนับสนุนขององค์กรเอกชน หรือแม้แต่โครงการของรัฐ วิวัฒนาการของป่าชุมชนแสดงให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรนั่นเอง

^๕ กอบกุล ราชะนาคร อ่างถึงใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ, พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระทบทัศนคติและนโยบาย, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓).

^๕ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด, วิวัฒนาการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า: กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, ๒๕๓๘).

ป่าชุมชนเกิดขึ้นด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของพื้นที่ป่าการใช้ประโยชน์จากป่า และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากชุมชนต้องอาศัยทรัพยากรจากป่า ดังนั้นจึงมีการตั้งกฎระเบียบ สำหรับการปฏิบัติและรักษาป่าอย่างยั่งยืน ซึ่งเกิดจากความร่วมมือร่วมใจและร่วมมือระหว่างภาคประชาชนและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตามนโยบายจากภาครัฐ

จากปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมาภาครัฐได้มีนโยบายการสร้างกลไกการจัดการป่าไม้ชุมชนระหว่างภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ขึ้นมาดูแลซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพในการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน แต่ยังมีข้อจำกัดหลายประการที่ควรพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความชัดเจนในขอบเขตอำนาจหน้าที่ตาม กฎหมายการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การดำเนินงาน และการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ข้อจำกัดนี้ สอดคล้องการสร้างกลไกรูปแบบการทำงานของประชาชนด้านการรับรู้ปัญหา การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล รูปแบบการทำงานเชิงกลยุทธ์แบบเชิงรุกกับชุมชน ที่มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมการสร้างระบบกลไกการจัดการการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนต้องมีรูปแบบที่ต้องยึดตามความต้องการในการพึงพิงของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการโดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อต่างๆ ของชุมชนบนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นพิธีกรรมศาสนาวัฒนธรรมที่เกิดจากประสบการณ์คนที่อยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก ดังนั้น หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องสร้างกลไกรูปแบบกระบวนการพัฒนาขีดความสามารถในการสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้แก่ชุมชน ท้องถิ่น ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. พัฒนารูปแบบการสนับสนุนให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น การออก ข้อบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน การจัดกิจกรรมกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนอย่างต่อเนื่อง
๒. การปรับกลยุทธ์สู่การทำงานเชิงรุก โดยเฉพาะกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านการอนุรักษ์ป่า เช่น การพัฒนา ศักยภาพแกนนำชุมชน การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม
๓. การสนับสนุนเสริมพลังการทำงานของเครือข่าย การอนุรักษ์ป่าไม้ที่มีอยู่ให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น เครือข่ายอนุรักษ์ป่าไม้และจัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้
๔. การเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ด้านการอนุรักษ์ป่าและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
๕. การดำเนินงานอย่างยืดหยุ่นและสอดคล้องกับข้อจำกัดภายนอกและกฎหมาย
๖. สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพองค์กรด้านการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึก และการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น การ

พัฒนาศักยภาพของแกนนำชุมชน บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการส่งเสริมการสร้าง เครือข่ายการอนุรักษ์ป่าไม้ แม้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพในการ สนับสนุนด้านการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรถึงแม้ว่าได้มี นโยบายและกลไกจากภาครัฐในการปรับปรุงบทบัญญัติของกฎหมายต่างๆ เพื่อให้ชุมชนและท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายมากขึ้น เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ในชุมชนของ ท้องถิ่นและของชาติ และการสร้างกระบวนการรูปแบบจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตาม การใช้สิทธินี้จะต้องเป็นไป ตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ นั้นหมายความว่า รัฐจะต้องออกกฎหมายเพื่อเอื้ออำนวยให้มีการใช้สิทธิ ดังกล่าวโดยชุมชน เช่น การออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน พระราชบัญญัติทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น

รวมทั้งข้อจำกัดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันนี้กฎหมายได้ให้อำนาจแก่ องค์กรการบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในการคุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติได้ แต่ปรากฏว่าโครงการพัฒนาส่วนใหญ่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงเน้น การพัฒนาแหล่งน้ำและระบบสาธารณูปโภคในท้องถิ่นของตนเอง เนื่องจากเป็นความต้องการขั้น พื้นฐาน ในอนาคตเมื่อความเข้าใจและความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้น องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจะมึบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น เหตุผลสำคัญในการเลือกทำวิจัยนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา จึงมี เหตุผลสำคัญคือ

ประการแรก เหตุผลเชิงกระบวนการ แนวทางการสร้างกลไกรูปแบบการจัดการป่าไม้ใน ชุมชนระหว่างภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามนโยบายภาครัฐที่มีการสร้างกลไกเพื่อให้ มีการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับนโยบายภาครัฐและปัจจัยสนับสนุน ความสำเร็จในชุมชนท้องถิ่นกับหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ให้ความร่วมมือมามากน้อย เพียงใด

ประการที่สอง เหตุผลเชิงวิชาการ กระบวนการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมและความรู้ ความเข้าใจในชุมชนยังไม่ทั่วถึงแม้ชุมชนส่วนใหญ่จะมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้แต่การ เปลี่ยนแปลงของชุมชนกลับทำให้คนที่อาศัยในชุมชนและคนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพรับจ้างเพิ่ม มากขึ้นทดแทนการทำเกษตรกรรมต่างคนต่างต้องออกไปทำงานหรือย้ายที่อยู่อาศัยไปนอกชุมชน ดังนั้นเมื่อภาครัฐได้มีนโยบายการสร้างกลไกกระบวนการรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้การณรงค์ เกี่ยวกับพื้นที่ป่าไม้ให้องค์ความรู้เรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้เน้นให้ภาคประชาชนและองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นได้จัดทำโครงการอนุรักษ์ป่าไม้และร่วมการจัดกิจกรรมเพื่อรักษาป่ามากขึ้นในการรักษา ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น มากน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุผลสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการป่าไม้ชุมชนตามนโยบาย รวมถึงการเสริมสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ในท้องถิ่นมากขึ้น อันจะส่งผลดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรรักษาสภาพพื้นป่าไม้ในชุมชนรูปแบบใด

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๒.๓ เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ นโยบายขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผลต่อกลไกการจัดการป่าชุมชนภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างไร

๑.๓.๒ การสร้างกระบวนการกลไกการจัดการป่าชุมชนภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ การประเมินนโยบายการจัดการป่าชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยศึกษาตามกรอบแนวความคิดและทฤษฎี ดังนี้

- ๑) แนวความคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน
- ๒) แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าชุมชน
- ๓) แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

- ๔) ทฤษฎีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- ๕) แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน
- ๖) แนวคิดความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
- ๗) แนวคิดอำนาจและบทบาทหน้าที่ของอปท. ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้
- ๘) นโยบายสาธารณะว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยกำหนดเขตพื้นที่ในการวิจัย คือ ๑) ชุมชนโคกป่าสี อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ๒) ชุมชนป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และ ๓) บ้านเขวาคอก-บ้านเขวาพัฒนา อำเภอบุพผรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ๔) ชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

๑.๔.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน ๒๐ คน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น ๓๐ คน โดยการจำแนกออกเป็นดังนี้

๑) ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน	จำนวน ๒๐ คน
๒) ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๓๐ คน

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะ

นโยบายการจัดการป่า หมายถึง นโยบายด้านการกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เกี่ยวกับงานป้องกันรักษาป่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสันหนนาการในการจัดการพัฒนาป่าไม้ในเขตป่าชุมชน และการได้รับผลของการใช้พื้นที่ป่าไม้หรือการปลูก และการบำรุงป่าไม้ ด้านการบริหารทั่วไปจากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชาติให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านการอนุรักษ์ และด้านเศรษฐกิจอย่างผสมผสานกันทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้ว้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตตามนโยบายการจัดการป่าไม้ในชุมชนที่มีการพัฒนาป่าธรรมชาติในพื้นที่ๆ และมีโครงการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ตามธรรมชาติปกคลุมสามารถวางโครงการทำปลูกป่าไม้ตามนโยบายภาครัฐ

กลไกการจัดการป่า หมายถึง กิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งซึ่งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษา

ระบบนิเวศหรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ได้รับการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชน และองค์กรชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อมตามความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนเป็นป่าที่ประชาชนเข้าไปใช้สอยตามวิถีชีวิตของคนทุกคนในชุมชนนั้นทั้งเรื่องการทำมาหากิน ระบบครอบครัวเครือญาติ ประเพณีความเชื่อ อำนาจและกฎระเบียบในชุมชน ป่าชุมชนจึงมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับลักษณะภูมินิเวศ และวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนในท้องถิ่นป่าชุมชนหรือพื้นที่อื่นใดที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้ให้เป็นป่าชุมชนตามแนวทางที่กำหนดไว้เพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าเพื่อประโยชน์อย่างยั่งยืน ภายใต้บทบัญญัติตามระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งอาจสอดคล้องกับความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้นด้วยการจัดการหรือดำเนินการดังกล่าวก็เพื่อการอนุรักษ์ และให้ชุมชนได้ประโยชน์ ภายใต้หลักการความยั่งยืน

ภาคประชาชน หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตป่าไม้ชุมชน ที่มีการรวมตัวของภาคประชาชนในพื้นที่นั้นๆ หรือในชุมชนบท เป็นการรวมตัวของปัจเจกบุคคล กลุ่มคน และเครือข่ายภาคประชาชน เกิดขึ้นทั้งจากการเห็นความจำเป็นในการรวมพลังเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเรียนรู้ และการถ่ายทอดประสบการณ์ร่วมกัน โดยเป็นกระบวนการที่เป็นไปตามธรรมชาติและเกิดขึ้นจากการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานอื่นๆ ต้องการให้องค์กร ชุมชน และสังคมมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาตนเอง ตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของหน่วยงานภาครัฐได้กำหนดไว้

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หมายถึง หน่วยงานปกครองที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดรูปแบบหนึ่งโดยปกติการปกครองส่วนท้องถิ่นจะเปิดโอกาสให้ประชาชนในเขตท้องถิ่นนั้นๆ เลือกตั้งผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่เป็นผู้บริหารท้องถิ่นหรือเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นเพื่อเลือกผู้บริหารท้องถิ่นอีกทีหนึ่ง (เรียกว่าการเลือกตั้งโดยตรงหรือโดยอ้อมตามลำดับ) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีอำนาจอิสระ (Autonomy) ในการบริหารจากรัฐได้ในระดับหนึ่งตามขอบเขตที่กฎหมายกำหนดการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นโดยตรงคือการเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ สามารถเลือกตั้งผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตท้องถิ่นของตนได้โดยตรงส่วนการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นโดยอ้อมสภาท้องถิ่นจะทำหน้าที่เลือกผู้บริหารท้องถิ่นแทนประชาชนในท้องถิ่นกล่าวคือประชาชนในท้องถิ่นจะทำหน้าที่เพียงแค่เลือกสมาชิกสภาท้องถิ่นเท่านั้นแล้วสมาชิกสภาท้องถิ่นจะทำหน้าที่ในการเลือกตั้งผู้บริหารท้องถิ่นอีกชั้นหนึ่ง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดนโยบายและกลไกการจัดการป่าไม้มีผู้ทำการศึกษาไว้ดังนี้

แนวคิดเรื่องป่าชุมชน มิได้อยู่กับการปลูกต้นไม้หรือส่งเสริมสภาพป่า หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อมและเชื่อมโยง การแสวงหาวิธีเพื่อเพิ่มการผลิตในการเกษตร และส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนในชนบท แนวคิดป่าชุมชนจึงเกี่ยวพันกับการพัฒนาชนบท กับป่าไม้ชุมชนจึงเป็นการดำเนินการโดยชุมชนเพื่อประโยชน์ของชุมชนที่แม้การอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับต้นไม้ มากกว่าการแยกคนกับต้นไม้ออกจากกัน การที่ป่าไม้ชุมชนเป็นการจัดการป่าไม้ เพื่อผลประโยชน์ ๓ ประการ คือ เพื่อผลผลิตด้านการป่าไม้ เพื่อการใช้ที่ดินและเพื่อสิ่งแวดล้อม ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการร่วมมือร่วมใจของประชาชนในการรักษาพื้นที่ป่าไม้ เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง เป็นการจัดการในระบบนิเวศที่ทำให้คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่เอา ความต้องการของประชาชน และตัวประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการวางแผนจัดการพื้นที่ป่าไม้เพื่อให้คิดประโยชน์สูงสุดและตอบสนองความต้องการในระยะยาวของชุมชนเอง จึงนับว่าเป็นการนำเอาประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการในการดูแลรักษาป่าไม้ที่กำหนดกฎเกณฑ์ตามกติกาของชุมชนเอง และกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชุมชนซึ่งรัฐได้เคยดำเนินการมา เช่น โครงการหมู่บ้านป่าไม้ โครงการให้สิทธิทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ (สทก.) และโครงการในพระราชดำริต่างๆ เป็นต้น แต่รูปแบบของการจัดการไม่ได้ปฏิบัติอย่างป่าชุมชนที่แท้จริงในการจัดการป่าชุมชน จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ การใช้ประโยชน์ตลอดทั้งความเชื่อถือ จารีตประเพณีของท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งแต่ละท้องที่จะแตกต่างกันออกไปแต่ส่วนมากแล้วก็เพื่อการใช้ป่าไม้และของป่า ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะมุ่งหวังที่จะนำไปพัฒนาชนบทแนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน จึงมีพื้นฐาน ๓ ประการ คือ

๑. แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรส่วนรวม ซึ่งเป็นแนวคิดของฮาร์สัน นักชีววิทยา ปี ๑๙๖๘ ซึ่งเสนอว่า ทรัพยากรส่วนรวมจะไม่ได้รับการดูแลอย่างดี ทุกคนมุ่งแต่จะใช้ประโยชน์ตามที่ต้องการ และจะเป็นผลให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องมีการควบคุมการเข้ามาเกี่ยวข้อง

๒. แนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมการใช้ทรัพยากรส่วนรวม เป็นการนำเสนอโดยบรอมเล็ค ปี ๑๙๖๘ ว่าทรัพยากรส่วนรวมมีการใช้ประโยชน์โดยกลุ่มผู้ใช้ ประโยชน์บางกลุ่ม ซึ่งมีการกำหนดการใช้ระหว่างกัน

๓. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นแนวคิดของนักวิชาการ ประเทศญี่ปุ่นที่เสนอว่า ป่าชุมชนเป็นการจัดการป่าไม้ที่แสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นโดย การจัดการป่าไม้เพื่อประโยชน์ของชุมชนที่ได้ถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรม ทางด้านเกษตรกรรม ความเชื่อและประเพณีท้องถิ่นที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงพื้นที่ ป่าไม้ของประชาชนในแต่ละประเทศ

สัณฐิตา กาญจนพันธ์^๖ ได้ศึกษาเรื่อง ป่าชุมชนพบว่าชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรป่าซึ่งพัฒนามานานโดยปราศจากการส่งเสริมโดยรัฐหลายชุมชนยังคงรักษารูปแบบการจัดการป่าตามประเพณีไว้ได้และหลายชุมชนยังได้พัฒนาวิธีการใหม่ๆขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีต

สุรรัตน์ กฤษณะรังสรรค์^๗ ศึกษาการจัดการป่าขององค์กรชุมชนที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของหมู่บ้านก้อทุ่งนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่าเคราฟในสิ่งเหนือธรรมชาติการจัดการป่าชุมชนชาวบ้านก้อทุ่งนั้นใช้ระบบชุมชนควบคุมกันเองในการดูแลรักษาป่ารวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่าด้วย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาการจัดการร่วมภายใต้เงื่อนไขอื่น เช่นงานวิจัยของสัณฐิตา กาญจนพันธ์ ศึกษาโครงการทดลองความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างชุมชนกับรัฐโดยมีวัดเป็นสื่อกลางที่จังหวัดเชียงใหม่ชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนใกล้เมืองเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของชุมชนสอดคล้องกับฉลาดชาย รมิตานนท์^๘ ที่ได้จุดประกายความคิดการจัดการป่าไม้ในรูปแบบที่เป็นทางเลือกใหม่โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่าไม้และยังได้ยกเอาประเด็นเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ขึ้นมากล่าวถึง ซึ่งเป็นหัวใจของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ส่วนในทางปฏิบัตินั้น จำเป็นที่จะต้องทบทวนบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของรัฐเสียใหม่จากการเป็นผู้พิทักษ์ป่าแต่เพียงอย่างเดียวมาเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจการควบคุมทรัพยากรป่าไม้สู่ท้องถิ่นอย่างจริงจัง

ชัยอนันต์ สมุทวณิช^๙ ได้ศึกษาการจัดการพัฒนาแบบองค์รวมสรุปไว้ว่าโครงสร้างของระบบราชการคณะกรรมการพัฒนาชุมชนระดับต่างๆ และโครงสร้างองค์กรท้องถิ่นยังไม่สามารถเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้เต็มที่ เนื่องจากสาเหตุหลักๆ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) โครงสร้างของระบบราชการส่วนกลางภูมิภาคและท้องถิ่นกับองค์กรในท้องถิ่น ยังขาดความเชื่อมโยงด้านกระบวนการที่แต่ละโครงสร้างต่างฝ่ายต่างทำกิจกรรมของตนเองโดยขาดจุดร่วมที่มุ่งเน้น (Focal Point) และกระบวนการเดียวกันในกิจกรรมเดียวกัน (Process Activity) ๒) คณะกรรมการ

^๖ สัณฐิตา กาญจนพันธ์, ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับวัด: กรณีป่าชุมชนวัดพระธาตุ ดอยจอมแจ้ง อำเภอสะแกต จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓).

^๗ สุรรัตน์ กฤษณะรังสรรค์, การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ ศึกษากรณี: หมู่บ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอเถลี จังหวัดลำพูน, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, ๒๕๔๐).

^๘ ฉลาดชาย รมิตานนท์, ป่าไม้สังคมกับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์ แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๘).

^๙ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๑๐๐ ปี แห่งการปฏิรูประบบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายการศึกษา, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒-๓๓.

พัฒนาชนบทระดับชาติจังหวัดอำเภอและตำบลยังคงมีลักษณะที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลในส่วนกลาง และจังหวัดมากกว่าที่จะเป็นตัวแทนของท้องถิ่น

ดังนั้น กระบวนการมีส่วนร่วมในด้านนี้จึงไม่ได้อยู่ในโครงสร้างหน้าที่ขององค์กรส่วนท้องถิ่นและเกิดการขัดกันขึ้นระหว่างการทำงานขององค์กรอาสาสมัครเอกชนกับตัวแทนของส่วนกลาง ในแต่ละจังหวัดอันเนื่องมาจากองค์กรประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่สามารถเข้ามาสู่กลไกและกระบวนการของราชการได้ และ ๓) องค์กรส่วนภูมิภาคส่วนท้องถิ่นและองค์กรประชาชนได้แยกย้ายกันทำงานมากกว่าที่จะอยู่ในโครงสร้างและกระบวนการทำงานร่วมกันเพราะตัวบุคคลในคณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการพัฒนาจังหวัดกับตัวบุคคลในองค์กรท้องถิ่นและองค์กรประชาชนมักเป็นคนละคนกันชัวยอนันต์จึงเสนอว่า ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้นสองลู่หรือสองวิถีควบคู่กันไป (Two-track Participation in Development) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการพัฒนาสู่ทางแรก ได้แก่วิถีการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนาร่วมกับภาครัฐและลู่ทางที่สอง ได้แก่ วิถีการจัดการกิจกรรมการพัฒนาของประชาชนและเพื่อประชาชน ซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายมีส่วนร่วมโดยมีนโยบาย มาตรการและงบประมาณสนับสนุน

วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ^{๑๐} ได้ศึกษาเรื่องข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิด กระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น ได้นำเสนอปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และได้เสนอทิศทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ ๗ ประการ ดังนี้

๑. รัฐต้องกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ประชาชนในท้องถิ่นโดยยึดหลักที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนในท้องถิ่นและผลประโยชน์ของการจัดการเป็นไป เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและรักษาสมดุลของระบบนิเวศวิทยา

๒. การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่นโดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง ในการวางแผนอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลายในท้องถิ่นโดยเริ่มต้นพัฒนาการจากรูปแบบการจัดการดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น

๓. การจัดการทรัพยากรให้อาศัยขอบเขตของระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำโดยเริ่มจากกลุ่มน้ำย่อยเป็นฐานการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกันผลประโยชน์และสิทธิในการจัดการทรัพยากรให้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกัน

^{๑๐} อ่างแล้ว, วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น, หน้า ๓๖-๓๗.

๔. บทบาทของภาครัฐให้เน้นด้านการส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่นและให้บริการด้านข้อมูลในกรณีที่มีข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนในกลุ่มน้ำเดียวกันหรือระหว่างกลุ่มน้ำ ซึ่งไม่สามารถตกลงกันได้ให้รัฐเข้าไปมีบทบาทในการไกล่เกลี่ย

๕. ให้ยกเลิกระบบการให้เงินอุดหนุนแต่ส่งเสริมระบบการตรวจสอบโดยระบบต่างๆ ที่สามารถตรวจสอบได้โดยประชาชน

๖. การดำเนินโครงการใดๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีกระบวนการที่เปิดเผยมุมมองการรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะและผู้ที่ถูกผลกระทบและอำนาจในการอนุมัติโครงการอยู่ที่ประชาชนในท้องถิ่น

๗. ให้มีกฎหมายที่รับประกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่นสิทธิของผู้ด้อยโอกาสสิทธิดั้งเดิมและให้การรับรองประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือในแต่ละท้องถิ่น

ณัฐชัย ชีวะศิริ^{๑๑} ได้ศึกษาเรื่องความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเกิดจากการที่ทางราชการจัดให้มีการสัมปทานคูตทรายขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำปิงและบริษัทที่ดำเนินกิจการดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดปัญหาการฟุ้งกระจายของฝุ่นละอองมลพิษทางเสียงจากรถบรรทุกที่วิ่งทั้งวันทั้งคืนอีกทั้งการบรรทุกเกินขนาดทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสุขภาพของคนในชุมชนเมื่อชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนจึงมีการพูดคุยกันในกลุ่มเครือข่ายกลุ่มเพื่อนบ้านและขยายวงกว้างขึ้นจึงมีการรวมกลุ่มประชุมปรึกษาหารือทางแก้ไขร่วมกัน โดยมีผู้นำแบบไม่เป็นทางการเป็นผู้ประสานงานเสนอแนวทางแก้ไขไปยังบริษัทโดยมีตัวแทนไปเจรจากับบริษัทแต่ไม่ประสบผลสำเร็จจึงมีการรวมตัวกันปิดถนนทางบริษัทจึงยอมทำตามเงื่อนไขของชุมชนการศึกษาครั้งนี้ สะท้อนภาพการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกันคิดหาแนวทางปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาซึ่งการได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองการพึ่งพาตนเองรวมทั้งการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลักโดยมีกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นส่วนเชื่อมประสานการแก้ไขปัญหากับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองให้สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้สำหรับในรายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จัดทำโดยสำนักนโยบายและแผนงานสิ่งแวดล้อมได้ พบว่า ลักษณะธรรมชาติของการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นควบคู่กันแต่การกระจายอำนาจจะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากบนลงสู่ล่าง ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะมีลักษณะของการ

^{๑๑} ณัฐชัย ชีวะศิริ, ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๓๒-๓๓.

เคลื่อนย้ายจากล่างสู่บนโดยทั้งสองกระบวนการนี้เกิดขึ้นในโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและการบริหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในขอบเขตของการวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปัจจัยที่เป็นข้อสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สำคัญได้แก่ระดับที่รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนจิตสำนึกและความตระหนักที่จะต้องเข้าร่วมและความผูกพันต่อปัญหาหรือเรื่องที่จะต้องเข้าร่วม

สุทิน บุญญาธิการ และคณะ^{๑๒} ได้จัดทำโครงการจัดการป่าไม้โดยชุมชนมีส่วนร่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำขานใต้ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมกรณีศึกษาบ้านขุนวางบ้านปากกล้วยโป่งลมแรงและบ้านห้วยโป่งตำบลแม่วินอำเภอแม่อายจังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การใช้เทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานของหน่วยจัดการต้นน้ำได้เป็นอย่างดีโดยเฉพาะการสนับสนุนยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ด้านการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงไม่ว่าจะเป็นการสร้างจิตสำนึกการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจสังคมหรือการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีส่วนร่วมเพราะเทคนิควิธีการของ PRA จะช่วยสร้างฐานทรัพยากรและชุมชนได้อย่างสมบูรณ์และหากมีการเชื่อมโยงกับระบบฐานข้อมูลกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต.) ก็จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อการกำหนดแผนการจัดการทรัพยากรในระดับลุ่มน้ำขนาดเล็กที่ครอบคลุมพื้นที่ของตำบลหนึ่งๆ หรือหลายตำบลและเกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกับชุมชนน้ำย่อยอื่นๆ ในท้ายที่สุดทั้งนี้ยังเป็นการสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ใหม่ของการจัดการลุ่มน้ำในยุคเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมที่รวดเร็ว

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทฤษฎีมนุษยนิยมเวศวิทยาของ Amoe Hawky และทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน (People Participation) ของ Cohen & Uphoff ที่สอดคล้องกับผลงานวิจัยของเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง^{๑๓} ผลงานวิจัยของสมศักดิ์ สุขวงศ์^{๑๔} เรื่องการจัดการป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหาป่าไม้ผลงานวิจัยของเสนห์ จามริก และคณะ^{๑๕} เรื่องป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนาเล่ม ๑ : ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทยผลงานวิจัยของอนงค์ นาคะ

^{๑๒}สุทิน บุญญาธิการ และคณะ, การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน: กรณีศึกษา โครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

^{๑๓}เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗).

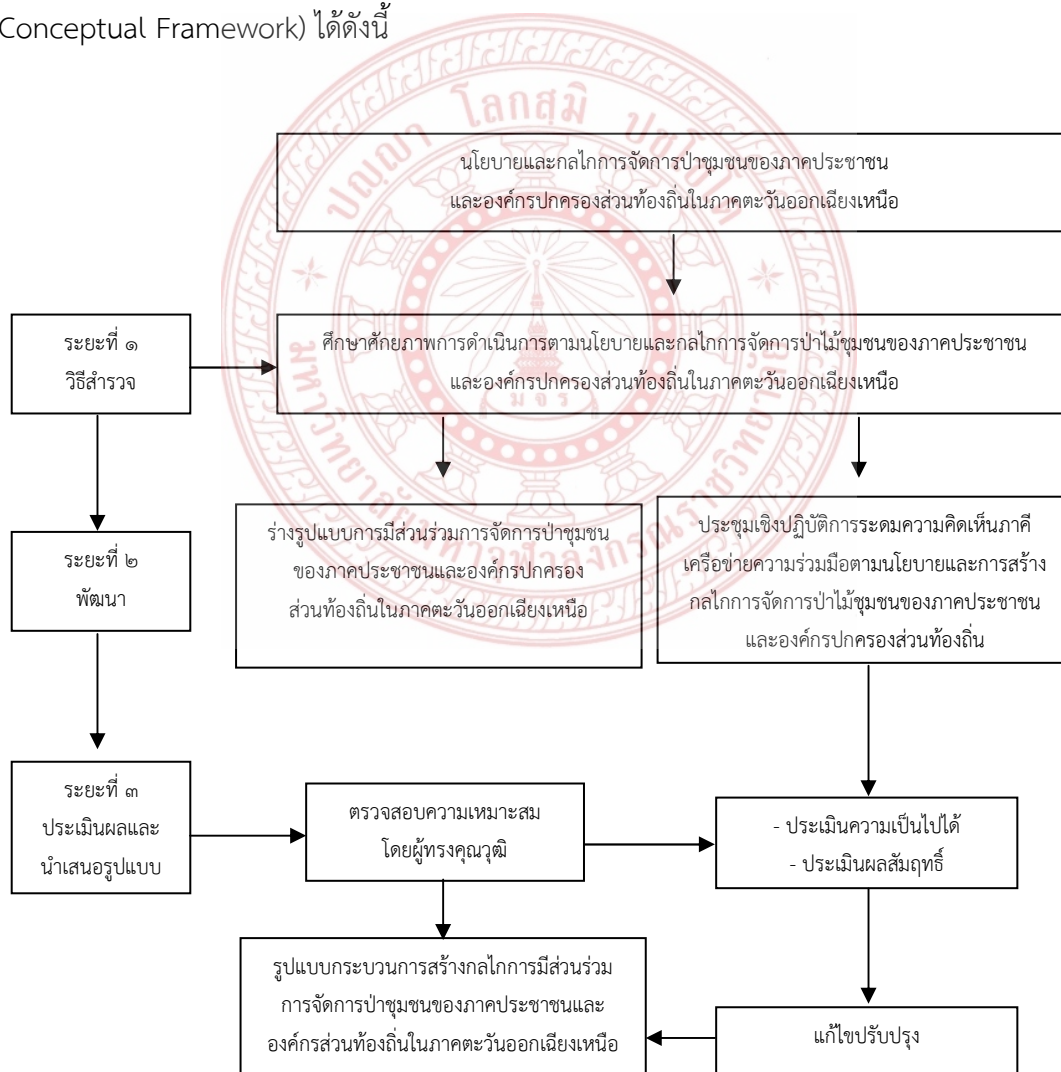
^{๑๔}สมศักดิ์ สุขวงศ์, ป่าชุมชน, ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐).

^{๑๕}เสนห์ จามริก และคณะ, โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕-๒๗.

บุตร^{๑๖} จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้นทรัพยากรป่าชุมชน เป็นการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการได้ผลประโยชน์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น การใช้สอยทรัพยากรในป่า ใช้เนื้อไม้เป็นแหล่งน้ำ ฯลฯ ดังนั้น ภายใต้การจัดการที่เหมาะสม และการดำรงอยู่ของทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน

๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สามารถสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) ได้ดังนี้

^{๑๖} อเนก นาคะบุตร, ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา: ในคนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖).

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ นำนโยบายจากรัฐมาสู่กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนและการสร้างกิจกรรมร่วมกันของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

๑.๘.๒ สามารถนำกระบวนการกลไกการจัดการป่าชุมชนไปปรับใช้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้ยั่งยืนและเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ การมีส่วนร่วมบนพื้นฐานสิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

๑.๘.๓ เข้าใจถึงการสร้างรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่สามารถนำมาใช้ได้จริงหรือวิธีการในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑.๘.๔ เป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าไม้ในชุมชนของทุกภาคส่วน

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการวิจัยและพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ซึ่งจะได้นำเสนอโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อเรียงลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

๒.๑.๑ ความหมายของป่าชุมชน

๒.๑.๒ ประเภทของป่าชุมชน

๒.๑.๓ องค์ประกอบของป่าชุมชน

๒.๑.๔ รูปแบบของป่าชุมชน

๒.๑.๕ ลักษณะของป่าชุมชน

๒.๑.๖ การจัดการป่าชุมชน

๒.๑.๗ การพัฒนาป่าชุมชน

๒.๑.๘ ปัจจัยความสำเร็จในการดำเนินงานป่าชุมชน

๒.๑.๙ ประโยชน์จากป่าชุมชน

๒.๒ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๒.๑ ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและ การอนุรักษ์

๒.๒.๒ ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

๒.๒.๓ แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

๒.๓ แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๔ ทฤษฎีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

๒.๔.๑ ป่าไม้สาคิตพระราชดำริเริ่มแรกส่วนพระองค์

๒.๔.๒ ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวัฏจักร

ธรรมชาติ (Natural Reforestation)

๒.๔.๓ วิธีการปลูกป่าทดแทน

๒.๔.๔ วิธีการปลูกป่าเพื่อทดแทนหมุนเวียน

๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

๒.๖ แนวคิดความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

๒.๖.๑ แนวความคิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชน

๒.๖.๒ แนวคิดหลักการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๗ แนวคิดอำนาจและบทบาทหน้าที่ของอปท. ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้

๒.๘ นโยบายสาธารณะว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน

๒.๘ บริบทพื้นที่ป่าชุมชนจังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดร้อยเอ็ด

๒.๙ สรุป

๒.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

แนวความคิดการจัดการป่าชุมชนได้ให้ความหมายของการจัดการป่าชุมชนว่า หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การปลูก บำรุงป่า การป้องกันรักษาป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า ซึ่งการใช้ประโยชน์จากป่า หมายถึง การพัฒนารูปแบบและเทคนิคการเก็บหาผลผลิตจากป่าอย่างยั่งยืนและการแบ่งปันผลประโยชน์นั้นและป่าชุมชน เป็นคำที่เกิดขึ้นจากแนวคิดพื้นฐาน ๔ ประการ ดังนี้

๑) แนวคิดทางด้านนิเวศวิทยาแนวคิดนี้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบกับเป็นระบบอยู่ภายใต้การเชื่อมโยงที่สร้างสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ เนื่องจากเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่จะทำให้มนุษย์อาศัยอยู่ในระบบนิเวศอย่างสมดุล โดยไม่มีการทำลายเป็นส่วนสำคัญของแนวคิดนี้

๒) แนวคิดทางด้านการพัฒนาชนบทแนวคิดนี้มองกิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนเนื่องจากทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งที่ชุมชนจะพึ่งพิงได้ในลักษณะต่างๆ เช่นเป็นแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรกรรมเป็นแหล่งไม้ใช้สอยเองในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจอันเกิดจากประเพณีและความเชื่อ

๓) แนวคิดในการกระจายอำนาจเป็นแนวคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าจากที่เคยดำเนินการโดยภาครัฐให้เป็นการร่วมดูแลโดยประชาชน เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชน และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในส่วนภูมิภาคสามารถบริการประชาชนได้ตรงความต้องการมากขึ้น

^๑สมศักดิ์ สุขวงศ์, ป่าชุมชน: สาระสำคัญและประเด็น, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ฝึกอบรมมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๔๐), หน้า ๖.

๔) แนวคิดด้านการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกเงยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการได้ผลประโยชน์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่มนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น การใช้สอยทรัพยากรในป่า ใช้เนื้อไม้เป็นแหล่งน้ำ ฯลฯ ดังนั้นภายใต้การจัดการที่เหมาะสม จะสามารถใช้ประโยชน์แก่มนุษย์อย่างนานับการ ผู้ที่ทำการศึกษเกี่ยวกับป่าชุมชนในยุคแรกและเรียกแนวคิดนี้ว่าป่าไม้สังคม (Social Forest) ซึ่งเป็นระดับของการจัดการป่าไม้ที่กว้างขวาง และครอบคลุมมากกว่าการจัดการป่าระดับชุมชน ความหมายของป่าไม้สังคมตามทัศนะของฉลาดชาย^๒ คือ การใช้แนวคิดเรื่องสังคมไทย อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้และชุมชน หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเป็นวิธีการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิจกรรมเกี่ยวกับสังคมและความผูกพัน การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการจัดการป่าไม้เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นและชุมชน จากพื้นฐานความคิดในเรื่องการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางของประเทศมาสู่องค์กรภาคประชาชน ที่จะมีอำนาจและหน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนของตนเอง โดยประชาชนในท้องถิ่นเป็นแกนนำในการจัดการเอง ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนรวมได้กล่าวถึงเงื่อนไขการเกิดและความสำเร็จของป่าชุมชนไว้ ๘ ประการ ดังนี้^๓

๑) ชุมชนมีความเป็นชุมชนสูง คือ มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติ

๒) ชุมชนต้องมีทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อยู่ในสภาพที่ใช้ได้และยังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตในภาคเกษตร โดยมีศักยภาพพอที่จะพลิกฟื้นให้คืนกลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน

๓) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เช่น เป็นแหล่งอาหาร เชื้อเพลิงและของป่าไม้ เป็นต้น

๔) ชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่า มีความเข้มแข็งและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกันเท่านั้น ซึ่งอาจมีเงื่อนไขเกิดจากประเพณี ความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบทอดกันมา หรือเกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาระบบนิเวศหรือเกิดการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

^๒ฉลาดชาย รมิตานนท์, สภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของสังคม หมู่บ้านชนบทกับการมีส่วนร่วมของประชาชน: วิเคราะห์กรณีหมู่บ้านภาคเหนือ, รายงานการสัมมนาการพัฒนาองค์การประชาชน, (เชียงใหม่: ศูนย์พัฒนาข้อมูลภาคเหนือ สถาบันฝึกผู้ประสานงานเพื่อการพัฒนา สมาคมวายุ เอ็ม ซี เอ, ๒๕๓๗).

^๓โกมล แพรกทอง, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๗๗.

๕) ชุมชนต้องมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่จะควบคุม รักษากฎระเบียบและสามารถปรับภูมิปัญญาและจารีตประเพณีท้องถิ่น ให้เข้ากับสถานการณ์การเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลง^๕

๖) ชุมชนมีการจัดตั้งองค์กรประชาชนที่มีความรับผิดชอบในการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสม ซึ่งมีกวางบนพื้นฐานของภูมิปัญญาดั้งเดิมจารีตประเพณีและประสบการณ์ที่ถ่ายทอดกันเอ

๗) ชุมชนต้องมีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่า ทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินร่วมของชุมชน โดยชุมชนมีสิทธิในการดูแลจัดการและออกกฎเกณฑ์เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง

๘) ชุมชนที่สามารถรักษาป่าไว้จะต้องมีระบบมีการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมใน ๓ ประเด็นคือ หลักการจัดการ วิธีการจัดการ และรูปแบบการจัดการทรัพยากรคือ

(๘.๑) หลักการจัดการอยู่บนพื้นฐาน ๔ ประการ คือ ประกอบด้วย การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมทางสังคม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

(๘.๒) วิธีการจัดการ จำแนกเป็น ๓ ลักษณะ คือ การจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่างๆ มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบ มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชนเป็นครั้งคราว เพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชนและมีการจัดตั้งองค์กรชุมชนเพื่อทำหน้าที่ดูแล

(๘.๓) รูปแบบการจัดการป่าชุมชน แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ และรูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง

นักวิชาการในหลายแขนงได้ให้คำนิยาม “ป่าชุมชน” ไว้หลายประการด้วยกัน ถึงแม้ว่าจะมีที่มาของคำแตกต่างกันออกไปก็ตามทัศนะที่น่าสนใจเกี่ยวกับความหมายของ “ป่าชุมชน” ไว้ดังนี้คำภาษาอังกฤษที่มีความหมายคล้ายคลึงกันและใช้กันอยู่เสมอ คือ Community Forestry, Social Forestry, Rural Forestry, Participatory Forestry และ Forestry for Local Community Development คำว่า Social Forestry นั้นควรจะแปลว่า วนศาสตร์สังคม และ Community Forestry ควรจะหมายถึง การจัดการในระดับชุมชนถึงแม้ว่าแนวคิดของคำเหล่านี้จะเหมือนกัน แต่ระดับของการจัดการนั้นต่างกันกล่าวคือ วนศาสตร์สังคม จะเป็นการจัดการป่าไม้ในระดับที่กว้างกว่ามีความหลากหลายทางกิจกรรมมากกว่าการจัดการป่าไม้ในระดับชุมชนที่มาจากกลุ่มประเพณีของวัฒนธรรม ซึ่งครอบคลุมแต่เฉพาะชุมชนเท่านั้นจากคำนิยามที่กล่าวมาแล้วนั้นพบว่า ความหมายของ

^๕ เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ, ป่าชุมชนและในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อยกัภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

ป่าชุมชนเน้นทรัพยากร ซึ่งในที่นี้คือป่าไม้ ผลผลิตจากป่า ที่ดิน การจัดการในรูปแบบต่างๆ ของประชาชนในท้องถิ่นและตัวคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการป่า ส่วนการนิยามที่เจาะจงนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของการใช้ประโยชน์จากป่า การจัดการดูแลรักษาป่า สิทธิและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและดูแลป่า เจาะใจของการเกิดป่าชุมชนว่าเกิดขึ้นเองหรือจัดตั้งภายนอก^๕

จากแนวคิดในเรื่องป่าชุมชนอาจสรุปได้ว่า การจัดการป่าต้องมีรูปแบบที่ต้องยึดตามความต้องการในการพึ่งพิงของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรมที่เกิดจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานและทำให้สามารถนำมากำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาการนิยามศัพท์คำว่าจัดการป่าชุมชน รวมถึงการออกแบบกระบวนการวิจัย^๖

๒.๑.๑ ความหมายของป่าชุมชน

ได้มีผู้ให้ความหมายและคำจำกัดความของป่าชุมชนไว้ดังนี้

คำว่า ป่าชุมชน แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Communal Forest หรือ Community Forest เป็นคำที่แสดงให้เห็นว่า สถานภาพของการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่มีอยู่ในบริเวณป่าชุมชนนั้นๆ โดยชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาและใช้ทรัพยากรหรือประโยชน์ร่วมกัน^๗ ป่าชุมชนได้จัดการตีความหมายแตกต่างกันออกไปตามความคิด และความเชื่อในปรัชญาของการพัฒนาของแต่ละบุคคลหรือแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง^๘

กรมป่าไม้^๙ ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า ป่าซึ่งประชาชน กลุ่มประชาชนหรือสถาบันในชุมชนนั้นได้ร่วมกันรักษาไว้ เพื่อประโยชน์ของชุมชนนั้น ในความหมายเฉพาะคือ รูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่นำองค์ประกอบของความต้องการของประชาชนและประชาชนผู้รับประโยชน์เข้ามาร่วมในชุมชนนั้น

^๕มณฑล จำเริญพฤกษ์, การพัฒนาป่าไม้ในที่สูง, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะวนศาสตร์ ศูนย์วิจัยป่าไม้, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑.

^๖สรสรเสริญ ทองสมนึก, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๓.

^๗ปรีศนา พรหมมา และมนตรี สนิทวงศ์, ชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ โครงการพัฒนากลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน, (เชียงใหม่: บี เอส การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

^๘อำนาจ คอวนิช, ร่าง พรบ. ป่าชุมชน, วารสารสักทอง, ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒).

^๙กรมป่าไม้, แนวทางปฏิบัติงานโครงการป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

โกมล แพรกทอง^{๑๐} ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ ที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนมาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการป่า โดยให้ประชาชนเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากป่า รวมถึงเป็นผู้กำหนดแผนการ ควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอ

ฉลาดชาย รมิตานนท์^{๑๑} ได้กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นรูปแบบหนึ่งของการใช้ที่ดิน ป่า และทรัพยากรต่างๆ จากป่า ตามชุมชนหรือชนบทที่อยู่บริเวณป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้ที่เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสมบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเกิดจากสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดสะสมภูมิปัญญามาหลายชั่วอายุคน

สมศักดิ์ สุขวงศ์^{๑๒} ได้ให้คำนิยามป่าชุมชนว่า ป่าที่ประชาชนได้รับมอบหมายให้ควบคุมจัดการและใช้ประโยชน์จากป่า โดยทุกคนมีสิทธิใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างเป็นธรรม

เสนห์ จามริก และคณะ^{๑๓} ได้กล่าวถึงป่าชุมชนว่า เป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน หรือระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศ เพื่อทำการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และเป็นธรรมบนรากฐานของระบบความคิดภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน

จากความหมายของป่าชุมชนที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ป่าชุมชน หมายถึง พื้นที่ที่เป็นบริเวณการอนุรักษ์หรือกำหนดไว้ให้เป็นป่าของชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหรือจัดการ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนตามกฎหมายที่ได้กำหนดไว้

^{๑๐}โกมล แพรกทอง, **แนวทางการจัดการป่าชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๗.

^{๑๑}ฉลาดชาย รมิตานนท์ อ้างถึงใน สลิษา พึ่งแสงแก้ว, **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่**, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗).

^{๑๒}สมศักดิ์ สุขวงศ์, **ป่าชุมชน: ทางเลือกในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ**, วารสารข่าวสารป่าชุมชน, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (เมษายน ๒๕๓๘), หน้า ๒๘-๓๑.

^{๑๓}เสนห์ จามริก และคณะ, **โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕-๒๗.

๒.๑.๒ องค์ประกอบของป่าชุมชน

องค์ประกอบสำคัญของป่าชุมชน จำแนกได้ ๓ ประการคือ ประการแรก ที่ดิน ที่สามารถนำมาดำเนินการป่าชุมชนได้ ประการที่สอง ชุมชน สำคัญสิ่งต่อป่าชุมชน เพราะชุมชนเป็นกลไกสำคัญที่จะกำหนดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของชุมชนเอง มีปัจจัยที่ควรพิจารณาเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ ผู้นำท้องถิ่นทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ องค์กรประชาชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน และประการที่สาม การจัดการ ได้แก่ กิจกรรมที่ทำให้ป่าชุมชนเกิดความมั่นคงและยั่งยืนถาวร เพื่อประโยชน์ของชุมชนอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การป้องกัน การเพาะชำกล้าไม้ การปลูกป่า การบำรุงรักษา ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้จากพื้นที่ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของชุมชน โดยชุมชนจะตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นขึ้นมาควบคุมและมีการบังคับใช้กฎเกณฑ์^{๑๔}

องค์ประกอบของป่าชุมชน ได้แก่ ที่ดิน ชุมชนและการจัดการ องค์ประกอบเหล่านี้มีการกระทำระหว่างกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป็นป่าชุมชนรูปแบบต่างๆ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีความสำคัญและสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น

ชัยวัฒน์ ขวัญบุญ^{๑๕} ได้กล่าวว่า องค์ประกอบป่าชุมชนที่สำคัญว่ามีอยู่อย่างน้อย ๓ ประการ คือ ประการแรก การมีจิตสำนึกร่วมกันของชุมชนในการรักษาป่า จิตสำนึกดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจากประเพณีความเชื่อเดิม เช่น การนับถือผี ประการที่สอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นในวิถีคิดเกี่ยวกับสิทธิชุมชนหรือกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีในการใช้ทรัพยากรชุมชน ประการที่สาม การมีองค์กรชาวบ้านที่เข้มแข็ง ทำหน้าที่บริหารจัดการดูแลรักษาทรัพยากรควบคุมกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้และทำหน้าที่แก้ไขปัญหาคความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยกัน

จะเห็นได้ว่า ในการดำเนินงานป่าชุมชน เนื่องจากการจัดการป่าที่นำเอาความต้องการพึงพิงป่าของประชาชนในชนบทมาเป็นวัตถุประสงค์หลัก และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวมาเป็นผู้ควบคุมดำเนินการ โดยมีองค์กรประชาชนเป็นแกนนำมีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นบังคับใช้มีการลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืนในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมได้ และขอสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

^{๑๔}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การป่าไม้ชุมชน, เอกสารการสอน สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๑๕}ชัยวัฒน์ ขวัญบุญ, วาทกรรมว่าด้วยความเข้าใจในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิเคราะห์ในเชิงวาทกรรมป่าชุมชน, วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๓), หน้า ๕๓-๗๐.

๒.๑.๓ ประเภทของป่าชุมชน

สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้^{๑๖} ได้กล่าวถึง ประเภทของป่าชุมชน โดยคนในชุมชน เป็นผู้ดูแลร่วมกันกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย และแตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่ป่า ระบบนิเวศของป่า รวมทั้งแตกต่างทางวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน ซึ่งเป็นตัวกำหนดความต้องการ ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเหมือนกัน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ ป่าชุมชนดั้งเดิม และป่าชุมชนพัฒนา รายละเอียดอธิบายได้ดังนี้

๑) ป่าชุมชนดั้งเดิม คือ ป่าที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีไม้ขนาดใหญ่และพันธุ์พืชที่หลากหลาย โดยพื้นที่ป่าชุมชน จะถูกกำหนดห้ามไม่ให้มีการบุกรุกเข้ามาตัดไม้ หรือถือครองสภาพให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรมในท้องถิ่น เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์และตอบสนองประโยชน์ของชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมตามความเหมาะสม ซึ่งสามารถแบ่งเป็นกลุ่มที่สำคัญได้ดังนี้

๑.๑) ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ดินและป่า

๑.๑.๑ ป่าต้นน้ำลำธาร หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ป่าขุนน้ำ หมายถึง บริเวณป่าที่อยู่ตอนบนของกลุ่มน้ำ บนพื้นที่ภูเขาที่มีความลาดชันสูงพบมากในเขตภาคเหนือ

๑.๑.๒ ป่าน้ำซับ ป่าน้ำจืด ป่าน้ำผุด เมื่อฝนตกน้ำส่วนหนึ่งจะถูกเก็บไว้ใต้ดินเป็นน้ำบาดาล หรือแม่น้ำใต้ดินเล็กๆ พื้นที่บางแห่งจะไหล ซึมออกมาตามผิวดินกลายเป็นน้ำซับ หรือบ่อน้ำขนาดใหญ่และจะถูกเรียกต่างๆ กันออกไป เช่น ที่ซับน้ำ ที่น้ำผุด และน้ำฮู (น้ำรู) เป็นต้น

๑.๑.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา หมายถึง พื้นที่ที่เป็นเชิงเขานั้น ชุมชนต้องทำนาแบบขั้นบันได ด้วยข้อจำกัดของลักษณะภูมิศาสตร์ จึงมีข้อบังคับในการรักษาป่าที่ติดกับนา เพื่อให้ป่าธรรมชาติป้องกันการพังทลายของดิน ที่จะไหลมาทับถมที่นาอีกครั้งยังอาศัยไม้จากป่าบริเวณนี้เป็นไม้ใช้สอยอีกด้วย

๑.๑.๔ ป่าพรุ คือ พื้นที่ป่าที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี คล้ายกับแหล่งน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีป่าดัดปกคลุม พบบริเวณภาคใต้มากที่สุด

๑.๒) ป่าชุมชนเพื่อประกอบพิธีกรรมตามวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น

๑.๒.๑ ป่าดอนปู่ตา พบมากในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นป่าชุมชนดั้งเดิม มีการตั้งศาลปู่ตา เป็นที่อยู่ของวิญญาณบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัย อยู่เย็นเป็นสุข ปกป้องผลผลิตทางการเกษตรให้อุดมสมบูรณ์ โดยชาวบ้านจะทำพิธีเซ่นไหว้ตามวัฒนธรรมตามประเพณีท้องถิ่นปีละ ๑ ครั้ง

^{๑๖} กรมป่าไม้, ป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑-๕๙.

๑.๒.๒ ป่าช้า ป่าเหหัว พบมากในภาคเหนือ และภาคอีสานบางแห่ง ซึ่งสมัยก่อนจะไม่นิยมเผาศพคนตายในวัด ก็จะนำศพออกไปเผาตามชายป่าที่ชุมชนท้องถิ่นได้กำหนดไว้ในกาเผาศพอย่างเดียว บริเวณดังกล่าวมักจะถูกปล่อยให้เป็ป่าไม้ธรรมชาติ จึงเรียกว่า ป่าช้า หรือป่าเหหัว

๑.๒.๓ ป่าพิธีกรรม เป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม ในสภาวะต่างๆ บางสถานการณ์นั้นยากต่อการทำความเข้าใจ หรืออธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ มนุษย์มักจะเชื่อมโยงปรากฏการณ์ต่างๆ ให้เข้ากับเรื่องเหนือธรรมชาติ ปาฏิหาริย์ มนุษย์สร้างพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ทั่วไปกับพลังเหนือธรรมชาติ สิ่งนี้ทำให้เกิดความเชื่อว่ามีผีสิง เทวดา ปีศาจ เทพเจ้า และวิญญาณอื่นๆ ซึ่งพลังเหนือธรรมชาติเหล่านั้น อาจสิงสถิตอยู่ในต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ สัตว์ป่า ก้อนหิน บ้านเรือน แม้กระทั่งในตัวมนุษย์เอง พฤติกรรมเหล่านี้ถูกอธิบายด้วยพิธีกรรมท้องถิ่น ทำให้เกิดเป็นกระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรม และแสดงออกในรูปแบบพิธีกรรม เช่น การบวชต้นไม้ โดยการนิมนต์พระสงฆ์ มาทำพิธีบวชต้นไม้ จะมีผ้าเหลืองมาห่มที่ต้นไม้ นั้นๆ โดยมีความเชื่อว่าเทวดาอารักษ์นั้นได้มาสิงสถิตต้นไม้ใหญ่ ซึ่งการห่มผ้าเหลืองให้กับต้นไม้ใหญ่ เท่ากับเป็นการปกป้องที่อยู่อาศัยของเทวดาอารักษ์ให้ปลอดภัย และได้ช่วยรักษาต้นไม้ นั้นๆ ไปด้วย

๑.๒.๔ ป่าในวัด เป็นป่าที่รักษาไว้เพื่อความร่มรื่น และให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม การเรียนรู้ธรรมะของพระสงฆ์และผู้สนใจเรียนรู้

๑.๒.๕ ป่าอภัยทาน อาจจะเป็นพื้นที่ป่าไม้ ซึ่งอยู่ในบริเวณวัด หรือบริเวณใดๆ ก็ได้ ซึ่งเป็นบริเวณที่ชุมชนได้สงวนไว้เป็นเขตอภัยทาน ห้ามล่าสัตว์ที่เข้ามาพึ่งพิงอาศัยพื้นที่นั้นๆ

๑.๓) ป่าชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อื่นๆ

๑.๓.๑ ป่าบุงป่าทาม พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มักเป็นพื้นที่ที่มีบริเวณกว้าง ติดลุ่มน้ำสำคัญคือ ลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มแม่น้ำชี ลุ่มแม่น้ำมูล และลุ่มแม่น้ำสงคราม ป่าบุงป่าทาม เป็นพื้นที่ราบต่ำน้ำท่วมถึง อยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำ เมื่อถึงฤดูฝนหรือฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลล้นฝั่งท่วมอยู่บนพื้นที่ลุ่มเป็นเวลาหลายเดือน จึงเรียกว่า ทาม ภายในบริเวณพื้นที่ทามนั้น ไม่ได้ราบเรียบเป็นผืนเดียว จะมีลักษณะเป็นเนินขนาดกลางๆ กระจายอยู่ทั่วไป ส่วนที่เป็นลุ่มน้ำแ่งจะมีน้ำขังตลอดปี เรียกว่า บุง มักเป็นแหล่งอาหาร และขยายพันธุ์สัตว์บกสัตว์น้ำ สัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ จึงเรียกอีกอย่างว่า พื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งไม่ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจมากนัก และหากไม่มีป่าบุงป่าทาม อาจส่งผลเสียต่อระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโดยตรงได้

๑.๓.๒ ป่าชายเลน พบในพื้นที่ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ โกงกาง ลำพู ลำแพน แสม เป็นต้น

๑.๓.๓ ป่าหัวไร่ปลายนา พบในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือของไทย เป็นพื้นที่ป่าขนาดเล็กที่ชาวบ้านเหลือไว้ให้เป็นเขตป่า

๑.๓.๔ ป่ารอบหมู่บ้าน พื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้านนั้น มักมีการเผาป่าหรือเผา ชังข้าว และอาจเกิดไฟลุกลามมาถึงหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจึงนิยมทำการเกษตรติดหมู่บ้าน แต่จะเว้น พื้นที่ป่าติดหมู่บ้านโดยรอบไว้ ซึ่งจะกลายเป็นแนวกันไฟป่าธรรมชาติ และเป็นแนวกันลม และลดแรงปะทะของพายุในก่อนพัดเข้าถึงหมู่บ้านได้

๒) ป่าชุมชนพัฒนา เป็นพื้นที่ที่ส่วนใหญ่เป็นสาธารณะกร้างว่างเปล่า หรือพื้นที่ป่าถูกทำลายจนเสื่อมโทรม และชุมชนเห็นว่าควรจะฟื้นฟูบ้านนี้ๆ ด้วยการปลูกขึ้นใหม่และป้องกันดูแลรักษา จนป่านั้นฟื้นตัวกลายเป็นป่า เพื่อประโยชน์ใช้สอยร่วมกันในชุมชนต่อไป

๒.๑) ป่าชุมชน ซึ่งปลูกบนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม พื้นที่นี้จะเสื่อมโทรมในอดีตสาเหตุจากการบุกรุก ภายหลังชุมชนรอบพื้นที่เสื่อมโทรมเห็นความสำคัญ หรือต้องการแก้ปัญหาขาดแคลนไม้ใช้สอยในชุมชน จึงได้ร่วมมือกันกับภาครัฐในการริเริ่มปลูกป่าในพื้นที่ดังกล่าวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเพื่อเป็นแหล่งอาหาร และนันทนาการของหมู่บ้านรอบๆ ป่าด้วย

๒.๒) ป่าชุมชนซึ่งปลูกในที่สาธารณะของชุมชน เป็นป่าที่คนภายในชุมชนร่วมมือกันปลูกขึ้นมาเพื่อสาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้ดูแล

๒.๓) ป่าในวัด ปลูกเพื่อความร่มรื่นทำให้บรรยากาศเหมาะกับการปฏิบัติธรรม ส่วนไม้ที่ได้ก็นำไปใช้ประโยชน์เกี่ยวกับกิจกรรมภายในวัด

๒.๔) ป่าชุมชนโรงเรียน มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่าง การพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิต รวมถึงแหล่งไม้ใช้สอยของโรงเรียน

๒.๕) ป่าชุมชนบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ลำคลอง หรือลำน้ำสาธารณะ เกิดจากการพยายามเพิ่มพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อการใช้ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด

๒.๖) ป่าชุมชนสองฟากถนน เพื่อยึดไหล่ถนนไม่ให้เกิดการพังทลายของดิน และเป็นร่วมเงาให้ผู้สัญจรไปมาได้พักอาศัย

๒.๗) ป่าอนุสาวรีย์ เป็นรูปแบบการแสดงออกถึงการระลึกถึงคุณความดีของบุคคล โดยการปลูกต้นไม้บริเวณพื้นที่โดยรอบ

๒.๘) ป่าชุมชนเมือง เป็นพื้นที่ป่าในชุมชนอยู่กระจัดกระจาย เนื่องจากข้อจำกัดในเรื่องของพื้นที่ จะมีการจัดตกแต่งพื้นที่ให้สวยงามเพื่อการพักผ่อนและออกกำลังกายเท่านั้น

๒.๙) ป่ามรดก มีอยู่ภาคใต้ของไทย เกิดจากการสร้างและอนุรักษ์สืบทอดกันมาเป็นเวลานานร้อยปี ผลผลิตให้ลูกหลานแบ่งกันกินกันใช้ โดยไม่ได้ยกกรรมสิทธิ์ให้ใครคนใดคนหนึ่ง ป่ามรดกมีลักษณะใกล้เคียงป่าธรรมชาติมาก มีทั้งไม้ป่าและไม้ผล เป็นแหล่งซบหน้าอย่าดีให้กับชุมชน

๒.๑๐) ป่าชุมชนพัฒนา เป็นป่าที่ชาวบ้านในบริเวณนั้นพยายามฟื้นฟู เพื่อลดความรุนแรงของพายุที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อบ้านเรือนพืชผลทางการเกษตรและป้องกันการพังทลายของหน้าดินบริเวณชายฝั่ง เพื่ออนุรักษ์พัฒนาแหล่งผลิตอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหลายชนิด

จากการศึกษารูปแบบของป่าชุมชน จะเห็นได้ว่า ในพื้นที่กรณีศึกษาป่าชุมชนในแต่ละแห่ง เป็นการผสมผสานของป่าชุมชน กล่าวคือ ป่าชุมชนที่ประชาชนในท้องถิ่นร่วมกันอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นป่าต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งซับน้ำ เป็นแหล่งอาหารและใช้สอยอื่นๆ แต่เนื่องจากป่าที่มีอยู่เดิมเสื่อมสภาพจากการบุกรุกทำลาย ไม่สามารถอำนวยประโยชน์ได้เช่นเดิม จึงมีการพัฒนาป่าชุมชนขึ้นมาใหม่ในลักษณะต่างๆ เพื่อการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

๒.๑.๔ รูปแบบของป่าชุมชน

ป่าชุมชนที่ได้วิวัฒนาการขึ้นมาในสภาพชุมชนลักษณะต่างๆ ทั้ง ๓ ลักษณะในประเทศไทย คือ การรักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน โดยประชาชนได้ร่วมกันรักษาไว้ภายใต้วัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน จากวัตถุประสงค์นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนพื้นที่ป่าไม้ สามารถที่จะแบ่งรูปแบบของป่าชุมชนออกได้เป็น ๒ รูปแบบ คือ ป่าชุมชนแบบดั้งเดิมกับป่าชุมชนที่พัฒนาขึ้นมาใหม่^{๑๗}

๑) ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม ป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นแบบป่าชุมชนที่ประชาชนได้รักษาพื้นที่ป่าไม้ไว้ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันออกไป ดังนี้

๑.๑) การอนุรักษ์ป่าไม้เพื่อประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เช่น การรักษาป่าดอนปู่ตา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การรักษาป่าช้าในภาคเหนือ ซึ่งเป็นไปตามประเพณีของท้องถิ่นเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ป่าดังกล่าวจะถูกรักษาไว้โดยไม่มีการทำลาย

๑.๒) การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นแหล่งซับน้ำ เป็นการรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งซับน้ำให้กับพื้นที่นา หรือพื้นที่ประกอบเกษตรกรรมอื่นๆ หรือเพื่อป้องกันการพังทลายของดิน ที่จะชะล้างทรายเข้าสู่พื้นที่นา พื้นที่ป่าซับน้ำของหมู่บ้าน จะพบได้ในชุมชนของชาวเขาที่มีการทำนา เช่น กะเหรี่ยง และในกลุ่มคนไทยในที่ราบ ป่าเพื่อแหล่งซับน้ำจะถูกรักษาไว้อย่างดี นอกจากเป็นแหล่งซับน้ำแล้วยังเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และของป่าต่างๆ อีกด้วย

๑.๓) การอนุรักษ์ป่าไว้เป็นเขตอภัยทาน เป็นพื้นที่ซึ่งห้ามล่าสัตว์ตัดชีวิตตามหลักของพุทธศาสนา เป็นที่ยอมรับไม่มีการล่าสัตว์ตัดชีวิตในอาณาเขตพื้นที่ดังกล่าวและไม่มีการตัดไม้จะรักษาไว้เพื่อความร่มรื่นและเป็นที่พักพิงของสัตว์และมนุษย์ทางด้านจิตใจ เป็นพื้นที่ซึ่งมีความร่มรื่นใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ จะพบเห็นตามวัดทั่วไปในภูมิภาคของประเทศ

๑.๔) การอนุรักษ์พื้นที่เป็นที่พักผ่อน โดยเน้นการรักษาสภาพป่าไว้ตามสภาพตามธรรมชาติ ป่าเหล่านี้จะมีจุดสนใจ เช่น ถ้ำ น้ำตก ได้ถูกรักษาไว้เพื่อเป็นของกลางที่ให้ทุกคนในหมู่บ้านได้เข้ามาพักผ่อนหย่อนใจ

^{๑๗} โกมล แพรกทอง, *ป่าชุมชนในประเทศไทย*, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้ ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชนกองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ, ๒๕๔๐), หน้า ๒-๓.

๑.๕) การอนุรักษ์พื้นที่ไว้เป็นแหล่งอาหาร และใช้สอยอื่นๆ โดยทั่วไปราษฎรจะรักษาป่าใกล้เคียงหมู่บ้านไว้ เพื่อการเก็บอาหาร เช่น เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ ยาสมุนไพร พื้นที่ป่าได้ถูกรักษาไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ดังกล่าว ซึ่งบางครั้งเป็นแหล่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับประชาชนในหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง

๒) ป่าชุมชนแบบพัฒนา ป่าชุมชนแบบพัฒนา เป็นผลอันเกิดจากการส่งเสริมให้สร้างป่าชุมชนขึ้นสำหรับหมู่บ้านเพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรที่ชาวบ้านจะพึ่งพาอาศัยได้ เนื่องจากการขาดแคลนแหล่งป่าไม้หรือแหล่งป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ไม่สามารถที่จะอำนวยประโยชน์ให้ได้ ป่าชุมชนที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใหม่จะมีรูปแบบต่างๆ ขึ้นอยู่กับการใช้ที่ดินและสถาบันที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๒.๑) ป่าชุมชนเพื่อการใช้สอย เป็นป่าที่ได้รับการสร้างขึ้นในบริเวณที่ดินประเภทต่างๆ ในหมู่บ้าน เช่น ที่สาธารณะ ที่สองข้างทาง ที่อ่างเก็บน้ำ เพื่อการประโยชน์จากป่าไม้ในลักษณะต่างๆ เช่น ฝืน ถ่าน และเพื่อการซ่อมแซมสิ่งก่อสร้างที่ไม่ใหญ่โต

๒.๒) ป่าโรงเรียน เป็นการปลูกป่าขึ้นในบริเวณโรงเรียนเพื่อการศึกษาทางด้านการเกษตรจากโรงเรียน และการใช้ประโยชน์จากรายได้ การจำหน่ายผลประโยชน์จากต้นไม้สำหรับเป็นอาหารกลางวันสำหรับเด็กที่ยากจนในโรงเรียน

๒.๓) การพัฒนาวัดป่า เป็นการปลูกป่าขึ้นบริเวณวัดหรือสำนักสงฆ์ เพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมาะกับการสงบทางด้านจิตใจ และใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัดซึ่งเป็นแหล่งรวมใจของประชาชนในท้องถิ่น ในพิธีเทศกาลทำบุญต่างๆ

๒.๔) การกั้นพื้นที่ดินไว้เป็นป่าจำนวน ๒๐% ของพื้นที่จัดสรรที่ดิน เพื่อเป็นแหล่งใช้สอยของหมู่บ้านที่ได้รับจากการจัดที่ดินตามมติของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยของชุมชน

๓) การจัดป่าของชาติให้เป็นป่าชุมชน ตามนัยมติของที่ประชุมคณะกรรมการพัฒนาที่ดินครั้งที่ ๔/๒๕๓๐ เมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ ให้กั้นพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ไม่เกิน ๕๐๐ ไร่ และไม่ติดกับเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า สำหรับเป็นป่าชุมชน โดยให้องค์กรของหมู่บ้าน ตำบล เช่น คณะกรรมการหมู่บ้าน สภาตำบล เป็นผู้ดูแล

๒.๑.๕ ลักษณะของป่าชุมชน

การดำเนินงานป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๓ ประการ คือ เพื่อเป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณี เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและป้องกันสิ่งแวดล้อม และเพื่อเป็นแหล่งป่าไม้ใช้สอย สำหรับการดูแลรักษาพื้นที่ป่าชุมชน สามารถแยกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้^{๑๘}

^{๑๘} อ่างแล้ว, กรมป่าไม้, ป่าชุมชน, หน้า ๑๑.

๑) ป่าปู้ตา เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติส่วนหนึ่งของชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นวัตถุประสงค์หลักในการจัดการและใช้ประโยชน์ พบเห็นได้ทั่วไปตาม หมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะเมื่อมีการตั้งหมู่บ้านจะต้องมีการตั้งศาลปู้ตาขึ้นเป็นหลัก บ้านในบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่และหนาทึบ แล้วเชิญผีปู่ตามาประจำศาลเพื่อปกปักรักษาหมู่บ้านให้มีความอยู่เย็นเป็นสุข และทำมาหากินได้ผลดี นอกจากนี้จะมีการทำพิธีตั้งจำ เพื่อเป็นผู้ดูแลรักษาศาลปู้ตาและติดต่อกับปู้ตา ป่าปู้ตา ถือเป็นบริเวณที่ศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามีให้ผู้ใด บุกรุกที่ดิน ตัดไม้ และล่าสัตว์ แต่สามารถเก็บหาอาหารได้ เช่น เห็ด ไข่มุข เป็นต้น ทั้งนี้ โดยกลุ่ม ชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มผู้อาวุโสจะเป็นแกนนำในการดูแลรักษาโดยจัดตั้งกฎเกณฑ์และ พิจารณาลงโทษปรับไหมแก่ผู้ละเมิด

๒) ป่าซำ เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติบริเวณใกล้เคียงหมู่บ้าน ของชาวบ้านสำหรับใช้เป็นสถานที่เผาหรือฝังศพ โดยใช้ประเพณีและความเชื่อเป็น

๓) ป่าซบน้ำ เป็นป่าชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติของชาวบ้าน โดยมี วัตถุประสงค์ในการจัดการและใช้ประโยชน์เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน สำหรับใช้ในการ อุปโภคบริโภค และการเกษตรกรรม นอกจากนี้เป็นแหล่งต้นน้ำแล้วผลพลอยได้อีกหลายประการคือ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งไม้ฟืน แหล่งสมุนไพรและนันทนาการ ป่าซบน้ำส่วนมากมีสภาพป่า อุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ ลักษณะพื้นที่มีความชันมาก ผิวดินมีน้ำซึมออกมาอยู่ตลอดเวลา บาง แห่งมีลักษณะเป็นตาน้ำไหลหรือรูน้ำไหล ชาวบ้านทุกคนจะช่วยกันดูแลรักษามีให้ผู้ใดเข้าไปตัดไม้ มี การตั้งกฎเกณฑ์และบทลงโทษ โดยมีคณะกรรมการทำหน้าที่พิจารณาโทษและปรับไหม ป่าซบน้ำจะ พบได้ในหมู่บ้านทางภาคเหนือ

๔) ป่าห้วยนา เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นจากการรักษาพื้นที่ป่าหรือปลูกป่าตามห้วยนาเล็กๆ รอบ บริเวณหมู่บ้านเหนือพื้นที่นาของชาวบ้าน เพื่อป้องกันการพังทลายของดินหรือกรวดทรายลงไป ในพื้นที่นาในบางชุมชน เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงมีระบบการจัดการภายในชุมชนอย่างเข้มแข็ง มีการอนุรักษ์ ป่าห้วยนารอบหมู่บ้าน โดยการทำการระบบการป้องกันไฟป่า มีการตั้งกฎระเบียบของชุมชนในการจัดการ อย่างเข้มงวด โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลและควบคุม

๕) วัดป่า เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นในบริเวณวัด ของพระภิกษุและชาวบ้าน โดยใช้ความเชื่อและประเพณีเป็นหลักในการจัดการเพื่อเป็นสถานที่สำหรับ พระภิกษุสายอรัญวาสี ใช้ปฏิบัติธรรมและใช้ประโยชน์จากไม้ในกิจกรรมของวัด มีการตั้งกฎเกณฑ์และ จัดตั้งคณะกรรมการอันประกอบด้วยพระภิกษุและชาวบ้านขึ้นมาดูแล พิจารณาโทษและปรับสินไหม แก่ผู้ละเมิด กฎเกณฑ์ที่ตั้งไว้ ได้แก่ ห้ามบุกรุกพื้นที่ ห้ามตัดไม้และห้ามล่าสัตว์ในบริเวณวัด แต่ในบาง แห่งชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาอาหารธรรมชาติได้

๖) ป่าอภัยทาน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติของชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเป็นพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ตามหลักพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปจะพบเห็นตามวัด

๗) ป่าโรงเรียน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดขึ้นจากการรักษาป่าธรรมชาติใกล้โรงเรียนหรือปลูกป่าขึ้นในโรงเรียนของครูนักเรียนและชาวบ้าน เป็นแหล่งนันทนาการแหล่งอาหารธรรมชาติของนักเรียน แหล่งการศึกษาทางด้านการเกษตร และใช้ประโยชน์จากการขายต้นไม้เพื่อเป็นรายได้สำหรับอาหารกลางวันแก่เด็กที่ยากจนในโรงเรียน

๘) ป่าใช้สอยชุมชน เป็นป่าชุมชนซึ่งเกิดจากการรักษาป่าธรรมชาติหรือปลูกป่าขึ้นของชาวบ้านโดยป่าธรรมชาติชาวบ้าน จะช่วยกันอนุรักษ์ไว้เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งไม้พิน แหล่งอาหารธรรมชาติ แหล่งสมุนไพร ตลอดจนเพื่อการยังชีพและเป็นที่ยึดสัตว์ สำหรับป่าที่ชาวบ้านปลูกเพื่อการใช้สอยในชุมชนนั้น เนื่องมาจากสภาพการขาดแคลนไม้ จึงได้ร่วมมือกันปลูกขึ้นมาในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของหมู่บ้าน หรือที่ซึ่งชุมชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอยและแหล่งไม้พินสำหรับใช้ในครัวเรือน

๙) ป่าเศรษฐกิจชุมชน เป็นป่าชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นจากความพยายามของชาวบ้านในการปลูกป่าหรืออนุรักษ์ป่าธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งรายได้ของชุมชน โดยมีองค์กรประชาชนซึ่งอาจเป็นคณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน หรือองค์กรประชาชนอื่นๆ เป็นผู้จัดการดูแล ควบคุมผลประโยชน์ที่ได้จากป่าตลอดจนเงินรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตจากป่า

๑๐) ป่าในเมือง เป็นป่าชุมชนที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เจริญแล้ว ทำการกันพื้นที่ป่าขนาดเล็กไว้เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ความร่มรื่นของเขตเมือง เป็นสถานที่ออกกำลังกายกลางแจ้ง โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการในลักษณะต่างๆ เช่น การจัดสวนสาธารณะกลางเมือง การปลูกต้นไม้สองข้างทางในเขตเมือง เป็นต้น

๒.๑.๖ การจัดการป่าชุมชน

การบริหารจัดการป่าชุมชนโดยทั่วไปพบได้ ๓ รูปแบบ ตามเงื่อนไขแรงกดดันในแต่ละพื้นที่คือ^{๑๙}

รูปแบบที่ ๑ การบริหารจัดการเชิงวัฒนธรรม การบริหารจัดการในรูปแบบนี้ดำเนินการได้ภายใต้เงื่อนไขของชุมชนดั้งเดิมที่มีความผูกพันในเชิงเครือญาติ และเป็นการบริหารจัดการกับบุคคลภายในชุมชนเดียวกันหรือชุมชน ใกล้เคียงที่อยู่ร่วมกันมานานเป็นส่วนใหญ่การบริหารจัดการที่กระทำโดยกลุ่มผู้นำจึงได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม เพราะถือว่าเป็นวิถีชีวิตของชุมชนมาแต่ดั้งเดิม แต่

^{๑๙} มงคล ด่านธานินทร์ และคณะ, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๐๕-๒๐๖.

เมื่อใดที่มีการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์กับคนภายนอกที่มาแย่งชิงทรัพยากร การจัดการรูปแบบนี้ มักจะไม่ได้ได้รับการยอมรับ ยกเว้นคนภายนอกที่เป็นชุมชนใกล้เคียงเท่านั้น

รูปแบบที่ ๒ การบริหารจัดการภายใต้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การบริหารจัดการในรูปแบบนี้ดำเนินการภายใต้ระบบการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่เข้ามาในชุมชนสูง และส่วนใหญุ่มักจะเกิดขึ้นกับชุมชนใหม่ที่มีกลุ่มหลากหลายจากพื้นที่ต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่ร่วมกัน การบริหารจัดการมักกระทำโดยผู้แทนของกลุ่มเหล่านั้นเข้ามาประสานประโยชน์ร่วมกัน

รูปแบบที่ ๓ การบริหารจัดการเชิงการเมือง เป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เกิดขึ้นภายใต้แรงกดดันจากอำนาจรัฐในเรื่องของป่า เช่น การสัมปทาน การปลูกป่า ป่าอนุรักษ์ และโครงการคอก. เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านต้องจัดตั้งองค์กรขึ้นมาพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนโดยอาจจะมียุทธศาสตร์จากภายนอกเข้าไปช่วยเหลือ การจัดการมักดำเนินการในรูปของขบวนการต่อสู้ทางการเมือง มีการขยายเครือข่ายองค์กรในการต่อสู้ระหว่างชุมชนขึ้นมาขึ้น เพื่อต่อสู้กับอำนาจรัฐหรืออิทธิพลจากนายทุนภายนอก

การจัดการป่าชุมชน ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าของประชาชน เพื่อประโยชน์และโดยประชาชน จะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้^{๒๐}

๑) การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีการต่างๆ ซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาคการใช้แหล่งป่าไม้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน การใช้แหล่งป่าไม้เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร จะเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่าอื่นๆ ไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกัน หรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

๒) การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับโทษหรือลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้

๓) องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ของป่านั้น จะต้องมียุทธศาสตร์ของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำขององค์กรที่จะดูแลป่าดังกล่าวให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายในภาคเหนือ และได้ปรับลักษณะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม) ที่ได้จัดตั้งขึ้นมาใหม่ รวมถึงสภาตำบลในบางพื้นที่

๔) การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชน ในหมู่บ้าน จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์

^{๒๐} อ่างแล้ว, โกลม แพรกทอง, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน, หน้า ๕-๖.

และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์ได้ยั่งยืน ซึ่งรวมถึงการให้การคุ้มครองการดำเนินการให้สามารถนำกฎหมาย ที่มีอยู่เข้ามาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไม้ไว้ เช่น การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าสวนรุกขชาติวนอุทยาน นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชนในการให้ความรู้ และความเข้มแข็งในการดำเนินงาน ขององค์กรชาวบ้านให้สามารถดำเนินการจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วาง เป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้ เพื่อการจัดการป่าดังกล่าว

เป็นที่ทราบโดยทั่วไปแล้วว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพต่อการใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืน การกำจัด/การบำบัด/การฟื้นฟูต่อของเสียและมลพิษ ในทำนองเดียวกัน การจัดการป่าชุมชน มีแนวทางการดำเนินการต่อไปนี้^{๒๑}

๑) การใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืน ป่าชุมชนให้ประโยชน์ทางตรงและทางอ้อมต่อชุมชน ซึ่งก็คือ ชุมชนใช้ทรัพยากรป่าชุมชนเพื่อสนองความต้องการของตนเอง โดยตรงและโดยอ้อม สำหรับการ ใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืนโดยตรง ได้แก่ การจัดการให้ป่าชุมชนผลิตไม้ใช้สอย อาหาร สมุนไพร และของป่า ส่วนการใช้ทรัพยากรแบบยั่งยืนโดยอ้อม ได้แก่ การจัดการป่าชุมชนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เขตกันชน แหล่งพันธุกรรม ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป้องกันพื้นที่เสี่ยงภัย ป้องกันการพังทลายของดิน ป้องกันดินทรุดและดินถล่ม เป็นแหล่งท่องเที่ยว ฯลฯ การที่จะพิจารณาว่ายั่งยืนหรือไม่จะต้องพิจารณา ผลผลิตที่ได้จากป่าต้องสม่ำเสมอและยั่งยืน

๒) การกำจัด การบำบัด และการฟื้นฟูต่อของเสียและมลพิษ การกำจัด การบำบัด และการฟื้นฟู หมายถึง การขจัด ซึ่งในประเด็นนี้ก็คือ การขจัดของเสียและมลพิษ หมายถึง การจัดการป่าชุมชนเพื่อการขจัดของเสียและมลพิษ เช่น เสียงเป็นพิษ ความร้อน อากาศเป็นพิษ น้ำเสีย ฯลฯ การจัดการป่าชุมชนต้องขจัดของเสียและมลพิษให้ลดลงในเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้

๓) การควบคุมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน มีบทบาทหน้าที่หลากหลายทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่การที่จะได้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ จำเป็นต้องมีกิจกรรมการจัดการทั้งการใช้ทรัพยากร และการขจัดของเสียและมลพิษ ถ้าดำเนินกิจกรรมไม่มีประสิทธิภาพแล้ว จะทำให้เกิดปัญหาต่อป่าชุมชน อนึ่งการดำเนินการควบคุมกิจกรรมจะต้องครอบคลุมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนการจัดการด้วย

^{๒๑} กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, แนวทางการเสริมสร้างความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๙), หน้า ๔๒-๔๓.

๒.๑.๗ การพัฒนาป่าชุมชน

ป่าชุมชนเป็นรูปแบบของการร่วมมือร่วมใจของประชาชนในการรักษาพื้นที่ป่าไม้เพื่อประโยชน์ของตนเอง เป็นการจัดการในระบบนิเวศที่ทำให้คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ สามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในการพัฒนาป่าชุมชนยังต้องการปัจจัยสนับสนุนหลายประการจะเพิ่มความเข้มแข็งให้การดำเนินงานของป่าชุมชน^{๒๒} เช่น

๑) การจัดหาที่ดินเพื่อนำมาใช้เป็นพื้นที่ป่าชุมชน ชุมชนที่จำเป็นจะต้องพึ่งพาประโยชน์จากแหล่งป่าไม้ยังมีอีกมาก ที่มีความขาดแคลนแหล่งป่าไม้เนื่องจากเป็นชุมชนที่จัดตั้งมานาน ที่ดินได้เปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งเป็นที่ดินมีราคาแพง มีการแข่งขัน ในระหว่างการใช้ประโยชน์ที่ดินมีอยู่ เพื่อกิจการต่างๆ ในหมู่บ้าน ที่ดินอื่นที่มีอยู่ก็อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ที่สองข้างทาง คลองส่งน้ำ การจัดหาที่ดิน ในการดำเนินงานจึงเป็นปัญหาและอุปสรรคในการที่จะขยายความต้องการ ไปยังหมู่บ้านที่ขาดแคลนไม้ แต่ไม่มีที่ดินที่จะนำมาใช้เพื่อการปลูกต้นไม้ที่มีรอบตัดฟันนาน

๒) การรักษาป่าไว้เป็นป่าชุมชนแบบดั้งเดิม เป็นแหล่งซับน้ำ ป่าช้า ป่าดอนปู่ตา ป่าอภัยทาน ยังไม่มีระเบียบ และวิธีปฏิบัติที่ชัดเจนในการกำหนดให้ราษฎร หรือองค์กรชาวบ้านซึ่งดูแลรักษาพื้นที่อยู่สามารถรักษาพื้นที่ไว้ตามวัตถุประสงค์ของตนเอง ที่ผ่านมาเป็นการอะลุ่มอล่วยของทางราชการในบางกรณีที่ดินดังกล่าวเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ หรือเขตต้นน้ำชั้น A ดังนั้นหากมีการกำหนดระเบียบและวิธีปฏิบัติที่ชัดเจน จะเป็นผลให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้สามารถให้การส่งเสริมให้การสนับสนุนองค์กรชาวบ้านให้สามารถคุ้มครอง พื้นที่ป่าเหล่านั้นตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ได้เต็มที่

๓) การพึ่งพิงจากแหล่งป่าชุมชน ทั้งแบบพัฒนาและแบบดั้งเดิม น่าจะมีใช้เป็นการพึ่งพิงแต่เพียงระดับเพื่อการอยู่รอด ในขณะที่การขยายตัวทางเศรษฐกิจได้เจริญเติบโตมากขึ้น ชุมชนในชนบทจำเป็นจะต้องพึ่งพิงป่าไม้มากขึ้น จำจำเป็นจะต้องมีการจัดการป่าชุมชนในแนวใหม่ที่มุ่งจะยกระดับเศรษฐกิจของราษฎร ให้ราษฎรพัฒนาป่าชุมชนของหมู่บ้าน ให้เป็นแหล่งผลิตที่สามารถนำผลผลิตป้อนเข้าสู่ระบบแข่งขันในระบบเศรษฐกิจทั่วไป การจัดการป่าชุมชนจำเป็นจะต้องพัฒนารูปแบบให้สามารถเอื้ออำนวยให้ประชาชนสามารถผลิตผลจากป่า อันได้แก่ อาหาร สมุนไพร ของป่า เป็นต้น เพื่อการค้าได้มากขึ้นโดยที่ป่าจะไม่ถูกทำลาย และให้ผลในระยะยาว

๔) ป่าชุมชนเป็นการดำเนินงานโดยองค์กรประชาชน ซึ่งจำเป็นจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกอีกมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากหน่วยงานของทางราชการ เนื่องจากชุมชนมีเป็นจำนวนมาก หลากหลายไปตามสภาพภูมิประเทศ เศรษฐกิจและสังคม มีความหลากหลายในการพึ่งพิงต่อเขตป่าไม้ หน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรมป่าไม้จำเป็นจะต้องมีเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติงานอยู่

^{๒๒} อ่างแล้ว, โกลม แพรกทอง, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน, หน้า ๖-๗.

ในภูมิภาคต่างๆ ให้สามารถนำความรู้ด้านป่าไม้เข้าไปสู่ประชาชนเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งในการพัฒนาตนเอง เพื่อแก้ไขปัญหาพื้นฐานของตนเอง การปรับปรุงหน่วยงานของกรมป่าไม้ในส่วนภูมิภาคในระดับอำเภอ ซึ่งเป็นหน่วยงานแรกของกรมป่าไม้ ในการให้บริการแก่ประชาชนในภูมิภาค ควรที่จะได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็งเพื่อการให้การบริหารทางด้านวิชาการป่าไม้ขั้นพื้นฐาน แก่องค์กรชาวบ้านในท้องถิ่น และร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ในพื้นที่ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว

๖) ในการพัฒนาป่าชุมชน จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่นและองค์กรชาวบ้านในท้องถิ่น ดังนั้นผู้นำท้องถิ่นมีความสำคัญ และบทบาทสูงในการนำไปสู่การพัฒนาป่าชุมชน ผู้นำในท้องถิ่นดังกล่าวได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ครู และพระสงฆ์และผู้นำที่ไม่เป็นทางการอื่นๆ ซึ่งเป็นแกนนำในการพัฒนาต่างๆ ในหมู่บ้าน การสร้างความเข้าใจของผู้นำดังกล่าวจะสามารถชักจูงให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชนได้อย่างเข้มแข็งในขณะเดียวกัน องค์กรชาวบ้านเป็นผู้ที่สืบเนื่องแนวความคิดป่าชุมชนให้ได้รับการปฏิบัติ กลุ่มเป้าหมายทั้ง ๒ กลุ่มนี้ ควรจะได้รับการพัฒนาความคิดทางด้านการจัดการป่าชุมชนอย่างถูกหลักวิชาการป่าไม้ โดยระบบการอบรม การสัมมนา และดูงานต่างๆ เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการพัฒนาป่าชุมชนตามแนวความคิดของการจัดการป่าของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน

การพัฒนาป่าชุมชน ได้อยู่บนพื้นฐานของความคิด ๔ ประการ^{๒๓} คือ

๑) แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่า และสิ่งไม่มีชีวิตซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศอยู่ภายใต้การโยงใยของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัยอยู่ในระบบนิเวศ จำเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ อยุ่อย่างไรก็ดี โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ การจัดการที่มุ่งเน้นให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศนี้โดยไม่มีการทำลาย

๒) แนวความคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอย เป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไป ตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่านั้นว่าเป็นความรู้และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนา

^{๒๓} อ่างแล้ว, โกลม แพรกทอง, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน, หน้า ๑-๒.

ชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนาเพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

๓) แนวความคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้นและเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้การบริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

๔) แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่เอื้ออำนวยได้ สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่อง สม่่าเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งซบน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษาและควบคุมดุลธรรมชาติ ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสมป่าสามารถให้ประโยชน์หลายๆ อย่างในลักษณะเอื้ออำนวยต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

การฟื้นฟูและพัฒนาป่าชุมชนไม่ได้หมายความว่ามุ่งเน้นเป็นการพยายามย้อนกลับไปสู่อดีตในทางตรงกันข้าม ถ้าจะวิเคราะห์เรื่องราวทั้งหมดกันด้วยใจอิสระและเป็นธรรมแล้ว ป่าชุมชนอันเป็นแหล่งผสมผสานเชื่อมโยงระหว่างความหลากหลายทางพันธุกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังจะเป็นกุญแจเปิดช่องทางโอกาสที่สังคมโดยรวมจะสามารถก้าวไปข้างหน้าอย่างเป็นอิสระ และรู้จักตนเองอย่างแท้จริง ทั้งนี้บนพื้นฐานของหลักการพัฒนาน้อยๆ ๓ ประการ^{๒๔} กล่าวคือ

ประการแรก นอกเหนือไปจากเกษตรกรรมทางเลือกในรูปแบบของวนเกษตร เกษตรผสมผสาน หรือเกษตรธรรมชาติตามแต่จะเรียกหรือปฏิบัติกันตามสภาพเงื่อนไขต่างๆ กันไปแล้ว ป่าชุมชนยังเป็นฐานอำนวยความสะดวกทางเลือก โดยอาศัยใช้ทั้งวัสดุและองค์ความรู้ที่มีอยู่เองภายในสังคมวัฒนธรรมไทย แทนที่จะยึดติดอยู่กับอุตสาหกรรมแบบพึ่งพิงภายนอกทั้งในด้านวัสดุ เทคโนโลยีและกำลังทุนอย่างเช่นที่ปฏิบัติกันอยู่ตลอด และที่สำคัญก็คือโดยพื้นฐานของป่าเขตร้อนอันอุดมสมบูรณ์ในความหลากหลายทางพันธุกรรม อุตสาหกรรมทางเลือกที่ว่าเป็นเรื่องเกี่ยวข้องอยู่กับปัจจัยจำเป็นของชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะในด้านอาหารและยา ซึ่งมีแต่จะทวีความสำคัญยิ่งๆ ขึ้นตามลำดับและนับเป็นข้อได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบ ที่จะดำรงคงอยู่กับสังคมไทยและประชาชนคนไทยตลอดไป

^{๒๔} เสน่ห์ จามริก และคณะ, ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา: เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย, (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓-๒๔.

ประการที่สอง การพัฒนาป่าชุมชนยังเท่ากับเป็นการฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้าน และองค์ความรู้ที่มาจากวัฒนธรรมประเพณีให้ขึ้นมาได้ มีโอกาสพัฒนาสานต่อไปด้วยกันกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีใหม่ๆ (ซึ่งต่างจากวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่) โดยนัยนี้ การพัฒนาทางเทคโนโลยีก็จะสามารถประสานสอดคล้องต่อปัญหา และความต้องการภายในสังคมอย่างแท้จริง แทนที่จะคิดมุ่งแต่พึ่งพาเทคโนโลยีภายนอกเพื่อแข่งขันในเวทีตลาดโลก แต่ถ้ายึดติด และโดยนัยทำนองเดียวกันการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศย่อมจะประสานสอดคล้องกันไป ระหว่างอุตสาหกรรมกับเกษตรกรรม ระหว่างเมืองกับชนบท แทนที่จะต้องมาแบ่งภาคแบ่งส่วนครอบงำทำลายกันทั้งคนและธรรมชาติ อย่างเช่นที่เกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์การพัฒนาของโลกตะวันตกและกำลังจำลองแบบอย่างทำนองเดียวกันมาใช้กับสังคมประเทศโลกที่สามรวมทั้งไทยเรา

ประการที่สาม โดยนัยทั้งหมดที่กล่าวมา ป่าชุมชนโดยสาระก็คือ การพัฒนาคนนั่นเอง โดยเฉพาะทรัพยากรคนผู้ยากไร้ผู้ถูกทอดทิ้งและลิดรอนสิทธิและโอกาสทั้งในทางการศึกษาที่เหมาะสมสอดคล้อง และในการที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา แต่สิทธิและโอกาสเช่นนี้นี้ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ตราบเท่าที่สังคมไทยยังตกอยู่ใต้แอกอาณานิคมทางปัญญา และภายใต้แอกอาณานิคมทางปัญญาเช่นนี้ ทรัพยากรมนุษย์ จึงกลายเป็นเพียงทรัพยากรที่จะต้องถูกนำมาใช้เพื่อตอบสนองความต้องการกำลังคนของบรรดานักลงทุนซึ่งส่วนใหญ่มาจากภายนอก แทนที่เพื่อให้ได้มีขีดความสามารถพึ่งตนเองและแสวงทางเลือกวิถีชีวิตที่เหมาะสมของตนเองอย่างเสรี โดยนัยนี้เอง ประเด็นปัญหาของป่าชุมชน จึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องอยู่กับภาวะทางปัญญาและวัฒนธรรมการเรียนรู้ โดยเฉพาะในแวดวงของกลุ่มชนชั้นนำ ซึ่งจำเป็นต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเพื่อให้หลุดพ้นจากสภาวะการครอบงำทำลายดังที่เป็นอยู่ในรอบหลาย ๆ ทศวรรษที่ผ่านมา

งานพัฒนาป่าชุมชนเชิงบูรณาการ เป็นการจัดการป่าชุมชนให้สามารถเอื้อประโยชน์หลายอย่างแก่ชุมชน โดยป่าชุมชนหนึ่งๆ สามารถทำหน้าที่ได้หลายอย่างพร้อมๆ กัน โดยต้องแบ่งลักษณะการจัดการให้ชัดเจน โดยแบ่งการจัดการออกเป็นการจัดการเพื่อวัตถุประสงค์หลักและการจัดการเพื่อวัตถุประสงค์รอง การจัดการทั้งสองวัตถุประสงค์นี้จะต้องไม่ทำให้สถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนต้องเสียสมดุลไป และให้ประโยชน์ทั้งทางตรง รวมทั้งสามารถเอื้อประโยชน์ทางอ้อมให้แก่ชุมชนอีกด้วย โดยมีขั้นตอนงานพัฒนาป่าชุมชนเชิงบูรณาการ ดังนี้^{๒๕}

๑) กำหนดขอบเขตที่ชัดเจนของพื้นที่ป่าชุมชนที่ต้องการพัฒนา โดยการกำหนดที่แสดงขอบเขตป่าชุมชนในแผนที่แสดงภูมิประเทศ

^{๒๕} อ่างแล้ว, กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, แนวทางการเสริมสร้างความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, หน้า ๗๓-๗๕.

๒) สำรวจทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อทราบถึงโครงสร้างของระบบนิเวศป่าไม้ในด้านกายภาพและชีวภาพ ชนิดพันธุ์พืชและสัตว์ที่พบ ปริมาณที่พบ สัดส่วนระหว่างชนิดพันธุ์ รวมทั้งการกระจายตัวในระบบนิเวศป่าชุมชนด้วย

๓) ประเมินสถานภาพทรัพยากรป่าไม้ของระบบนิเวศป่าชุมชน ออกมาในแบบลักษณะสังคมพืชที่พบในพื้นที่ เพื่อวางแผนการจัดการเชิงบูรณาการต่อไป โดยประเมินได้ ๓ ลักษณะคือ

๓.๑) ด้านการอนุรักษ์ มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทรัพยากรป่าไม้เหมาะแก่การใช้ประโยชน์ในแง่การอนุรักษ์ เช่น สังคมพืชป่าดิบเขา สังคมพืชป่าดิบชื้น สังคมพืชป่าดิบแล้ง เป็นต้น

๓.๒) ด้านการพัฒนา มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทรัพยากรป่าไม้เหมาะแก่การพัฒนาเพื่อการใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ เช่น สังคมพืชป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าชายเลน ป่าชายหาด เป็นต้น

๓.๓) ด้านการฟื้นฟู มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศทรัพยากรป่าไม้ในระดับต่ำเสื่อมโทรม เหมาะแก่การฟื้นฟูเพื่อการใช้ประโยชน์ เช่น พื้นที่โดนบุกรุกแผ้วถางไม่มีพืชปกคลุม เป็นต้น

๓.๔) เลือกวัตถุประสงค์ของการจัดการเชิงบูรณาการให้เหมาะสมกับสถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ในป่าชุมชนที่สำรวจได้ โดยวิธีการจัดการสามารถแบ่งได้ดังนี้

(๑) วัตถุประสงค์หลัก หมายถึง วิธีการจัดการที่สมควรดำเนินการในสถานภาพทรัพยากรป่าไม้ของระบบนิเวศป่าไม้นั้น

(๒) วัตถุประสงค์เสริม หมายถึง วิธีการจัดการเสริมที่สามารถดำเนินการควบคู่กับการจัดการหลักได้โดยไม่ทำให้สถานภาพทรัพยากรป่าไม้ของระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง

๔) กำหนดกิจกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการที่จะดำเนินการจัดการในป่าชุมชน

๕) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการร่วมมือพัฒนาป่าชุมชน เพื่อให้ชุมชนและท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชน และชุมชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาป่าชุมชนอย่างแท้จริง

๒.๑.๘ ปัจจัยความสำเร็จในการดำเนินงานป่าชุมชน

ในการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น เนื่องจากการจัดการป่าที่นำความต้องการพึ่งพาป่าของประชาชนในชนบทมาเป็นวัตถุประสงค์หลัก และให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้ควบคุมดำเนินการโดยองค์กรประชาชนเป็นแกนนำ มีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นใช้บังคับ มีการลงโทษเมื่อมีการฝ่าฝืน ในกรณีที่ไม่สามารถควบคุมได้ก็ขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น หน่วยงานของรัฐ การดำเนินงานป่าชุมชนให้สำเร็จไปด้วยดีนั้น นอกจากมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งคอยดำเนินการแล้วยังมียุทธวิธีที่สำคัญ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึง ๓ ประการ ได้แก่ ต้องเป็นความคิดริเริ่มของ

ชุมชน ต้องเป็นความร่วมมือของประชาชนในการดำเนินการ และต้องได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน^{๒๖}

๑) เป็นความคิดริเริ่มของชุมชน งานป่าชุมชนจะต้องเกิดจากความคิดริเริ่มของชุมชน เพราะประชาชนในชนบทเป็นทรัพยากรสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ระดับท้องถิ่นของตนเอง โดยปกติแล้วประชาชนในชนบทมีความพร้อมที่จะรับรู้ข่าวสารและมีความคิดริเริ่มด้วยตนเอง และกลุ่มสมาชิกของชุมชนด้วยกัน โดยมีต้องรอให้บุคคลหรือองค์กรภายนอกเข้ามาจัดตั้งองค์การ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายทำการอนุรักษ์ป่า มีการกำหนดขอบเขตป่าที่จะรักษา กำหนดกฎเกณฑ์บทลงโทษ เป็นการจัดการระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยตนเอง

ความคิดริเริ่มที่มาจากภายนอกมักจะไม่ค่อยตรงกับความต้องการ และปัญหาของชุมชน และมักจะไม่ค่อยได้รับการยอมรับจากประชาชนด้วย อย่างไรก็ตาม ในบางท้องถิ่น ชุมชนยังมีความลังเล และมีความเต็มใจที่จะออกความคิดริเริ่ม จึงจำเป็นที่จะต้องเข้าไปทำความเข้าใจและกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความเคลื่อนไหว โดยวิธีการรวมกลุ่ม และให้การศึกษาแก่ชุมชนอันเป็นแนวทางในการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความคิดริเริ่ม ซึ่งจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานต่อไป

๒) เป็นความร่วมมือของประชาชนในชุมชน งานป่าชุมชนนอกจากเป็นความคิดริเริ่มของชุมชนแล้ว ประชาชนจะต้องให้ความร่วมมือด้วย โดยเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ซึ่งมี ๕ ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

(๑) การมีส่วนร่วมในการระบุปัญหาและความต้องการให้ป่าชุมชนของท้องถิ่นเป็นขั้นตอนแรกซึ่งนับว่ามีความสำคัญที่สุด ประชาชนจะต้องตระหนักถึงปัญหาและความต้องการที่แท้จริง จึงจะทำให้เข้าใจ และมองเห็นความสำคัญของกิจกรรมและให้ความร่วมมือในขั้นต่อไป

(๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนิน ในขั้นนี้ประชาชนต้องร่วมมือกันวางแผนการดำเนินงานโดยใช้ข้อมูลที่ได้ จากขั้นตอนแรกมากำหนดวัตถุประสงค์กิจกรรมที่จะทำการวางแผน การระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น แรงงาน วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

(๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการดำเนินงาน เป็นการนำแผนงานที่วางไว้มาปฏิบัติในขั้นนี้ประชาชนจะได้เรียนรู้การทำงานเป็นกลุ่ม เรียนรู้การดำเนินงานอย่างใกล้ชิด รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของในผลงานที่จะเกิดขึ้นด้วย

(๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุม ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการติดตามและควบคุมการดำเนินงานในขั้นตอนต่างๆ ตามแผนงานที่วางไว้ เช่น การเพาะชำกล้าไม้ การ

^{๒๖} อ่างแล้ว, กรมป่าไม้, ป่าชุมชน, หน้า ๓๕-๓๗.

ปลูกป่า เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าของผลงาน ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานอันจะ
ได้แก่ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างทันที่

(๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน ในขั้นตอนนี้ประชาชนจะได้ทราบว่า การ
ดำเนินงานที่ทำนั้นได้รับผลสำเร็จอย่างไร สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้หรือไม่

๓) ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ในการดำเนินงานป่าชุมชนนั้น ถึงแม้ประชาชน
จะมีความกระตือรือร้นถึงขนาดเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังดังกล่าวแล้ว การสนับสนุนจากภายนอก
ชุมชนทั้งจากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน ตามความจำเป็นหรือตามที่ได้รับคำร้องขอจากประชาชนอีก
ทางหนึ่ง จะช่วยให้การดำเนินงานป่าชุมชนบรรลุผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้นการสนับสนุนแก่องค์กรประชาชน
เพื่อให้เป็นแกนนำในการดำเนินงานต่อไป การสนับสนุนจากภายนอกชุมชนที่สำคัญ มีดังนี้

๓.๑) การสนับสนุนด้านความรู้

(๑) ความรู้ในด้านการบริหารองค์กร ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกองค์กรประชาชนทุกคนรู้
และเข้าใจในวิธีการทำงานขององค์กร ซึ่งมีระเบียบแบบแผนมีขั้นตอนต่างๆ มีการแบ่งภาระหน้าที่
รับผิดชอบในการดำเนินงานต่างๆ รวมทั้งมีการควบคุมกันเองภายในองค์กร อันจะทำให้บรรลุ
วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานจัดการรายได้และแบ่งสรรผลประโยชน์ในระหว่างสมาชิกขององค์กรได้

(๒) ความรู้ในด้านวิชาการและเทคโนโลยีทางการป่าไม้ ในการดำเนินงานป่า
ชุมชนนั้น ถึงแม้ว่าประชาชนในชนบทจะมีความใกล้ชิดและผูกพันอยู่กับป่ามีพื้นฐานภูมิปัญญา
เกี่ยวกับการจัดการป่า แต่ก็ควรให้องค์กรประชาชนในชนบทได้มีความรู้ด้านป่าไม้แผนใหม่ เพื่อนำไป
ประยุกต์ใช้ให้มีการจัดการป่าชุมชนที่ได้ผลผลิตจากป่าอย่างถาวรยั่งยืนต่อไป หรือในกรณีที่มีการปลูก
ป่าขึ้นใหม่ เทคนิคทางด้านป่าไม้บางอย่างเป็นสิ่งสำคัญที่องค์กรประชาชนจำเป็นต้องเรียนรู้

การสนับสนุนด้านความรู้ทั้ง ๒ ด้านข้างต้นสามารถทำได้หลายประการ เช่น การฝึกอบรม
การดูงาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ ฯลฯ

๑) การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น ในการดำเนินงานป่าชุมชนนี้จำเป็นต้องใช้วัสดุ
อุปกรณ์บางประการ เช่น การปลูกป่าชุมชนขึ้นใหม่ ซึ่งในกระบวนการปลูกป่าของบางกิจกรรมใน
ระยะแรกต้องใช้วัสดุ ได้แก่ บัวรดน้ำ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง สำหรับการเพาะชำกล้าไม้หรือในบางกรณีรักษา
ป่า ซึ่งต้องมีการป้องกันไฟป่า หน่วยงานภายนอกสามารถสนับสนุนเครื่องมือดับเพลิง ให้ยืมรถ
แทรกเตอร์ไถพื้นที่หรือทำแนวกันไฟ เป็นต้น

๒) การสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนพัฒนาหมู่บ้านด้านป่าไม้ การให้การสนับสนุนจัดตั้ง
กองทุนพัฒนาหมู่บ้านด้านป่าไม้ นี้เหมาะสำหรับการปลูกป่าชุมชนแบบหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ
ในระยะแรกอาจสนับสนุนงบประมาณในการจัดตั้งจำนวนหนึ่ง เมื่อองค์กรประชาชนมีรายได้จากการ
ขายผลผลิตไม้ จากป่าชุมชนก็นำรายได้ดังกล่าวเข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้านโดยส่วนหนึ่ง เพื่อเป็น

เงินทุนหมุนเวียนใช้จ่ายเกี่ยวกับการบำรุงรักษาป่าและกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อรักษาและขยายพื้นที่ป่าชุมชน ให้เพิ่มขึ้นและคงอยู่ตลอดไปและอีก

๒.๑.๙ ประโยชน์จากป่าชุมชน

กรมป่าไม้^{๒๗} ได้แยกประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการดูแลรักษาและจัดการป่า ซึ่งอยู่ใกล้ชุมชนให้มีความสมบูรณ์อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ๔ ประการ ดังนี้

๑) ประโยชน์เพื่ออนุรักษ์ดิน น้ำ สมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น เป็นแหล่งกักเก็บน้ำจืด เป็นแหล่งรักษาสีสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งพืชสมุนไพร เป็นต้น

๒) ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ เช่น เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชน

๓) ประโยชน์จากเนื้อไม้ เช่น เป็นแหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอยต่างๆ เป็นต้น

๔) ประโยชน์ที่ให้แก่สังคม เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อการศึกษาเรียนรู้ของเยาวชนในรูปชุมชน เป็นต้น

จากประโยชน์ของชุมชน จะเห็นได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติหรือป่าไม้ ล้วนมีความสำคัญต่อมนุษย์ โดยพึ่งพาอาศัยกัน เพื่อให้เกิดความสมดุลในธรรมชาติและทางชีวภาพ รวมถึงเป็นแหล่งรายได้เสริมของชาวบ้านในชุมชนในการใช้ทรัพยากรดำรงชีวิต

จากแนวคิดการจัดการป่าชุมชนสรุปได้ว่า การจัดการป่าชุมชนต้องมีรูปแบบที่ต้องยึดตามความต้องการในการพึ่งพิงของชุมชนท้องถิ่นเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรมที่เกิดจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานานและทำให้สามารถจัดการป่าชุมชนร่วมกันระหว่างชาวบ้านในชุมชน ให้มีจิตสำนึกร่วมกันในการปลูก ดูแล การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า เริ่มจากการแนวร่วม การประชุม การจัดตั้งเป็นองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หรือตาม ประเพณี และความเชื่อถือ นำไปสู่การร่วมกันวางแผน ทำกฎระเบียบ อันเป็นข้อตกลงร่วมกัน เป็นที่ยอมรับของชุมชน ทุกอย่างจะดำเนินภายใต้กติกา และประเพณีของชุมชน

๒.๒ แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติมีความสำคัญต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์เป็นอย่างมาก ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์อีกประเทศหนึ่ง การใช้

^{๒๗} กรมป่าไม้, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า, (กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๔๑), หน้า

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ในสภาพปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย^{๒๘} แนวทางประการหนึ่งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมและประหยัด ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนการพัฒนาและร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างตรงตามความต้องการประชาชน

๒.๒.๑ ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์

มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๓๘^{๒๙} ได้ให้ความหมายของคำว่า ทรัพยากรธรรมชาติว่า หมายถึง ทรัพยากรอันเกิดขึ้นเองหรือมีอยู่ตามธรรมชาติ

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร^{๓๐} ได้อธิบายว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ในสภาพปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถกระทำได้หลายวิธี ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

๑) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทางตรง ซึ่งปฏิบัติได้ในระดับบุคคล องค์กร และระดับประเทศที่สำคัญ คือ ๑) การใช้อย่างประหยัด คือ การใช้เท่าที่มีความจำเป็น เพื่อให้มีทรัพยากรไว้ใช้ได้นานและเกิดประโยชน์อย่างคุ้มค่ามากที่สุด ๒) การนำกลับมาใช้ซ้ำอีก สิ่งของบางอย่างเมื่อมีการใช้แล้วครั้งหนึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ซ้ำได้อีก เช่น ถุงพลาสติก กระดาษ เป็นต้น หรือสามารถที่จะนำมาใช้ได้ใหม่โดยผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การนำกระดาษที่ใช้แล้วไปผ่านกระบวนการต่างๆ เพื่อทำเป็นกระดาษแข็ง เป็นต้น ซึ่งเป็นการลดปริมาณการใช้ทรัพยากรและการ

^{๒๘}ไชยนันท์, การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/thanadon1007/kar-xnuraks-thrrmchati-laea-sing-waedlxm> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

^{๒๙}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (พิมพ์ครั้งที่ ๕), (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

^{๓๐}ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แหล่งที่มา: <http://www.maceducation.com/e-knowledge/2343104100/02.htm> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

ทำลายสิ่งแวดล้อมได้ ๓) การบูรณซ่อมแซม สิ่งของบางอย่างเมื่อใช้เป็นเวลานานอาจเกิดการชำรุดได้ เพราะฉะนั้นถ้ามีการบูรณซ่อมแซม ทำให้สามารถยืดอายุการใช้งานต่อไปได้อีก ๔) การบำบัดและการฟื้นฟู เป็นวิธีการที่จะช่วยลดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรด้วยการบำบัดก่อน เช่น การบำบัดน้ำเสียจากบ้านเรือนหรือโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ก่อนที่จะปล่อยลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ส่วนการฟื้นฟูเป็นการรื้อฟื้นธรรมชาติให้กลับสู่สภาพเดิม เช่น การปลูกป่าชายเลน เพื่อฟื้นฟูความ สมดุลของป่าชายเลนให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น ๕) การใช้สิ่งอื่นทดแทน เป็นวิธีการที่จะช่วยให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติน้อยลงและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก การใช้ใบตองแทนโฟม การใช้พลังงานแสงแดดแทนแร่เชื้อเพลิง การใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี เป็นต้น และ ๖) การเฝ้าระวังดูแลและป้องกัน เป็นวิธีการที่จะไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย เช่น การเฝ้าระวังการทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูลลงแม่น้ำ คูคลอง การจัดทำแนวป้องกันไฟฟ้า เป็นต้น

๒) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยทางอ้อม สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้ ๑) การพัฒนาคุณภาพประชาชน โดมนสนับสนุนการศึกษาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้องตามหลักวิชา ซึ่งสามารถทำได้ทุกระดับอายุ ทั้งในระบบโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆ และนอกระบบโรงเรียนผ่านสื่อสารมวลชนต่างๆ เพื่อให้ประชาชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ เกิดความรักความหวงแหน และให้ความร่วมมืออย่างจริงจัง ๒) การใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย การจัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคม เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ตลอดจนการให้ความร่วมมือทั้งทางด้านพลังกาย พลังใจ พลังความคิด ด้วยจิตสำนึกในควมมีคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่มีต่อตัวเรา เช่น กลุ่มชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของนักเรียน นักศึกษา ในโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร มูลนิธิโลกสีเขียว เป็นต้น ๓) ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาให้คงสภาพเดิม ไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรม เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตในท้องถิ่นของตน การประสานงานเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับประชาชน ให้มีบทบาทหน้าที่ในการปกป้อง คุ้มครอง ฟื้นฟูการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเกิดประโยชน์สูงสุด ๔) ส่งเสริมการศึกษาวิจัย ค้นคว้าวิธีการและพัฒนาเทคโนโลยี มาใช้ในการจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การใช้ความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศมาจัดการวางแผนพัฒนา การพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ให้มีการประหยัดพลังงานมากขึ้น การค้นคว้าวิจัยวิธีการจัดการ การปรับปรุง พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืน เป็นต้น และ ๕) การกำหนดนโยบายและวางแผนของรัฐบาล ในการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อเป็นหลักการให้หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องยึดถือและ

นำไปปฏิบัติ รวมทั้งการเผยแพร่ข่าวสารด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งทางตรงและทางอ้อม

วิจัย เทียนน้อย^{๓๑} อธิบายว่า ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สรรพสิ่งทั้งหลายที่ธรรมชาติได้สรรสร้างไว้ ซึ่งมีมนุษย์สามารถหยิบฉวยมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพได้ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืช ภูเขา สัตว์ป่า แร่ธาตุ อากาศ สถานที่นันทนาการ และมนุษยชาติ

เกษม จันทรแก้ว^{๓๒} กล่าวว่า ความหมายของคำว่าทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็หนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งนั้นยังหรือไม่ได้ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติ

จากความหมายข้างต้นสรุปได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติทั้งรวมสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตที่อำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น

๒.๒.๒ ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีคุณค่า สามารถอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่มนุษย์ การใช้ประโยชน์ทางตรงได้แก่ การเก็บผลผลิตชนิดต่างๆ จากป่า ที่สำคัญคือ ไม้ใช้ในการก่อสร้างบ้านเรือน ทำเครื่องมือและการสร้างอื่นๆ ใช้สำหรับทำเชื้อเพลิง ทำฟืน และเผาถ่าน หรือเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมตลอดจนการเก็บหาของป่าต่างๆ เพื่อเป็นอาหาร พืชสมุนไพรและขายเพื่อยังชีพได้ การใช้ป่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวและการศึกษาหาความรู้ทางสภาพแวดล้อม ส่วนประโยชน์ทางอ้อมได้แก่ ผลประโยชน์หรือบทบาทของป่าไม้ที่มีผลทางด้านระบบนิเวศที่มีประโยชน์มากมาย ปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตก็มาจากป่าทั้งสิ้น^{๓๓}

๒.๒.๓ แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

แนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อให้เกิดผลผลิตที่ยั่งยืน โดยยึดหลักการและวิธีการอนุรักษ์ ดังนี้^{๓๔}

^{๓๑}วิจัย เทียนน้อย, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา, ๒๕๓๙), หน้า ๓๔.

^{๓๒}เกษม จันทรแก้ว, การวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^{๓๓}นิวัต เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

^{๓๔}เกษม จันทรแก้ว และสามัคคี บุญยะวัฒน์, เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้, (กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘).

๑) หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ สรุปลงได้ ๓ ประเด็นคือ ๑) การใช้อย่างชาญฉลาด รู้จักใช้ทรัพยากรป่าไม้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดใช้ไต่ยาวนานที่สุดโดยมีการสูญเสียน้อยที่สุด ๒) การฟื้นฟูสิ่งที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นหรืออยู่ในสภาพปกติ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ๓) การสงวนของที่หายากเป็นการเก็บรักษาของที่หายากไว้ไม่ให้ใครนำไปใช้ การเก็บไว้ตามระยะเวลาที่กำหนดไว้

๒) วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีหลายวิธี แต่การปฏิบัติจะต้องเลือกว่าแบบไหนเหมาะสมและได้รับประโยชน์มากกว่า หรือต้องประยุกต์เข้าด้วยกัน ได้แก่ การใช้ในหลายรูปแบบ เช่น การบริโภคโดยตรง เห็น ได้ยินได้สัมผัส การให้ความสะดวกสบาย รวมไปถึงพลังงาน การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ในบางครั้ง การรักษาหรือซ่อมแซม เป็นการทำให้ทรัพยากรที่ขาดไปเป็นปัญหาหรือเสื่อมโทรมเป็นจุดหรือพื้นที่เล็กๆ สามารถทำให้ฟื้นคืนสภาพเดิมได้ การฟื้นฟู เป็นการดำเนินการใดๆ ต่อทรัพยากรหรือสิ่งที่เสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป การพัฒนาเป็นการทำสิ่งที่เป็นอยู่ได้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลผลิตที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องนั้นต้องใช้ความรู้เทคโนโลยีและการวางแผนที่ดีด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้น ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ จะเน้นให้มีการป้องกันรักษาป่ามิให้มีการบุกรุกทำลาย ส่วนเขตป่าเพื่อการอนุรักษ์ที่ถูกทำลายจะต้องปลูกป่าฟื้นฟูป่าไม้ให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์สามารถอำนวยประโยชน์ให้กับสิ่งแวดล้อมต่อไปได้

สรุปกล่าวได้ว่า ป่าชุมชนคือรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นจัดการร่วมกันระหว่างภาครัฐและชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำมาสู่เงื่อนไขของการจัดการป่าชุมชนอย่างไรถึงจะนำไปสู่ความสำเร็จและมีความสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาชาวบ้านท้องถิ่นหรือจะเป็นความเชื่อ ของชุมชนวัฒนธรรมอันเป็นทุนทางสังคมที่เข้มแข็งผสมผสานกับการจัดการป่าชุมชน การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน กระบวนการเรียนรู้ที่เป็นกลไกนำไปสู่การจัดการกิจกรรม สร้างเครือข่ายความร่วมมือจากภายนอกอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ชุมชนมีกระบวนการเชื่อมโยงกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนเข้ากับพัฒนาชุมชนทั้งด้านเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมความเอื้ออาทร กฎหมาย กฎกติกา ในการดูแลรักษาป่า การให้การยอมรับ การยกย่องให้เกียรติกับชุมชนด้วยการประกาศรางวัล การส่งคนเข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ สร้างความภาคภูมิใจเป็นพลังหนุนเสริมให้ชุมชนเกิดกำลังใจ โดยไม่จำเป็นต้องเป็นตั้งเงินเสมอไป ความต่อเนื่องของกิจกรรมการให้กำลังใจ ยกย่อง เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นสำหรับชุมชน เพื่อให้คนในสังคมตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการที่ชุมชนได้ทำหน้าที่ดูแลรักษาป่ามีประโยชน์กับทุกคนในสังคมส่วนรวมไม่ใช่เฉพาะในชุมชนมีความตระหนักถึงขีดความสามารถในการรองรับของสิ่งแวดล้อมและความสมดุลด้านนิเวศ วิถีชีวิตหรือระดับ

ของการเข้าถึงชุมชนสร้างภูมิคุ้มกันมีความพอประมาณและมีเหตุผล บนเงื่อนไขของความรู้อบอบ
ระมัดระวังและคุณธรรม สะท้อนผ่านกิจกรรม สามารถถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนท้องถิ่นอื่นได้

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ธารทิพย์ เทพบุญยืน^{๓๕} ได้ให้ความหมาย เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไว้
ดังนี้

ทรัพยากรธรรมชาติ คือ สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์
ทางใดทางหนึ่ง เช่น บรรยากาศ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชหญ้า สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน เป็นต้น ดังนั้นในแง่
เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการผลิต ซึ่งจะมีประโยชน์ก็ต่อเมื่อได้
นำมาใช้เพื่อเศรษฐกิจการใช้จึงต้องใช้ด้วยความประหยัด การนำมาใช้ต้องคำนึงถึงหลักการอนุรักษ์
พร้อมกันไปด้วย ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติสามารถแบ่งตามการนำมาใช้งานและผลที่เกิดขึ้น

สิ่งแวดล้อม คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ล้อมรอบตัวมนุษย์มีทั้งสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิตเห็น
ได้ด้วยตาเปล่า และไม่สามารถเห็นได้ด้วยตาเปล่า ทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและสิ่งที่เป็นนามธรรมมีทั้งสิ่งที่
เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมจะประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติและ
ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ซึ่งมีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึง
กัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วน
หนึ่ง อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ

สรุปกล่าวได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มคละกันไปโดยอยู่
ร่วมกันอย่างมีกฎ ระบบ ข้อบังคับทั้งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและทั้งที่มนุษย์กำหนดขึ้นมาการอยู่
เป็นกลุ่มของสรรพสิ่งเหล่านี้ จะแสดงพฤติกรรมร่วมกันภายในขอบเขตและแสดงสรรพสิ่งเหล่านี้จะ
เรียกว่า ระบบนิเวศ หรือระบบสิ่งแวดล้อม

๒.๓.๑ ประเภทของทรัพยากรธรรมชาติ

การแบ่งประเภทของทรัพยากรธรรมชาติมีการแบ่งกันหลายลักษณะ แต่ในที่นี้แบ่งโดยใช้
เกณฑ์ของการนำมาใช้ แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้^{๓๖}

^{๓๕} ธารทิพย์ เทพบุญยืน, บทความเชิงวิชาการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แหล่งที่มา:
<http://sd-group1.blogspot.com/2013/01/53242049.htm> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

^{๓๖} จังหวัดเพชรบูรณ์, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, แหล่งที่มา: http://www.phetchabun.go.th/download_pmqa/.../1327407278_a25kkm72.pdf (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

๑) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น (Inexhaustible Natural Resources) เป็น ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นก่อนที่จะมีมนุษย์ เมื่อมีมนุษย์เกิดขึ้นมาสิ่งเหล่านี้ก็มีความจำเป็นต่อการ ดำรงชีวิตของมนุษย์ จำแนกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑.๑) ประเภทที่คงสภาพเดิมไม่เปลี่ยนแปลง (Immutable) ได้แก่ พลังงานจากดวง อาทิตย์ลม อากาศ ฝุ่น แม้กาลเวลาจะผ่านไปนานเท่าใดก็ตามสิ่งเหล่านี้ก็ยังคงมีไม่เปลี่ยนแปลง

๑.๒) ประเภทที่มีการเปลี่ยนแปลง (Mutable) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากการ ใช้ประโยชน์อย่างผิดวิธี เช่น ใช้ที่ดิน ใช้น้ำโดยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง ทางด้านกายภาพ และด้านคุณภาพ

๒) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วทดแทนได้ (Renewable Natural Resources) เป็น ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ไปแล้วสามารถเกิดขึ้นทดแทนได้ ซึ่งอาจจะเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับชนิดของ ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนั้น ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วทดแทนได้ เช่น พืช ป่าไม้ สัตว์ป่ามนุษย์ ความสมบูรณ์ของดิน คุณภาพของน้ำ และทัศนียภาพที่สวยงาม เป็นต้น

๓) ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาใช้ใหม่ได้ (Recyclable Natural Resources) เป็น ทรัพยากรธรรมชาติจากพวกแร่ธาตุที่นำมาใช้แล้วสามารถนำไปแปรรูปให้กลับไปสู่สภาพเดิมได้แล้วนำ กลับมาใช้ใหม่อีก เช่น แร่โลหะและแร่อโลหะ ได้แก่ เหล็ก ทองแดง อะลูมิเนียม แก้ว ฯลฯ

๔) ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดสิ้นไป (Exhausting Natural Resources) เป็น ทรัพยากรธรรมชาติที่นำมาใช้แล้วจะหมดไปจากโลกนี้ หรือสามารถเกิดขึ้นทดแทนได้แต่ต้องใช้เวลา ยาวนานมาก ทรัพยากรธรรมชาติประเภทนี้ ได้แก่ น้ำมันปิโตรเลียมก๊าซธรรมชาติ และถ่านหิน

๒.๓.๒ ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ

๑) ทรัพยากรน้ำ น้ำเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อชีวิตคน พืช และสัตว์มากที่สุดแต่ก็มี ค่าน้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของ มนุษย์และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย

๒) ทรัพยากรดิน ดินหมายถึง วัตถุธรรมชาติที่ปกคลุมผิวโลกเกิดจากการแปรสภาพหรือ สลายตัวของหินแร่ธาตุ และอินทรีย์วัตถุผสมคลุกเคล้ากันตามธรรมชาติรวมกันเป็นชั้นบางๆ เมื่อมีน้ำ และอากาศที่เหมาะสมก็จะทำให้พืชเจริญเติบโตและยังชีพอยู่ได้

๓) ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า

๓.๑) ทรัพยากรป่าไม้ ความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้มีประโยชน์มากมายต่อ การดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนี้

(๑) ประโยชน์ทางตรง (Direct Benefits) ได้แก่การนำมาใช้สนองปัจจัยพื้นฐานใน การดำรงชีวิตของมนุษย์ ๔ ประการ ได้แก่ นำมาสร้างอาคารบ้านเรือนและผลิตภัณฑ์ต่างๆ เช่น

เฟอร์นิเจอร์กระดาษ ไม้ขีดไฟ ฟิน เป็นต้น ใช้เป็นอาหาร ใช้เส้นใยที่ได้จากเปลือกไม้และเถาวัลย์ มาถักทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม เชือกและอื่นๆ และใช้ทายารักษาโรคต่างๆ

(๒) ประโยชน์ทางอ้อม (Indirect benefits) ได้แก่ ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร ทำให้เกิดความชุ่มชื้นและควบคุมสภาวะอากาศ เป็นแหล่งพักผ่อนและศึกษาหาความรู้ ช่วยบรรเทาความรุนแรงของลมพายุและป้องกันอุทกภัย ช่วยป้องกันการกัดเซาะและพัดพาหน้าดิน ช่วยให้เกิดวัฏจักรของน้ำ (Water Cycling) และช่วยดูดซับมลพิษของอากาศ

๓.๒) ทรัพยากรสัตว์ป่า ความสำคัญของสัตว์ป่า

(๑) ด้านเศรษฐกิจ การค้าสัตว์ป่าหรือซากของสัตว์ป่า คุณค่าทางด้านเศรษฐกิจอาจจะรวมถึงรายได้จากการท่องเที่ยวในการชมสัตว์ด้วย

(๒) ด้านนันทนาการและจิตใจ ความงามเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนา ไม่มีใครกล้าปฏิเสธว่าตนเองไม่ชอบความงาม แม้ว่าเราอาจมีความเห็นไม่ตรงกันในความหมายของความงาม

(๓) ด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษา และการแพทย์ สัตว์ป่าไม่ใช่มีแต่คุณค่าในแง่ธรรมชาติเท่านั้น สวัสดิภาพของมนุษย์ในปัจจุบันขึ้นอยู่กับสัตว์ป่าหลายชนิด วัคซีนที่เราใช้ฉีดป้องกันโรคต่างๆ ได้มาจากลิงริซัส คุณค่าสัตว์ป่าในแง่นี้เรียกว่า Practical Values

(๔) ด้านอาหารและยา มนุษย์ได้ใช้เนื้อของสัตว์ป่าเป็นอาหารมาเป็นเวลาช้านานแล้วซึ่งสัตว์ป่าหลายชนิดก็ได้พัฒนาจนกระทั่งกลายเป็นสัตว์เลี้ยงไป

(๕) ด้านเครื่องใช้เครื่องประดับ นอกจากเนื้อของสัตว์ป่าและส่วนต่างๆ ของสัตว์ป่าจะใช้เป็นอาหารและยาแล้ว อวัยวะบางอย่างของสัตว์ป่าก็ยังใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้อีกมากมาย เช่นหนังใช้ทำกระเป๋า รองเท้า เครื่องนุ่งห่ม

(๖) เป็นตัวควบคุมสิ่งมีชีวิตอื่น สัตว์ป่านับได้ว่า เป็นตัวควบคุมสิ่งมีชีวิตอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ด้วยกันเอง ทำให้ผลกระทบที่เกิดต่อคนบรรเทาเบาบางลงไปไม่มากนักน้อย เช่น ค้างคาวกินแมลง นกฮูก และงูสิงกินหนูต่างๆ

(๗) คุณค่าของสัตว์ป่าต่อทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ คนส่วนใหญ่มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อย่างชัดเจน โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้

๒.๓.๓ แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการดำเนินการใดๆ โดยเป็นการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ มีการวางแผนการใช้ที่ดีและเหมาะสมซึ่งส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมน้อยที่สุด

ยศ สันตสมบัติ^{๓๗} ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นจะต้องเริ่มที่รอบคิดหลักอย่างน้อย ๕ ประการคือ แนวความคิดประการแรก คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศเป็นแนวความคิดที่ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ใน

ท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน แนวคิดประการที่สอง คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากมิติทางด้านวัฒนธรรม มองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน แนวความคิดประการที่สาม คือ การมองระบบการจัดการทรัพยากรว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน แนวความคิดประการที่สี่ คือ การมองระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม อาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนาน หรืออาจเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่ อันเป็นผลมาจากความร่วมมือของชาวบ้านเพื่อต่อต้านการแทรกแซงจากภายนอก แนวความคิดประการที่ห้า คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชน ในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

สำหรับระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจจำแนกออกเป็นประเด็นใหญ่ได้ ๓ ประเด็น คือ

๑) **หลักการจัดการ** โดยทั่วไประบบการจัดการทรัพยากรของชุมชนวางอยู่บนหลักการพื้นฐาน ๔ ประการ คือ ประการแรก การยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ประการที่สอง การคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก และความเป็นธรรมทางสังคม ประการที่สาม ความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และประการที่สี่ การมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน

๒) **วิธีการจัดการ** วิธีการจัดการป่าของชุมชนอาจจำแนกได้เป็น ๓ ลักษณะคือ ลักษณะแรกมีการจำแนกประเภทของป่าออกเป็นประเภทต่างๆ เช่น ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม ป่าใช้สอย ฯลฯ และทำการกำหนดขอบเขตป่าของชุมชน รวมทั้งขอบเขตของป่าประเภทต่างๆอย่างชัดเจน ลักษณะที่สอง มีการร่างกฎเกณฑ์และแนวทางการใช้ประโยชน์ให้สมาชิกชุมชนทราบไม่ว่าจะเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม เพื่อให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ตลอดจนมีการกำหนดบทลงโทษสำหรับการฝ่าฝืนกฎระเบียบของชุมชน ลักษณะที่สาม มีการประชุมปรึกษาหารือระหว่างสมาชิกของชุมชน เป็นครั้งคราวเพื่อทบทวนกฎเกณฑ์และกติกาของชุมชน และมี

^{๓๗} ยศ สันตสมบัติ, การจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพลุ่มแม่น้ำ, เอกสารสรุปการประชุมสัมมนานานาชาติ ๒๓-๒๕ มีนาคม ๒๕๔๔, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔).

การจัดตั้งองค์กรของชุมชนขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแล ควบคุม และควบคุมการใช้ ประโยชน์จาก ทรัพยากร

๓) **รูปแบบการจัดการ** การจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจมีรูปแบบที่แตกต่างหลากหลายออกไปตามแต่เงื่อนไขทางกายภาพและสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของแต่ละพื้นที่ ซึ่งอาจแบ่งรูปแบบการจัดการป่าชุมชนออกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๓.๑) รูปแบบการจัดการตามจารีตประเพณี พบรูปแบบนี้ได้ชุมชนดั้งเดิมทั้งในภาคเหนือและภาคอีสาน การจัดการทรัพยากรตามจารีตประเพณี หมายถึง การนำเอาอุดมการณ์ ความเชื่อ และวิถีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการ ทรัพยากร

๓.๒) รูปแบบการจัดการแบบประยุกต์ ในพื้นที่บางแห่งที่สิทธิชุมชนไม่ได้รับการยอมรับหรือถูกละเมิดจากจ้วง ชาวบ้านอาจนำเอารูปแบบและวิธีการจัดการแบบอื่นมาประยุกต์ใช้ ร่วมกับการจัดการตามจารีต ประเพณี

๓.๓) รูปแบบการจัดการที่เป็นขบวนการต่อรองทางการเมือง ในบริบทของการแย่งชิง ทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชุมชนกับรัฐและนายทุน

ส่วน สันธิธา กาญจนพันธุ์^{๓๘} ได้ศึกษาถึงการจัดการทรัพยากรชุมชนว่า ความร่วมมือ ระหว่างรัฐกับชาวบ้านเป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการทรัพยากร เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนหันมา อนุรักษ์ป่า ซึ่งเท่าที่ผ่านมามีชาวบ้านมีศักยภาพในการดูแลจัดการทรัพยากรของชุมชนอยู่ในระดับหนึ่ง อยู่แล้ว และภาครัฐควรส่งเสริมศักยภาพที่มีอยู่นั้นโดยแนวทางที่ควรส่งเสริมก็คือ

๑) ควรจะเน้นบทบาท ในการจัดการทรัพยากร และการตัดสินใจของชุมชนและองค์กร ประชาชนให้มากขึ้นกว่าเดิม โดยรัฐต้องลดบทบาทในการเป็นผู้นำลง เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนและ องค์กรประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมที่เกี่ยวกับการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องปรับบทบาทใหม่ โดยต้องเป็น เพียงผู้ดูแลให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการและด้านกฎหมาย ให้แก่ประชาชนและองค์กรประชาชน นอกจากนั้นกฎเกณฑ์และเงื่อนไขต่างๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง น่าที่จะมีความยืดหยุ่นดำเนินการได้ อย่างเข้มแข็งขึ้น

๒) ควรจัดลำดับความสำคัญของกลุ่มเป้าหมาย ในการส่งเสริมงานดูแลรักษาทรัพยากร โดยชาวบ้านที่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน เป็นส่วนที่ควรเข้าไปส่งเสริมให้มีการมีส่วนร่วมมากขึ้น เพราะมี เวลาอยู่ในชุมชนมากกว่ากลุ่มอื่นๆ

^{๓๘} สันธิธา กาญจนพันธุ์, ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับวัด: กรณีป่าชุมชนวัดพระธาตุ ดอยจอมแจ้ง อำเภอสะแกเหล็ก จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓).

๓) นอกจากบทบาทของรัฐในด้านการร่วมมือกับชุมชนเพื่อดูแลสุขภาพ รัฐน่าจะมีบทบาทในด้านการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชน เพื่อให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์และน่าจะมีการสนับสนุนในสิ่งที่ชาวบ้านขาดแคลนด้วย เช่น การตั้งกองทุนหมุนเวียน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถกู้ยืมมาดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ชุมชนรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมากขึ้นด้วย

อเนก นาคะบุตร^{๓๙} ได้สรุปบทเรียนของชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าของชุมชนได้ว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑) ภูมิปัญญาและความรู้ที่สืบสานและประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

๒) องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรมและภูมิปัญญา

๓) เวทีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงและการบูรณาการจากภายนอก

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอในเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาให้มีความยั่งยืน และที่เกี่ยวกับองค์กรประชาชนคือการเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชน ของระบบจารีต และของภูมิปัญญา ผสานเข้ากับระบบคิด นโยบายและกฎหมายของรัฐ โดยที่องค์กรชุมชนจะมีความหลากหลายของภารกิจการทำงานและโครงสร้างขององค์กรชุมชน ซึ่งก็หมายถึงกระบวนการที่ชุมชนแสวงหาความหลากหลายทางเลือกในการจัดการและแก้ปัญหาของแต่ละชุมชน และองค์กรชุมชนอาจจะต้องขยายเครือข่ายและการผนึกกำลังใน ๓ ระดับ ตั้งแต่ องค์กรระดับหมู่บ้าน องค์กรเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน และระดับไตรภาคีซึ่งประกอบด้วย องค์กรเครือข่ายชาวบ้าน นักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน และหน่วยงานภาครัฐราชการ ซึ่งน่าจะเป็นหนทางของการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมที่มีการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งทางสังคม โดยให้มีความสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของคนควบคู่ไปกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสำหรับแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในเบื้องต้นได้สรุปไว้ ดังนี้^{๔๐}

๑) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้ง คน ป่าไม้ ดิน และน้ำ เป็นต้น

^{๓๙} อเนก นาคะบุตร, ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา: ในคนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖).

^{๔๐} สหทัยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗).

๒) ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องไม่แยกคนออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และทางกายภาพ เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

๓) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบผลสำเร็จ เกิดจากผู้ใช้ทรัพยากรได้ตระหนักถึงความสำคัญและรู้จักการใช้อย่างชาญฉลาด รวมทั้งการก่อให้เกิดประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน

การทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นการทำลายมนุษย์ เพราะการดำรงชีวิตจะต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่กำเนิดและเป็นผลผลิตมาจากดิน น้ำ ป่า ซึ่งอยู่ในระบบนิเวศ ทั้งนี้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และมีระบบการจัดการอย่างชัดเจน นอกจากนี้รัฐควรให้ความสำคัญอย่างมาก คือ การส่งเสริมชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเข้าใจที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน ต่อจากฐานชีวิตและระบบนิเวศ ควบคู่กับการมีมาตรการ และกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่นโดยมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเป็นฝ่ายกระตุ้น และสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สิ่งสำคัญต้องกระจายภาระหน้าที่การมีส่วนร่วม การตัดสินใจ การจัดการ การควบคุม การฟื้นฟูและแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปสู่ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนเป็นหลัก

จากแนวคิดข้างต้นสรุปได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรให้ความสำคัญกับชุมชนในการจัดการส่วนรับและเอกชนควรจะมีบทบาทในการสนับสนุนโดยคำนึงถึงการยอมรับในจารีตประเพณีและสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก และความเป็นธรรมทางสังคมความยั่งยืนของระบบการผลิตและความสมดุลของระบบนิเวศ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกทั้งหมดของชุมชน ส่วนวิธีการจัดการต้องมีการรวมกลุ่มของคนในชุมชน มีการให้ความรู้เพื่อร่างกฎเกณฑ์แนวทางการใช้ประโยชน์และบทลงโทษสำหรับสมาชิกในกลุ่มและมีการประชุมเพื่อทบทวนและมีองค์กรคอยดูแลตรวจตรา ส่วนรูปแบบการจัดการมีการจัดการตามจารีตประเพณีแบบประยุกต์ และแบบขบวนการต่อรองทางการเมือง การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา

๒.๓.๔ การจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ คือ วิธีการดำเนินการ หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติดำรงอยู่มีเพิ่มขึ้น หรือไม่ถูกทำลายจนเกินขอบเขตไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อมไม่ว่าจะเป็นการป้องกันการรักษาหรือการแก้ไขก็ตามโลกของเราประกอบไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิตสิ่งมีชีวิตต่างๆ โดยเฉพาะมนุษย์ได้มีการพัฒนาความรู้นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิต และเอื้ออำนวยความสะดวกสบายแก่ตนเองการนำเอา

ทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ นั่น อาจจะทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจขาดการวางแผนที่ดีโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมาที่จะส่งผลกระทบต่อความเสื่อมโทรมและการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมตามมา

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนานำทางด้านสวัสดิการสังคมและเศรษฐกิจย่อมมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นหลักประกันถึงสมรรถภาพของโลก ที่มีต่อการพัฒนา และเกื้อหนุนชีวิตความเสียหายส่วนใหญ่จึงเกิดจากการกระทำของมนุษย์ ส่งผลกระทบมายังสิ่งแวดล้อมได้แก่เกิดภาวะแห้งแล้ง การเกิดมลพิษ การสูญเสียพื้นที่เพาะปลูก การพังทลายของดิน เป็นต้น จึงทำให้มองเห็นความสำคัญ ถึงเวลาแล้วที่จะต้องมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ครอบคลุมถึงการจัดระบบสิ่งแวดล้อมหรือการผลิต การดำรงไว้ให้คงอยู่นานความจำเป็นที่ต้องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากมากขึ้นในขณะที่ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้นตลอดเวลา

๑) ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นในการยังชีพ และการพัฒนาได้ถูกทำลายมากขึ้นในขณะที่ความต้องการทรัพยากรธรรมชาติมีมากขึ้นตลอดเวลา

๒) ความต้องการที่จะกำหนดวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อป้องกัน และแก้ปัญหาการอนุรักษ์ที่สำคัญทั้งที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้า และที่ยืดเยื้อมานานซึ่งจำเป็นต้องอาศัยเวลาเพื่อการวางแผนศึกษาฝึกอบรมมีการประสานงานและการวิจัยที่ดีขึ้น ทั้งนี้เมื่อมีการปฏิบัติการไปแล้วก็ยังคงใช้เวลาเพื่อให้เกิดผลตอบสนองได้แก่ การปลูกป่าการฟื้นฟูสภาพดิน การฟื้นฟูแหล่งน้ำและอื่นๆ

๓) สมรรถภาพของการอนุรักษ์ทั่วประเทศและระหว่างประเทศ ยังขาดการจัดการและประสานงานที่ดีซึ่งมีการแยกเป็นฝ่าย เช่น ป่าไม้ การเกษตร ประมง สัตว์ป่า ทำให้เกิดการซ้ำซ้อนและไม่ครอบคลุมการแข่งขันด้านงบประมาณ อิทธิพลความขัดแย้ง และการบังเกิดผลไม่เต็มที่ตามขอบเขตการพัฒนา ดังจะเห็นได้ว่าการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้เกิดปัญหาด้านการทำลายและทำให้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดเสื่อมโทรมลง

๔) โบราณสถานและศิลปวัฒนธรรมได้ถูกทำลายเป็นจำนวนมาก จากการกระทำของมนุษย์ในการพัฒนาด้านต่างๆ^๑

สุภาพร พิศาลบุตร^๒ กล่าวว่า ความพยายามที่จะรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมขึ้นโดยการจัดการสิ่งแวดล้อม ให้สอดคล้องกลมกลืนกับการพัฒนาทางด้านต่างๆ เพื่อให้เกิดผลกระทบต่อ

^๑ สมพล มงคลพิทักษ์สุข และคณะ, การจัดการสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: Science Center, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐๘.

^๒ สุภาพร พิศาลบุตร, การสรรหาและบรรจุพนักงาน, (กรุงเทพมหานคร: โครงการศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐๔.

ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด และเพื่อให้สิ่งแวดล้อมสามารถปรับปรุงตัวเองได้ตามธรรมชาติในระยะเวลาอันสมควรเพื่อดำรงการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติ ควรดำเนินงาน ดังนี้

๑) ปัจจุบันนี้และในอนาคตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาตินับวันที่จะลดลงขณะเดียวกันจำนวนประชากรภายในโลกเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับมนุษย์มีความต้องการและความอยากเพิ่มมากขึ้นอย่างไม่รู้วันสิ้นสุด

๒) การขยายตัวอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจในด้านอุตสาหกรรม ด้านเกษตรอุตสาหกรรม และการบริการต่างๆ ได้สร้างความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหลายด้าน โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ แหล่งน้ำ ทำให้สภาวะแวดล้อมในชนบททรุดโทรมอย่างน่าใจหายในเมืองใหญ่ๆ เกิดปัญหาอากาศเสียจากการปล่อยสารพิษจากรถยนต์ จากโรงงานอุตสาหกรรมปัญหาขยะมูลฝอยจากการมีปริมาณขยะมาก และขาดวิธีการกำจัดขยะที่เหมาะสม ปัญหาเสียงและความสั่นสะเทือนซึ่งเกิดจากเครื่องยนต์ของขุดขุดยานและเครื่องจักรของโรงงานอุตสาหกรรม และปัญหาสารพิษอื่นๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากการใช้แร่ธาตุและสารเคมี ในการเกษตรกรรมและอื่นๆอย่างไม่ถูกวิธีทำให้สารพิษกระจายไปในสิ่งแวดล้อม

๓) นโยบายของรัฐบาล บางครั้งทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น การสัมปทานป่าไม้ การสร้างเขื่อน การพัฒนาโดยไม่คำนึงการรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ถึงแม้ในหน่วยงานจะมีนโยบายเกี่ยวกับงานสิ่งแวดล้อมอยู่บ้าง แต่การดำเนินงานก็ยังคงขาดประสิทธิภาพโดยประสิทธิภาพ ในการดำเนินงานตามนโยบายส่วนใหญ่สะท้อนให้เห็นภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละแห่ง

๔) เจตคติ ความตระหนัก ความเชื่อ และค่านิยมของมนุษย์หลายอย่างเป็นการทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เช่น การถางป่า การเผาป่า การเล่นกีฬาประเภทยิงนกตกปลาล่าสัตว์ การมุ่งความสะดวกสบายและความสนุกสนาน โดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างถนน การสร้างสนามกอล์ฟ การสร้างรีสอร์ต รวมทั้งการทำสงครามการคมนาคมขนส่งการค้าและบริการการเกษตรและอุตสาหกรรม เป็นต้น^{๔๓}

สรุปกล่าวได้ว่า การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเรามีผลที่ดีต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ด้วยการดำเนินการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาภาวะมลพิษทางการมลพิษทางน้ำและมลพิษทางเสียง ซึ่งจะมีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างมีความสุขและปลอดภัย

^{๔๓} ดารารัตน์ อุทัยพยัคฆ์, รูปแบบแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านห้วยคนทา, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๘), หน้า ๓๙.

๒.๓.๕ แนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การดำเนินกิจกรรมใดๆ และการบริหารงานสิ่งแวดล้อม จะต้องประกอบด้วยการจัดการ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญ ที่จะช่วยลดปัญหาของสิ่งแวดล้อมลงได้ ซึ่งเป็นปัญหาเร่งด่วนที่ทุกคน ต้องมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะการจัดการสิ่งแวดล้อมจะก่อให้เกิดปัญหาและผลเสียต่างๆ ต่อ การดำรงชีวิตมนุษย์ได้ และวิธีการจัดการดังนี้

๑) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติชนิดหนึ่งนั้นจะต้องคำนึงถึงทรัพยากรทุกอย่างไป พร้อมๆ กัน ไม่ควรพิจารณาเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว เพราะทรัพยากรทุกอย่างต่างมีความ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

๒) ในการวางแผนการจัดการสิ่งแวดล้อม จะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทาง สังคมหรือทางวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งนี้ เนื่องจากวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ ได้พัฒนาตัวเองไปพร้อมๆ กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น

๓) โครงการพัฒนาทุกโครงการ ย่อมมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเศรษฐกิจต้องใช้ทรัพยากร ผู้ดำเนินการตามโครงการจึงต้องมีความรอบรู้และรู้จัก วิธีการจัดการอย่างชาญฉลาดเพื่อทำให้เกิดผลกระทบน้อยที่สุด

๔) คนเราต้องไม่ลืมว่าการอนุรักษ์นั้นเป็นหนทางแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม จะต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์ไว้เป็นรากฐานสำคัญ เพื่อการอยู่รอดของสังคมมนุษย์ในอนาคต

๕) ทุกคนมีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าเพศหญิง หรือชาย เด็ก วัยรุ่น หรือคนชรา กลุ่มที่ทำงานเกี่ยวข้องหรือไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม คนในเมืองหรือคนในชนบท

๖) ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นสิ่งสำคัญในด้านการแสดงออกซึ่งความ เจริญทางวัฒนธรรม และความมั่นคงสมบูรณ์ของประเทศบ่งบอกถึงนิสัยใจคอของคนในชาติ

๗) การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยวิธีการและเหตุผลใดก็ตามย่อม เป็นการทำลายมรดกของมนุษยชาติไปด้วย

๘) มนุษย์ไม่สามารถสร้างทรัพยากรบางชนิดขึ้นมาได้ในเวลาสั้นๆ แม้ว่ามนุษย์จะมี มั่นสมองอันชาญฉลาดในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของ สิ่งแวดล้อมบางอย่างได้

๙) การจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากจะเพื่อความกินดีอยู่ดีของ มนุษย์แล้ว ยังมีความจำเป็นต่อการอนุรักษ์เพื่อความสมบูรณ์และเป็นผลดีทางจิตใจด้วย

๑๐) เมื่อค้นพบว่ามีการทรัพยากรเกิดขึ้นที่ใด ย่อมมีการทำลายเกิดขึ้นที่นั่นด้วย ในการจัดการ จึงจะต้องคำนึงถึงการดำเนินการที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์มากที่สุด และทำให้เกิดผลเสียน้อยที่สุด

๑๑) ประชากรในชาติหรือในโลกเพิ่มขึ้นทุกขณะที่ทรัพยากรได้ลดลงเรื่อยๆ ทุกขณะ เช่นกัน หากทุกคนไม่เริ่มต้นที่จะอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นในวันนี้ อนาคตข้างหน้าย่อมเกิดความยากลำบากในการที่จะทำให้เกิดหรือคงอยู่ของทรัพยากรเหล่านั้นได้

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีขอบเขตที่กว้างขวางเพราะ เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์แบ่งได้เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรดินและการใช้ที่ดินทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรแร่ ทรัพยากรพลังงาน ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและชายฝั่ง กับอีกส่วนหนึ่ง คือ สิ่งแวดล้อมที่จะเป็นประเด็นเกี่ยวกับมลพิษต่างๆ ได้แก่ มลพิษทางน้ำ มลพิษทางอากาศและของเสีย มลพิษจากขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล มลพิษ จากสารและของเสียอันตราย^{๔๔} จากนโยบายสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์กันระหว่าง ๒ มิติ ได้แก่ วิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพราะทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในการบริหารจัดการ ขณะที่ นโยบายก็เป็นเรื่องการจัดสรรและประโยชน์สาธารณะ เพราะสภาพ แวดล้อมที่ดีหรือไม่ดีนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์^{๔๕}

สรุปกล่าวได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งหวังเพื่ออนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมที่กำลังเสื่อมโทรมจากการบุกรุกธรรมชาติของมนุษย์ ด้วยกระบวนการบริหารจัดการตาม แผนงานและบังคับใช้กฎหมายและที่สำคัญจะต้องให้คนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมบริหารจัดการ สร้าง เครือข่ายในชุมชนให้ตระหนักถึงความสำคัญของของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยยึดหลักการอนุรักษ์ รักษา และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๓.๖ การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในการจัดการด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่น ต่างพยายามที่จะจัดทำแผนเพื่อการจัดการหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พยายามหาข้อมูลต่างๆ มาช่วยในการตัดสินใจเพื่อการอนุรักษ์ต่อไป

แผนการจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึงการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการ ดำเนินการต่อสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับการใช้ การป้องกัน แก้ไข ปรับปรุง และการฟื้นฟู ให้เกิดผล ตอบสนองต่อมนุษย์และทรัพยากรอื่นอย่างยั่งยืนและต่อเนื่อง มีขนาดและทิศทางที่ชัดเจน ขนาดหรือ ปริมาณจะรวมไปถึงทรัพยากรที่จะใช้ เช่น คน เงิน พื้นที่ และเครื่องมือ ส่วนทิศทางหมายถึงการ กำหนดแนวทางการดำเนินการว่าจะไปทางใด สุดท้ายต้องนึกถึงเวลาที่ใช้ ทั้งโครงการหรือทั้งแผนงาน

^{๔๔}โสภารัตน์ จารุสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘-๑๒.

^{๔๕}Kraft, Kraft, M. E., *Environmental Policy and Politics*, 3rd ed., (Harrisonburg: Pearson Education, 2003), pp. 10-13.

ในแผนการจัดการสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การแก้ไข การปรับปรุง และการฟื้นฟู อาจจะกระทำเฉพาะสิ่งแวดล้อมเพียงสิ่งเดียวหรือดำเนินพร้อมกัน สอง สาม สี่ หรือห้า ก็ได้ เช่น การขุดลอกน้ำเพื่อรองรับน้ำฝนที่ตกลงมาให้ได้มากขึ้น การขุดลอกต้องกระทำต่อทรัพยากรดิน น้ำ พื้นที่ป่าที่อยู่บริเวณนั้น เมื่อน้ำกว้างและลึกขึ้นการเก็บกักน้ำก็ได้ปริมาณที่มากขึ้น ต่อมาอาจจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ เพื่อการทำประปาได้อย่างสมบูรณ์เป็นต้น แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องไม่ลืมก็คือ ถ้า การปฏิบัติที่มีการใช้หลายๆ สิ่งพร้อมๆ กัน ย่อมจะมีปัญหามากขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีความเกี่ยวพันกัน ต้องการกันและกัน ทำลายสิ่งหนึ่งก็มีผลกระทบต่ออีกสิ่งหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นโยบายและมาตรการการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ประกอบด้วย ๓ ส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ ส่วนสาระสำคัญของนโยบายและมาตรการเฉพาะเรื่องบางครั้งใช้คำว่า “สิ่งแวดล้อม” เพียงอย่างเดียว และบางครั้งใช้คำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ให้เข้าใจว่าเป็นสิ่งเดียวกัน “ทรัพยากรธรรมชาติ” เป็นส่วนหนึ่งของ “สิ่งแวดล้อม” ฉะนั้นคำว่า “สิ่งแวดล้อม” จึงใช้ครอบคลุม คำว่า “ทรัพยากรธรรมชาติ” ด้วย

สำหรับนโยบายของการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติแต่ละอย่างก็จะแตกต่างกันไป (เฉพาะเรื่อง) เช่น นโยบายการพัฒนาป่าไม้ ดิน น้ำ แร่ธาตุจะแตกต่างกันไปแต่สำหรับนโยบายในภาพรวม โดยทั่วไปดังนี้

- ๑) ถือว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องดำเนินการป้องกัน และแก้ไขอย่างเหมาะสม
- ๒) ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติส่วนรวมที่จะต้องใช้ให้เกิดประสิทธิภาพ และประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด
- ๓) ให้มีการวิเคราะห์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโครงการต่างๆ ทั้งของส่วนราชการและเอกชน
- ๔) ให้มีการกำหนดมาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งควบคุมติดตามการปฏิบัติตามมาตรฐาน
- ๕) ให้มีการสนับสนุนด้านงบประมาณ โดยให้ลำดับความสำคัญก่อนหลังต่อโครงการ การที่มีผลในการปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม
- ๖) ให้มีการสนับสนุนการศึกษาวิจัย การศึกษา และการให้ความรู้ความเข้าใจทางด้านสิ่งแวดล้อม

สำหรับมาตรการก็เช่นเดียวกัน มาตรการในการพัฒนาทรัพยากรแต่ละอย่างก็แตกต่างกันออกไป มาตรการในการพัฒนาป่าไม้ ดิน น้ำ แร่ธาตุ และทรัพยากรอื่นๆ ก็จะแตกต่างกันไป ยกตัวอย่างมาตรการในการพัฒนาป่าไม้ มีดังนี้

๑) สำรองกำหนดชั้นคุณภาพของป่าไม้ และออกกฎหมายคุ้มครองพื้นที่ลุ่มน้ำและต้นน้ำลำธาร

๒) ตรวจจับควบคุมการสงวนรักษาป่าในและนอกเขตสัมปทาน และบริเวณป่าไม้ต้นน้ำลำธาร รวมทั้งการปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าอย่างมีประสิทธิภาพ

๓) ควบคุมการซื้อขายอุปกรณ์ที่ใช้เพื่อการทำลายล้างที่มีกำลังสูง

๔) การเพิ่มประสิทธิภาพของการทำไม้และการใช้ประโยชน์จากไม้ให้มากที่สุด

๕) เร่งรัดการปลูกและบำรุงรักษาป่าไม้ รวมทั้งการส่งเสริมให้เอกชนร่วมกันปลูกป่า

๖) ลดความต้องการใช้ไม้โดยใช้วัสดุอื่นทดแทนและสั่งซื้อไม้จากต่างประเทศ

สรุปได้ว่า การวางนโยบายและมาตรการ และหลักการจัดการสิ่งแวดล้อม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ประสานการใช้ประโยชน์และลดปัญหาความขัดแย้งรวมทั้งเร่งรัดและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม รวมทั้งเสริมสร้างพลังความร่วมมือระหว่าง ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรเอกชน และประชาชนให้การสนับสนุนการใช้หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม

๒.๓.๗ หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง ขบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสนองความต้องการของมนุษย์ โดยไม่มีผลกระทบต่อระบบสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพื่อการมีใช้ในอนาคตตลอดไป^{๕๖}

จากความหมายการจัดการสิ่งแวดล้อมดังกล่าว มีคำสำคัญที่ควรทำความเข้าใจอยู่หลายคำด้วยกันคือ คำว่า ขบวนการ ระบบ สอนองความต้องการ ไม่มีผลกระทบ และมีใช้ในอนาคต ตัวอย่างการตัดไม้มาสร้างบ้านสัก ๑ หลัง

ขบวนการ (กระบวนการ) ก็เริ่มตั้งแต่การใช้เลื่อยยนต์ตัดไม้ที่มีขนาดตามต้องการ ช่วยกันตัดหลายๆ คน และทำเป็นประจำ ระบบ ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ตัวป้อนกระบวนการและผลผลิต

ตัวป้อนในที่นี้ก็คือ ไม้ที่ตัดเป็นท่อนๆ แล้วนำไปแปรรูป คือ ผ่านกระบวนการและได้ไม้แปรรูปออกมาเช่น เสาบ้าน ไม้กระดาน ไม้ระแนง หรือเมื่อนำไปสร้างบ้านแล้วจะได้บ้าน ๑ หลัง บ้าน ๑ หลังก็คือ ผลผลิตจากไม้

สนองความต้องการ คือ การที่มนุษย์มีบ้าน ๑ หลัง ถือว่าเป็นที่อยู่อาศัย ๑ ในปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ และยารักษาโรค ไม่มีผลกระทบ (ต่อสิ่งแวดล้อม) การตัดไม้ที่มีขนาดโตเต็มที่ตัดแต่น้อยนำมาแปรรูปและนำมาสร้างบ้านจะไม่มีผลกระทบใดๆ ต่อสิ่งแวดล้อมหากมีการใช้ไม้แต่พอดี มีใช้ในอนาคตัดไม้เพียงบางส่วนเท่านั้น ส่วนใหญ่ก็ยังอยู่ในป่าต้นไม้นขนาดเล็กก็กำลังจะโต

^{๕๖} อ่างแล้ว, โสภารัตน์ จารุสมบัติ, นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม, หน้า ๒๔๙.

ขึ้นมาแทนที่ต้นไม้ใหญ่ที่ถูกตัดไป และมีการปลูกป่าทดแทนต้นไม้ใหญ่ที่ถูกตัดอีกทางหนึ่งด้วย จึงทำให้มีไม้ใช้ในอนาคตอีกนานแสนนาน

สุญาณี เวสสบุตร^{๔๗} ในการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสมและได้รับประโยชน์สูงสุดควรคำนึงถึงหลักการต่อไปนี้

๑) การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ต้องคำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่นควบคู่กันไป เพราะทรัพยากรธรรมชาติต่างก็มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์และส่งผลต่อกันอย่างแยกไม่ได้

๒) การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ต้องเชื่อมโยงกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และคุณภาพชีวิตอย่างกลมกลืน ตลอดจนรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศควบคู่กันไป

๓) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องร่วมมือกันทุกฝ่าย ทั้งประชาชนในเมืองในชนบท และผู้บริหารทุกคนควรตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมตลอดเวลา โดยเริ่มต้นที่ตนเองและท้องถิ่นของตน ร่วมมือกันทั้งภายในประเทศและทั่วโลก

๔) ความสำเร็จของการพัฒนาประเทศขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์และความปลอดภัยของทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นการทลายทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นการทำลายมรดกและอนาคตของชาติด้วย

๕) ประเทศมหาอำนาจที่เจริญทางด้านอุตสาหกรรม มีความต้องการทรัพยากรธรรมชาติเป็นจำนวนมาก เพื่อใช้ป้อนโรงงานอุตสาหกรรมในประเทศของตน ดังนั้นประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายจึงต้องช่วยกันป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจ

๖) มนุษย์สามารถนำเทคโนโลยีต่างๆ มาช่วยในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้แต่การจัดการนั้นไม่ควรมุ่งเพียงเพื่อการอยู่ดีกินดีเท่านั้น ต้องคำนึงถึงผลดีทางด้านจิตใจด้วย

๗) การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในสิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งนั้น จำเป็นต้องมีความรู้ในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จะให้ประโยชน์แก่มนุษย์ทุกแห่งทุกมุม ทั้งข้อดีข้อเสีย โดยคำนึงถึงการสูญเสียที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วย

๘) รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นและหายากด้วยความระมัดระวัง พร้อมทั้งประโยชน์และการทำให้อยู่ในสภาพที่เพิ่มทั้งทางด้านกายภาพและเศรษฐกิจเท่าที่จะทำได้รวมทั้งจะต้องตระหนักเสมอว่า การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มากเกินไปจะไม่เป็นการปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม

สรุปกล่าวได้ว่า หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังคงเป็นการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องตามแผนการที่ดำเนินการเอาไว้ โดยการสนับสนุนองค์ภาครัฐและองค์กร

^{๔๗} สุญาณี เวสสบุตร, เรื่องความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืช, (กรุงเทพมหานคร: สำนักวิชาการวิจัยองค์การสวนพฤกษศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๖).

เอกชนทั้งในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ให้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายและแผนการจัดการแบบเร่งรัดการดำเนินงานตามแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่แล้วการจัดการและการเร่งรัดการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนการนำเอาเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ในการควบคุมและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย

๒.๓.๘ แผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สถานการณ์โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีเหตุการณ์ต่างๆ มากมายเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเรา เราทุกคนจำเป็นต้องติดตาม รับรู้ และทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ทันเหตุการณ์ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงต้องมีกลไกในการสะท้อนปัญหาดังกล่าว และสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ในรูปของวารสารทางวิชาการ ชื่อ “ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Nature and Environment)” เพื่อเป็นสื่อช่วยสะท้อนสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในด้านต่างๆ รวมทั้งเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่มีประสิทธิภาพให้ทุกภาคส่วนรับทราบและเห็นคุณค่าความสำคัญของทุกประเด็นปัญหา ไม่แต่เฉพาะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น รวมทั้งยังเป็นการปลูกจิตสำนึกสาธารณะในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การพัฒนาประเทศตั้งอยู่บนฐานความสมดุลและยั่งยืน กระบวนการกำหนดรูปแบบดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โครงสร้างของแผนการจัดการและหน้าที่การทำงานประกอบด้วย วัตถุประสงค์ เป้าประสงค์ นโยบาย มาตรการ แผนงาน และแผนปฏิบัติการ

อย่างไรก็ตาม นโยบายและมาตรการการพัฒนาสิ่งแวดล้อมแห่งชาติและหลักการจัดการสิ่งแวดล้อม ไม่มีความประสงค์จะเน้นในเรื่องเหล่านี้ เพราะเป็นเรื่องที่มีลักษณะเป็นนามธรรม แต่ที่จะเน้นมากที่สุด คือ การนำไปปฏิบัติจริง ซึ่งจะเห็นเป็นรูปธรรมมากที่สุด และทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสังคมให้มากที่สุด

สรุปได้ว่า แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม ควรจะจัดทำเป็นแผนระยะสั้น ระยะกลาง หรือระยะยาวได้ตามความเหมาะสมควรดำเนินการต่อไปนี้

๑) จัดการคุณภาพอากาศ ทางน้ำ และคุณภาพสิ่งแวดล้อมในเรื่องอื่นๆ การควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด

๒) การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม

๓) การประมาณการเงินงบประมาณแผ่นดินและเงินกองทุนที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานตามแผน

๔) การจัดองค์กรและระเบียบการบริหารงานเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือและประสานงานระหว่างส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและระหว่างส่วนราชการกับเอกชน รวมทั้งการกำหนดอัตรากำลังพนักงานเจ้าหน้าที่ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงาน ตามแผน

๕) การตรากฎหมายและออกกฎข้อบังคับ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ระเบียบ คำสั่ง และประกาศ ที่จำเป็นสำหรับการดำเนินงานตามแผน

๖) การตรวจสอบ ติดตาม และวิเคราะห์คุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ในการ ประเมินผลการดำเนินงานตามแผนและการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ ทฤษฎีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ป่าไม้ของประเทศไทยถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วตามแรงหนุนเนื่องของประชากรที่เพิ่มขึ้น ผนวกกับพลังผลักดันทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมเสรีที่มุ่งค้าขาย โดยใช้ป่าเป็นตัวสำคัญเชิงพาณิชย์ การเช่นนี้ก่อให้เกิดภาวะแห้งแล้ง เนื่องจากต้นน้ำลำธารถูกทำลายฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลเมื่อยามน้ำ หลากก็เกิดน้ำท่วมฉับพลันและมีการพังทลายของดิน อย่างรุนแรงจนเป็นปัญหาต่อการประกอบอาชีพ ทางการเกษตรกลายเป็นทุกข์ร้อนของแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงปัญหา ดังกล่าวยิ่งนักโดยเฉพาะเรื่องป่าไม้ เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงห่วงใยเป็นอย่างมากตั้งแต่เริ่มเสด็จเถลิง ถวัลย์สิริราชสมบัติเป็นต้นมา ทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริกล่าวดังนี้

๒.๔.๑ ป่าไม้สาธิตพระราชดำริเริ่มแรกส่วนพระองค์

ในระยะต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐาน ไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวลอำเภอหัวหินจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เป็นประจำแทบทุกปีโดยใน ระยะแรกจะเสด็จฯ ด้วยรถไฟพระที่นั่งต่อมาเมื่อมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมดีขึ้นจึงเสด็จฯ โดย รถยนต์พระที่นั่ง ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๔ ขณะเสด็จพระราชดำเนินผ่านจังหวัดนครปฐม ราชบุรีและเพชรบุรี เมื่อรถยนต์พระที่นั่งผ่านอำเภอยางน้ำเขียวจังหวัดเพชรบุรีนั้น มีต้นยางขนาดใหญ่ปลูก เรียงรายทั้งสองข้างทาง จึงได้มีพระราชดำริที่จะสงวนบริเวณป่าแห่งนี้ไว้ให้เป็นส่วนสาธารณะแต่ใน ระยนั้น ไม่อาจดำเนินการได้เนื่องจากต้องจ่ายเงินค่าทดแทนในอัตราที่สูงเพราะมีราษฎรมาทำไร่ทำ สวนในบริเวณนั้น จำนวนมากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเริ่มทดลองปลูกต้นยางด้วยพระองค์ เอง โดยทรงเพาะเมล็ดยางในกระถางบนพระตำหนักเปี่ยมสุขพระราชวังไกลกังวลและได้ทรงปลูกต้น ยางนั้น ในแปลงป่าไม้ทดลองในบริเวณแปลงทดลองปลูกต้นยางนาพร้อมข้าราชการบริพารเมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ จำนวน ๑,๒๕๐ ต้น ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำพันธุ์ไม้ต่างๆ ทั่ว ประเทศมาปลูกในบริเวณที่ประทับสวนจิตรลดาในลักษณะป่าไม้สาธิต^{๕๕}

นอกจากนี้ ยังได้สร้างพระตำหนักเรือนต้นในบริเวณป่าไม้สาธิตนั้นเพื่อทรงศึกษาธรรมชาติ วิทยาของป่าไม้ด้วยพระองค์เองอย่างใกล้ชิดและลึกซึ้งในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ แนวพระราชดำริด้านป่าไม้ :

^{๕๕} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, **โครงการ พระราชดำริ**, แหล่งที่มา: <http://www.Rdpb.go.th> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๕ มกราคม ๒๕๖๐).

ทรงคิดค้นนานาวิธีที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยืนยงทรงสร้างความสะดวกให้มีความรักป่าไม้ด้วยจิตสำนึก ร่วมกัน (Awareness and Sharing Participation) มากกว่าวิธีการใช้อำนาจบังคับ ณ หน่วยงาน พัฒนาต้นน้ำทุ่งจ้อในปี พ.ศ. ๒๕๑๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้มีการปลูกต้นไม้ ๓ ชนิดที่แตกต่างกันคือไม้ผลไม้โตเร็วและไม้เศรษฐกิจเพื่อจะทำให้เกิดป่าไม้แบบ ผสมผสานและสร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติอย่างยั่งยืนสามารถตอบสนองความต้องการของรัฐและวิถี ประชาชนในชุมชนประการสำคัญนั้นมีพระราชดำริที่ยึดเป็นทฤษฎีการพัฒนาต้นน้ำป่าไม้โดยปลูกฝัง จิตสำนึกแก่ประชาชนว่า “เจ้าหน้าที่ป่าไม้ควรจะปลูกต้นไม้ลงในใจคนเสียก่อนแล้วคนเหล่านั้นก็พากัน ปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง” นับเป็นทฤษฎีที่เป็นปรัชญาในด้านการพัฒนาป่า ไม้ที่ยิ่งใหญ่โดยแท้

๒.๔.๒ ทฤษฎีการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกตามหลักการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยวัฏจักร ธรรมชาติ (Natural Reforestation)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยในปัญหาปริมาณป่าไม้ลงเป็นอย่างมากจึงทรง พยายามค้นหาวิธีนานาประการ ที่จะเพิ่มปริมาณของป่าไม้ในประเทศไทยให้เพิ่มมากขึ้นอย่างมั่นคง และถาวรโดยมีวิธีการที่เรียบง่ายและประหยัด ในการดำเนินงานตลอดจนเป็นการส่งเสริมระบบวงจร ป่าไม้ในลักษณะอันเป็นธรรมชาติ ดั้งเดิมซึ่งได้พระราชทานพระราชดำริหลายวิธีคือ ปลูกป่าโดยไม่ต้อง ปลูกด้วยวิธีการ ๓ วิธีคือ (๑) ถ้าเลือกได้ที่เหมาะสมแล้วก็ทิ้งป่าไว้ตรงนั้นไม่ต้องไปทำอะไรเลยป่า จะเจริญเติบโตมาเป็นป่าสมบูรณ์โดยไม่ต้องไปปลูกเลยสักต้นเดียว (๒) ไม่ไปรังแกป่าหรือตัดต้นไม้ เพียงแต่คุ้มครองให้ขึ้นเองได้เท่านั้น (๓) ในสภาพป่าเต็งรังป่าเสื่อมโทรมไม่ต้องทำอะไรเพราะต่อไม้ก็ จะแตกกิ่งออกมาอีกถึงแม้ต้นไม้สวยแต่ก็เป็นไม้ใหญ่ ได้ปลูกป่าในที่สูงทรงแนะนำวิธีการดังนี้ (๑) ใช้ไม้ จำพวกที่มีเมล็ดทั้งหลายขึ้นไปปลูกบนยอดที่สูง เมื่อโตแล้วออกฝักออกเมล็ดก็จะลอยตกลงมาแล้วงอก เองในที่ต่ำต่อไปเป็นการขยายพันธุ์โดยธรรมชาติ (๒) ปลูกป่าต้นน้ำลำธารหรือการปลูกป่าธรรมชาติ ทรงเสนอแนวทางปฏิบัติว่าปลูกต้นไม้ ที่ขึ้นอยู่เดิมคือศึกษาคูก่อนว่าพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมมีอะไรบ้างแล้ว ปลูกแซมตามรายการชนิดต้นไม้ที่ศึกษาได้ (๓) งดปลูกไม้ผิดแผกจากถิ่นเดิมคือไม่ควรนำไม้ แปลกปลอมต่างพันธุ์ต่างถิ่นเข้ามาปลูก โดยยังไม่ได้ศึกษาอย่างแน่ชัดเสียก่อนการปลูกป่าทดแทนใน ขณะนี้ประเทศไทยเรามีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศประมาณการได้เพียง ๘๐ ล้านไร่เท่านั้น หากจะเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้ประมาณร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศแล้วคนไทย จะต้องช่วยกันปลูกป่าถึง ๔๘ ล้านไร่ โดยใช้กล้าไม้ปลูกไม่ต่ำกว่าปีละ ๑๐๐ ล้านต้น ใช้เวลาถึง ๒๐ ปี จึงจะเพิ่มป่าไม้ได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้เท่านั้น การปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่า ไม้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมรรควิธีในการปลูกป่า ทดแทนเพื่อคืนธรรมชาติสู่แผ่นดิน ด้วยวิถีทางแบบผสมผสานกันในเชิงปฏิบัติดังพระราชดำริความ ตอนหนึ่งว่า “การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนโดยการดำเนินการไปพร้อมกับการพัฒนา

ชาวเขาในการนี้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ชลประทานและฝ่ายเกษตรจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบเพื่อวางแผนปรับปรุงต้นน้ำและพัฒนาอาชีพได้อย่างถูกต้อง...”

๒.๔.๓ วิธีการปลูกป่าทดแทน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานคำแนะนำให้มีการปลูกป่าทดแทนตามสภาพภูมิศาสตร์และสภาวะแวดล้อมของพื้นที่ที่เหมาะสมกล่าวคือ

๑) ปลูกป่าทดแทนในพื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกแผ้วถาง และพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรมหรือพื้นที่ ต้นน้ำลำธารที่ถูกบุกรุกแผ้วถางจนเป็นภูเขาหัวโล้นแล้วจำเป็นต้องปลูกป่าทดแทนเร่งด่วนนั้น ควรจะทดลองปลูกต้นไม้ชนิดโตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเสียก่อนเพื่อทำให้ความชุ่มชื้นค่อยๆ ทวีขึ้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำ ซึ่งจะทำให้ต้นไม้งอกงามและมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่า เพราะไฟจะเกิดง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น ในปีต่อไปก็ให้ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ถัดขึ้นไปความชุ่มชื้นก็จะแผ่ขยายกว้างต่อไปอีก ต้นไม้จะงอกงามดีตลอดทั้งปี

๒) การปลูกป่าทดแทนตามไหล่เขาจะต้องปลูกต้นไม้หลายๆ ชนิด เพื่อให้ได้ประโยชน์อเนกประสงค์คือมีทั้งไม้ผลไม้อาหารสำหรับก่อสร้าง และไม้สำหรับทำฟืนซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องใช้เป็นประจำซึ่งเมื่อตัดไม้ใช้แล้วก็ปลูกทดแทนหมุนเวียนทันที

๓) การปลูกป่าทดแทนบริเวณต้นน้ำบนยอดเขาและเนินสูงต้องมีการปลูกป่าโดยปลูกไม้ยืนต้นและปลูกไม้พุ่ม ซึ่งไม้พุ่มนั้นราษฎรสามารถตัดไปใช้ได้แต่ต้องมีการปลูกทดแทนเป็นระยะส่วนไม้ยืนต้นจะช่วยให้อากาศมีความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งของระบบการให้ฝนแบบธรรมชาติทั้งยังช่วยยึดดินบนเขาไม่ให้พังทลายเมื่อเกิดฝนตกอีกด้วย

๔) ให้มีการปลูกป่าที่ยอดเขาเนื่องจากสภาพป่าบนที่เขาส่งทอดโทรมซึ่งจะมีผลกระทบต่อกลุ่มน้ำตอนล่างและคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่มีเมล็ดเป็นฝัก เพื่อให้เป็นกระบวนการธรรมชาติปลูกต่อไปจนถึงตีนเขา

๕) ปลูกป่าบริเวณอ่างเก็บน้ำหรือเหนืออ่างเก็บน้ำที่ไม่มีความชุ่มชื้นยาวนานพอ

๖) ปลูกป่าเพื่อพัฒนากลุ่มน้ำและแหล่งน้ำให้มีน้ำสะอาดบริโภค

๗) ปลูกป่าให้ราษฎรมีรายได้เพิ่มขึ้นโดยให้ราษฎรในท้องถิ่นนั้นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ให้เจริญเติบโต นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกให้ราษฎรเห็นความสำคัญของการปลูกป่า

๘) ปลูกป่าเสริมธรรมชาติเพื่อเป็นการเพิ่มที่อยู่อาศัยแก่สัตว์ป่า

๙) การปลูกป่า ๓ อย่างได้ประโยชน์ ๔ อย่างการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติด้วยพระปรีชาญาณอย่างชาญฉลาดให้เกิดประโยชน์แก่ปวงชนมากที่สุดยาวนานที่สุด และทั่วถึงกันพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำการปลูกป่าในเชิงผสมผสานทั้ง ด้านเกษตรวนศาสตร์และเศรษฐกิจสังคมไว้เป็นมรรควิธีปลูกป่าแบบลักษณะเบ็ดเสร็จนั้น ไว้ด้วยลักษณะทั่วไปของป่า ๓ อย่างการปลูกป่าถ้าจะให้

ราษฎรมีประโยชน์ให้เขาอยู่ได้ให้ใช้วิธีปลูกไม้ ๓ อย่างแต่มีประโยชน์ ๔ อย่างคือ ไม้ใช้สอยไม้กินได้ไม้เศรษฐกิจ โดยรองรับการชลประทานปลูกรับชั้นน้ำและปลูกอุทช่วงไหล่ตามร่องห้วย โดยรับน้ำฝนอย่างเดียวประโยชน์อย่างที่ ๔ ได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำบัตินี้ในหลายโครงการที่เป็นการปลูกป่าทดแทนตามแนวพระราชดำริได้บรรลุผลสัมฤทธิ์ที่น่าพึงพอใจ อาทิเช่น โครงการปลูกป่าพัฒนาแม่ฟ้าหลวงที่ดอยตุง จังหวัดเชียงราย และที่หนองพลับอำเภอหัวหินจังหวัดประจวบคีรีขันธ์โครงการปลูกสร้างสวนป่าศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่างๆ โครงการสวนป่าสิริเจริญวรรษ จังหวัดชลบุรีโครงการปลูกป่าห้วยองคต จังหวัดกาญจนบุรี โครงการปลูกป่าเสริมธรรมชาติในและนอกเขตอุทยานราชวินิเวศน์ จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

๒.๔.๕ วิธีการปลูกป่าเพื่อทดแทนหมุนเวียน

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมเกี่ยวกับการปลูกป่าเพื่อใช้ทำพินว่าการปลูกป่าสำหรับใช้เป็นพิน ซึ่งราษฎรจำเป็นต้องใช้เป็นประจำในการนี้จะต้องคำนวณเนื้อที่ที่จะใช้ปลูกเปรียบเทียบกับจำนวนราษฎรตลอดจนการปลูก และตัดต้นไม้ไปใช้จะต้องใช้ระบบหมุนเวียนและมีการปลูกทดแทน อันจะทำให้มีไม้พินสำหรับใช้ตลอดเวลาพระราชดำริป่าเปียก ทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้โดยการใช้ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการสร้างแนวป้องกันไฟเปียก (Wet Fire Break) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงคุณค่าของน้ำเป็นอย่างยิ่งนัก ทรงคำนึงว่าทุกสรรพสิ่งในสภาพแวดล้อมของมนุษย์นั้น จะเกื้อกูลซึ่งกันและกันได้หากรู้จักนำไปประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์ให้ได้แก่ เช่นเดียวกับพระราชดำริป่าเปียก เพื่อป้องกันไฟไหม้ป่า นั้น จึงเป็นมรรควิธีที่ทรงคิดค้นขึ้นจากหลักการที่แสนง่ายแต่ได้ประโยชน์มหาศาล กล่าวคือ ยามที่เกิดไฟไหม้ป่าขึ้นคราใดผู้คนส่วนใหญ่ ก็มักคำนึงถึงการแก้ปัญหาด้วยการระดมสรรพกำลังกันดับไฟป่าให้หมดดับอย่างรวดเร็วแต่แนวทางป้องกันไฟป่าระยะยาวนั้น ยังคงเวียนกลางในการวางระบบอย่างจริงจังพระราชดำริป่าเปียกจึงเป็นแนวพระราชดำริหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำการศึกษาทดลองจนได้รับผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ

วิธีการสร้างป่าเปียก มี ๖ วิธี ดังนี้

๑) ทำระบบป้องกันไฟไหม้ป่าโดยใช้แนวคลองส่งน้ำ และแนวพีชชนิดต่างๆ ปลูกตามแนวคลองนี้

๒) สร้างระบบการควบคุมไฟป่าด้วยแนวป้องกันไฟป่าเปียก โดยอาศัยน้ำชลประทานและน้ำฝน

๓) โดยการปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเพื่อให้ความชุ่มชื้นค่อยๆ ทวีขึ้น และแผ่ขยายออกไปทั้งสองร่องน้ำซึ่งจะทำให้ต้นไม้งอกงาม และมีส่วนช่วยป้องกันไฟป่าเพราะไฟป่าจะเกิดขึ้นง่ายหากป่าขาดความชุ่มชื้น

๔) โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นหรือที่เรียกว่า Check Dam ขึ้นเพื่อปิดกั้นร่องน้ำหรือลำธารขนาดเล็กเป็นระยะๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วนโดยน้ำที่เก็บไว้จะซึมเข้าไปสะสมในดินทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายเข้าไปทั้งสองด้านกลายเป็น “ป่าเปียก”

๕) โดยการสูบน้ำเข้าไปในระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วปล่อยน้ำลงมาที่ล้นน้อยให้ค่อยๆ ไหลซึมดินเพื่อช่วยเสริมการปลูกป่าบนพื้นที่สูงในรูป “ภูเขาป่า” ให้กลายเป็น “ป่าเปียก” ซึ่งสามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วย

๖) ปลูกต้นกล้วยในพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นช่องว่างของป่าประมาณ ๒ เมตรหากเกิดไฟไหม้ป่าก็จะปะทะต้นกล้วยซึ่งอุ้มน้ำไว้ได้มากกว่าพืชอื่นทำให้ลดการสูญเสียน้ำลงไปได้มากแนวพระราชดำริป่าเปียกจึงนับเป็นทฤษฎีการอนุรักษ์พื้นที่ฟูป่าไม้ โดยใช้ความชุ่มชื้นเป็นหลักสำคัญที่จะช่วยให้ป่าเขียวสดอยู่ตลอดเวลาไฟป่าจึงเกิดได้ยากการพัฒนา เพื่อการอนุรักษ์และพื้นที่ฟูป่าไม้ที่สามารถทำได้ง่ายและได้ผลดียิ่งพระราชดำริภูเขาป่า: ทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ฟูป่าไม้โดยใช้ความรู้เบื้องต้นทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาเป็นหลักการดำเนินการสร้างภูเขาป่า อันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นมรรควิธีหนึ่งที่พระราชทานแนวคิดอันเป็นทฤษฎีการพัฒนาอันเป็นมิติใหม่แก่วงการป่าไม้ ๒ ประการคือ

๖.๑) หากมีน้ำใกล้เคียงบริเวณนั้นโดยมีพระราชดำรัสว่า ควรสำรวจแหล่งน้ำเพื่อการพิจารณาสร้างฝายขนาดเล็กปิดกั้นร่องน้ำในเขตต้นน้ำลำธาร ทั้งนี้เพื่อแผ่กระจายความชุ่มชื้นออกไปให้กว้างขวางอันจะช่วยฟื้นฟูสภาพป่าในบริเวณที่สูงให้สมบูรณ์ขึ้นบริเวณดังกล่าวจะได้กลายเป็นภูเขาป่าในอนาคตซึ่งหมายความว่าไม้ต้นไม้นานาชนิด ซึ่งปกคลุมดินในอัตราหนาแน่นที่เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศแต่ละแห่งต้นไม้เหล่านั้นจะมีผลช่วยรักษาระดับความชุ่มชื้นในธรรมชาติ ให้อยู่ในเกณฑ์ที่พอเหมาะไม่แห้งแล้งเกินไปและยังช่วยยึดผิวดินอันมีค่าไม่ให้ถูกน้ำเซาะทำลายลงมายังพื้นที่ราบอีกด้วย

๖.๒) หากไม่มีแหล่งน้ำในพื้นที่เพื่อพื้นที่ฟูป่าไม้ในบริเวณภูเขาเสื่อมโทรมมีพระราชดำรัสว่าให้พิจารณาส่งน้ำขึ้นไปยังจุดที่สูงที่สุดเท่าที่จะดำเนินการได้ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถจ่ายน้ำลงไปหล่อเลี้ยงกล้าไม้อ่อนที่ปลูกทดแทนไว้บนภูเขาได้ตลอดเวลา โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งซึ่งกล้าไม้มักมีอัตราสูญเสียค่อนข้างสูงเมื่อกล้าไม้เจริญเติบโตพอสมควรจนสามารถทนทานต่อสภาวะแห้งแล้งได้แล้วในอนาคตภูเขาในบริเวณดังกล่าว ก็จะคืนสภาพเดิมเป็นภูเขาป่าที่จะมีความชุ่มชื้นพอสมควรตลอดจนจะช่วยฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในตอนกลางไม้ให้กลายเป็นดินแดนแห้งแล้งซึ่งต่อมาได้พระราชทานพระราชดำรัสเพิ่มเติมว่าจะต้องพยายามสูบน้ำขึ้นไปทีละชั้นจนถึงระดับสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้โดยพิจารณาใช้เครื่องสูบน้ำพลังงานธรรมชาติเช่นพลังงานแสงอาทิตย์กับพลังงานลม ซึ่งมีใช้งานอยู่แล้วทั้งนี้เพื่อจะได้มีเปลืองเชื้อเพลิงเมื่อนำน้ำขึ้นไปพัก ณ ระดับสูงสุดได้แล้วจะสามารถปล่อยน้ำให้ค่อยๆ ไหลซึมลงมาเพื่อช่วยเร่งรัดการปลูกป่าไม้ที่มีทั้งพันธุ์ไม้ป้องกันกับไม้โตเร็ว

นอกจากนั้น ยังจะแปรสภาพโครงการภูเขาป่าให้เป็นป่าเปียกซึ่งสามารถป้องกันไฟป่าได้อีกด้วยภูเขาป่าที่เขียวขจีจากแนวพระราชดำรินี้สามารถพบเห็นและเข้าศึกษาวิธีการอนุรักษ์และ

พัฒนาป่าไม้ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะให้ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริหลายแห่งด้วยกัน โดยเฉพาะที่เด่นชัดคือที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริอำเภอชะอำจังหวัดเพชรบุรี แนวพระราชดำริทฤษฎีการพัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้โดยการใช้ทรัพยากรที่เอื้ออำนวยสัมพันธ์ซึ่งกันและกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่รอดของป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง ทรงเสนออุปกรณ์อันเป็นเครื่องมือที่จะใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าไม้ที่ได้ผลดียิ่ง กล่าวคือ ปัญหาที่สำคัญที่เป็นตัวแปรแห่งความอยู่รอดของป่าไม้นั้นน้ำ คือ สิ่งที่ขาดไม่ได้โดยแท้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้ใช้ฝายกั้นน้ำ หรือเรียกว่า Check Dam หรืออาจจะเรียกขานกันว่าฝายชะลอความชุ่มชื้นก็ได้เช่นกัน Check Dam คือสิ่งก่อสร้างขวางกั้นทางเดินของลำน้ำ ซึ่งปกติมักจะกั้นห้วยลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำ หรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงทำให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ และหากช่วงที่น้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลงและกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหลลงไปในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่างนับเป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำได้ดีมากวิธีการหนึ่งให้พิจารณาดำเนินการสร้างฝายราคาประหยัด โดยใช้วัสดุราคาถูกและหาง่ายในท้องถิ่นเช่นแบบทิ้งหินคลุมด้วยตาข่ายปิดกั้นร่องน้ำกับลำธารเล็กเป็นระยะๆ เพื่อใช้เก็บกักน้ำและตะกอนดินไว้บางส่วน โดยน้ำที่กักเก็บไว้จะซึมเข้าไปในดินทำให้ความชุ่มชื้นแผ่ขยายออกไปทั้งสองข้างต่อไปจะสามารถปลูกพันธุ์ไม้ป้องกันไฟพันธุ์ไม้โตเร็ว และพันธุ์ไม้ไม้ทิ้งใบเพื่อฟื้นฟูต้นน้ำลำธารให้มีสภาพเขียวชุ่มชื้นเป็นลำดับประเภทของ Check Dam นั้นทรงแยกออกเป็น ๒ ประเภทดังพระราชดำรัสคือ Check Dam มี ๒ ประเภท ๑) สำหรับให้มีความชุ่มชื้นรักษาความชุ่มชื้นอีกอย่างสำหรับป้องกันมิให้ทรายลงในอ่างใหญ่จึงอาจกล่าวได้ว่า Check Dam นั้นประเภทแรกคือฝายต้นน้ำลำธารหรือฝายชะลอความชุ่มชื้น และ ๒) เป็นฝายดักตะกอนนั่นเอง การสร้าง Check Dam พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชดำริเพิ่มเติมในรายละเอียดว่าสำหรับ Check Dam ชนิดป้องกันมิให้ทรายลงไปในอ่างใหญ่จะต้องทำให้ดี และลึกเพราะทรายลงมากจะกักเก็บไว้ถ้าน้ำขึ้นทรายจะเข้าไปในอ่างใหญ่ได้ถ้าเป็น Check Dam สำหรับรักษาความชุ่มชื้นไม่จำเป็นต้องขุดลึก เพียงแต่กักน้ำให้ลงไปในดินแต่แบบกักทรายนี้จะต้องทำให้ลึก และออกแบบอย่างไรไม่ให้น้ำลงมาแล้วไหลทรายออกไปพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพิจารณาสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นเพื่อสร้างระบบวงจรน้ำแก่ป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดคือ ให้ดำเนินการสำรวจหาทำเลสร้างฝายต้นน้ำลำธารในระดับที่สูงที่ใกล้บริเวณยอดเขามากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ลักษณะของฝายดังกล่าวจำเป็นจะต้องออกแบบใหม่เพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำไว้ได้ปริมาณมากพอสมควรเป็นเวลานาน ๒ เดือน การเก็บรักษาน้ำสำรองได้นานหลังจากฤดูฝนผ่านไปแล้ว จะทำให้มีปริมาณน้ำไหลเลี้ยงและประดับประคองกล้าไม้พันธุ์ที่แข็งแรงและโตเร็วที่ใช้ปลูกแซมในป่าแห้งแล้งอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องโดยการจ่ายน้ำออกไปรอบๆตัวฝายจนสามารถตั้งตัวได้ Check Dam ตามแนวพระราชดำริกระทำได้ ๓ รูปแบบคือ

๑) Check Dam แบบท้องถิ่นเบื้องต้นเป็นการก่อสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น กิ่งไม้ และท่อนไม้ล้มขอนนอนไพรขนาดด้วยก้อนหินขนาดต่างๆ ในลำห้วย ซึ่งเป็นการก่อสร้างแบบง่ายๆ ก่อสร้างในบริเวณตอนบนของลำห้วยหรือร่องน้ำซึ่งจะสามารถดักตะกอนชะลอกการไหลของน้ำและเพิ่มความชุ่มชื้นบริเวณรอบฟายได้เป็นอย่างดี วิธีการนี้สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายน้อยมากหรืออาจไม่มีค่าใช้จ่ายเลยนอกจากใช้แรงงานเท่านั้นการก่อสร้าง Check Dam แบบง่ายนี้สามารถทำได้หลายวิธี เช่น ๑) ก่อสร้างด้วยท่อนไม้ขนาดด้วยหิน ๒) ก่อสร้างด้วยท่อนไม้ขนาดด้วยถุงบรรจูดินหรือทราย ๓) ก่อสร้างแบบคอกหมูแกนดินอันขนาดด้วยหิน ๔) ก่อสร้างแบบเรียงด้วยหินแบบง่าย ๕) ก่อสร้างแบบคอกหมูหินทิ้ง ๖) ก่อสร้างแบบหลักคอนกรีตหินทิ้ง ๗) ก่อสร้างแบบถุงทรายซีเมนต์ ๘) ก่อสร้างแบบคันดิน ๙) ก่อสร้างแบบคอกหมูถุงทรายซีเมนต์ และ ๑๐) ก่อสร้างแบบหลักไม้ไผ่สานขัดกันอันเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน

๒) Check Dam แบบเรียงด้วยหินค่อนข้างถาวรก่อสร้างด้วยการเรียงหินเป็นผนังกั้นน้ำ ก่อสร้างบริเวณตอนกลาง และตอนล่างของลำห้วยหรือร่องน้ำ จะสามารถดักตะกอนและเก็บกักน้ำในช่วงฤดูแล้งได้บางส่วน

๓) Check Dam แบบคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นการก่อสร้างแบบถาวรส่วนมากจะดำเนินการในบริเวณตอนปลายของลำห้วยหรือร่องน้ำ จะสามารถดักตะกอนและเก็บกักน้ำในฤดูแล้งได้ดีค่าก่อสร้างเฉลี่ยประมาณ ๔๐,๐๐๐-๕๐,๐๐๐บาท แล้วแต่ขนาดของลำห้วยซึ่งควรมีความกว้างไม่เกิน ๔ เมตร ข้อคำนึงในการสร้าง Check Dam ดังนี้

๓.๑) ควรสำรวจสภาพพื้นที่วัสดุก่อสร้างตามธรรมชาติและรูปแบบ Check Dam ที่เหมาะสมกับภูมิประเทศมากที่สุด

๓.๒) ต้องคำนึงถึงความแข็งแรงให้มากพอที่จะไม่เกิดการพังทลายเสียหายยามที่ฝนตกหนัก และกระแสน้ำไหลแรง

๓.๓) ควรก่อสร้างในพื้นที่ที่ช่องลำห้วยมีความลาดชันต่ำเพื่อที่จะได้ Check Dam ในขนาดที่ไม่เล็กเกินไปอีกทั้งยังสามารถกักน้ำและตะกอนได้มากพอสมควรและในลำห้วยที่มีความลาดชันสูงก็ควรสร้าง Check Dam ให้ถี่ขึ้น

๓.๔) วัสดุก่อสร้าง Check Dam ประเภทกิ่งไม้ท่อนไม้ที่นำมาใช้ในการสร้างจะต้องระมัดระวังใช้เฉพาะไม้ล้มขอนนอนไพรเป็นลำดับแรกก่อนที่จะใช้กิ่งไม้ท่อนไม้จากการริดกิ่งถ้าจำเป็นให้ใช้น้อยที่สุด

๓.๕) ถ้าสร้าง Check Dam แบบคอกหมูแกนดินอันแน่นควรมีทางระบายน้ำด้านข้างเพื่อป้องกันน้ำกัดเซาะสันฝายจากการที่มีฝนตกหนักจนมีน้ำหลากมาก

๓.๖) ควรปลูกยืนต้นยึดดินบนสันฝายเช่นไคร้หรือไม้ชนิดอื่นๆ ที่สามารถขึ้นได้ดีบนที่ขึ้น

๓.๗) ควรดำเนินการก่อสร้าง Check Dam หลังฤดูฝนหรือหลังน้ำหลากและทุกปีควรมีการบำรุงรักษาขุดลอกตะกอนซ่อมแซมสันฝาย และทางระบายน้ำล้นอยู่เป็นประจำแนวทางที่เหมาะสมในการสร้าง Check Dam ก่อนดำเนินการควรสำรวจร่องน้ำลำห้วยในพื้นที่ที่มีปัญหาการพังทลายของดินหรือปัญหาพื้นที่ขาดความชุ่มชื้นโดยพิจารณาถึงความลาดชันของร่องน้ำและสำรวจหาข้อมูลปริมาณน้ำไหลในร่องน้ำมาใช้ประกอบการเลือกตำแหน่งสร้าง Check Dam ดังนี้

(๑) ในพื้นที่ลาดชันสูงในกรณีที่มีความกว้างของลำห้วยไม่เกิน ๒ เมตร ควรสร้างฝายผสมใช้วัสดุธรรมชาติไม่ท่อนหินถูบรุดดินหรือทรายแต่ถ้าความกว้างของลำห้วยมากกว่า ๒ เมตรหรือในลำห้วยมีน้ำมากควรเพิ่มโครงสร้างของ Check Dam เป็นแบบคอกหมูที่มีโครงสร้างหลายระดับมากน้อยตามปริมาณน้ำ

(๒) ในพื้นที่ลาดชันปานกลางควรสร้าง Check Dam แบบคอกหมูหรือแบบท้องถื่นของชาวบ้านถ้าเป็นแบบคอกหมูให้ใช้หินเรียงหรือกระสอบทรายผสมซีเมนต์ขนาดบ่อโครงสร้าง

(๓) ในพื้นที่ลาดชันต่ำในกรณีที่มีน้ำมากควรสร้างฝายคอนกรีตเสริมเหล็กแต่ถ้ามีน้ำไม่มากนักและความกว้างไม่เกิน ๒ เมตร อาจใช้ถู่ทรายผสมซีเมนต์ได้นานาประโยชน์จาก Check Dam อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

(๔) ช่วยลดการพังทลายของดินและลดความรุนแรงของกระแสน้ำในลำห้วยทำให้ระยะเวลาการไหลของน้ำเพิ่มมากขึ้น ความชุ่มชื้นมีเพิ่มขึ้นและแผ่ขยายกระจายความชุ่มชื้นออกไปเป็นวงกว้างในพื้นที่ทั้งสองฝั่งของลำห้วย

(๕) ช่วยกักเก็บตะกอนที่ไหลลงมากับน้ำในลำห้วยได้ดี เป็นการช่วยยืดอายุแหล่งน้ำตอนล่างให้ดีขึ้นخالลงคุณภาพของน้ำมีตะกอนปะปนน้อยลง

(๖) เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้แก่พื้นที่จากการที่ความชุ่มชื้นเพิ่มมากขึ้นความหนาแน่นของพันธุ์พืชก็ย่อมจะมีมากขึ้น

(๗) การที่สามารถทำให้เกิดเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำและใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคของมนุษย์และสัตว์ต่างๆ ตลอดจนนำไปใช้ในการเกษตรได้อีกด้วย

๒.๕ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเอกสารตำราทางวิชาการของนักวิชาการหลายๆ ท่านจึงได้ประมวลแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่างๆ นั้น เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยู่รวมกันเป็นชุมชน ซึ่งเกิดได้หลายลักษณะ หลายรูปแบบ และหลายวัตถุประสงค์ โดยหัวข้อย่อยของการศึกษา

ประกอบด้วยความหมายของการมีส่วนร่วม และรูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วม ความหมายของการมีส่วนร่วม นักวิชาการหลายท่านมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เรื่องการมีส่วนร่วม ดังนี้

Reeder^{๕๙} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

Erwin^{๕๐} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนาในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และแก้ปัญหาของตน โดยเน้นการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน การใช้ความคิดสร้างสรรค์ และความชำนาญของประชาชนในการแก้ไขปัญหา รวมถึงการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

Turton^{๕๑} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ว่าการมีส่วนร่วม หมายถึง การรวมความสนใจของแต่ละคน ซึ่งมีความเกี่ยวพันกันด้านความรู้สึกในกิจกรรมต่างๆ ทั้งในลักษณะของความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมกำลัง จนกระทั่งเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มขึ้น

ประพนธ์ ปิยรัตน์^{๕๒} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ ๒ ความหมาย คือ

๑) การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง การมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของคนที่อยู่ร่วมกัน เป็นชุมชน ในการวางแผนการดำเนินงานและควบคุมซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรของท้องถิ่นและของประเทศ

๒) การมีส่วนร่วมของชุมชน หมายถึง กระบวนการซึ่งเกิดจากการเป็นหุ้นส่วนระหว่าง รัฐบาลกับชุมชนในการวางแผนการดำเนินงาน และการใช้กิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ด้วยการเพิ่มการพึ่งพาตนเองของท้องถิ่นและการควบคุมสังคมต่อโครงสร้างพื้นฐาน

ยิววัฒน์ วุฒิเมธี^{๕๓} กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆอันมีผลกระทบต่อตัวชาวบ้านเอง

^{๕๙}Reeder, W. W., *Some Aspects of Informal Social Participation of Farm Families in New York State*, (Cornell University, (Unpublished Ph.D. Dissertation), 1974).

^{๕๐}Erwin, W., *Participation Management: Concept Theory and Implementation*, (Atlanta: Georgia State University, 1976).

^{๕๑}Turton, A., *Participation: Production, Power and Participation in Rural Thailand*, (Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development, 1987).

^{๕๒}ประพนธ์ ปิยรัตน์, *การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม*, เอกสารวิชาการสัมมนาวิชาการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔).

^{๕๓}ยิววัฒน์ วุฒิเมธี, *การมีส่วนร่วมของประชาชน*, (กรุงเทพมหานคร: cursu, ๒๕๓๖).

เจริญ ภัสระ^{๕๔} กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า หมายถึง ความพร้อมและโอกาสที่ทั้งฝ่ายรัฐบาล และฝ่ายประชาชนหรือชุมชนยอมรับผิดชอบและกระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน และยังได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในทรรศนะที่แตกต่างกันอีก ๔ ความหมาย คือ

๑) การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่กลุ่มประชาชนหรือขบวนการของประชาชนซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นผู้ที่อยู่ในวงนอกระบบราชการ ได้เพิ่มความสามารถในการควบคุมทรัพยากร และสถาบันต่างๆ ตามสถานะสังคมที่เป็นอยู่

๒) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเอง ในการจัดการควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม และในการมีส่วนร่วมประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจ ในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง

๓) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ความรู้ และความชำนาญร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

๔) การมีส่วนร่วมของประชาชน คือ กระบวนการที่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้รับโอกาส และได้ใช้โอกาสที่ได้รับแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้สึกคิด แสดงออกซึ่งสิ่งที่มี แสดงออกซึ่งสิ่งที่เขาต้องการ แสดงออกซึ่งปัญหาที่กำลังเผชิญ และแสดงออกถึงวิธีแก้ปัญหา และลงมือปฏิบัติโดยการช่วยเหลือของหน่วยงานภายนอกน้อยที่สุด

โกวิท พวงงาม^{๕๕} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการของกลุ่มองค์กรชุมชน ตั้งแต่การได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติอย่างมีความเข้าใจในปัญหาของตนเองและตระหนักถึงสิทธิของตนที่มีต่อสิ่งนั้น ซึ่งความรู้สึกเหล่านั้นจะเกิดขึ้นได้จากการที่บุคคลได้รับข้อมูลที่ช่วยเพิ่มอำนาจทางความคิด และมีโอกาสได้ร่วมวิเคราะห์ และตัดสินใจกำหนดเป้าหมายในกิจกรรมนั้น

^{๕๔}เจริญ ภัสระ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ, (กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐).

^{๕๕}โกวิท พวงงาม, การวางแผนพัฒนาตำบลแบบมีส่วนร่วมทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลเข้มแข็ง, วารสารพัฒนาชุมชน, ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๗๑.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์^{๕๖} ได้เสนอความหมายและหลักการสำคัญเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนนั้นในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัคร ในรูปต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน

ประภาพร ศรีสถิตธรรม^{๕๗} ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การให้ความร่วมมือสนับสนุนของประชาชนด้วยความเต็มใจ ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนหรือในฐานะที่เป็นพลเมือง ที่ได้แสดงความคิดเห็นได้ใช้และพัฒนาทักษะของตนฝึกฝนเพื่อที่จะพึ่งตนเองได้ และทดสอบความเป็นผู้นำในการพัฒนาด้วยตนเองในระดับ สูงขึ้น โดยทั่วไปแล้ว การมีส่วนร่วมของประชาชนจะมุ่งเน้นในกระบวนการกำหนดนโยบาย การวางแผน และการดำเนินโครงการที่จะมีผลต่ออนาคต และการมีส่วนร่วมของประชาชนด้วยความเต็มใจ กระตือรือร้นในการบริหารจัดการและปฏิบัติเป็นเป้าหมายสำคัญของยุทธศาสตร์

ชมนาท รัตนมณี และคณะ^{๕๘} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง กระบวนการแสดงออกของประชาชนต่อโครงการพัฒนาต่างๆ หรือสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือนำไปสู่การส่งเสริมและรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ การร่วมศึกษาสภาพปัญหา การร่วมวางแผนพัฒนา การร่วมดำเนินการพัฒนา การร่วมอุทิศสิ่งของและทุนทรัพย์ และการร่วมประเมินผลโครงการ

จากความหมายข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่ประชาชนในท้องถิ่นมีความร่วมมือร่วมใจในการระบuproblem ความต้องการ วางแผนและตัดสินใจดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมตามแผนให้ลุล่วงเพื่อประโยชน์ทั้งของตนเองและชุมชน รวมทั้งการประเมินผลกิจกรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ชุมชนกำหนดไว้ โดยพึ่งความช่วยเหลือขององค์กรต่างๆ ให้น้อยที่สุด

๒.๕.๒ รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน มีนักวิชาการได้อธิบายรูปแบบ และขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน รูปแบบของชุมชนต่อการมีส่วนร่วมไว้มากมาย ซึ่งผู้วิจัยได้นำมากล่าวไว้เท่าที่จำเป็น และสอดคล้องกับแนวทางการศึกษา ดังนี้

^{๕๖}ไพรัตน์ เตชะรินทร์, การบริหารงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒).

^{๕๗}ประภาพร ศรีสถิตธรรม, การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขตเทศบาลนคร จังหวัดนครราชสีมา, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓).

^{๕๘}ชมนาท รัตนมณี และคณะ, การศึกษาพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษาสิ่งแวดล้อมชุมชน ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘).

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง^{๕๙} กล่าวว่าขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน แบ่งเป็น ๔ ขั้นตอน คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
- ๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
- ๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติ
- ๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ชัยรัตน์ สมสืบ^{๖๐} กล่าวว่า ปรัชญาและแนวคิดการพัฒนาที่มีจุดศูนย์กลางที่การพัฒนาคน โดยการสนองความต้องการของคน ประชาชนที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนา จึงควรมีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นๆทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดความต้องการ การกำหนดวัตถุประสงค์ การตัดสินใจเลือกโครงการ การดำเนินโครงการ การติดตามและประเมินผลโครงการ และการใช้ประโยชน์จากโครงการ

ไพรัตน์ เตชะรินทร์^{๖๑} กล่าวว่า การที่ดำเนินงานกับชาวบ้านต้องใช้หลักการให้ชาวบ้านพึ่งตนเองและเข้ามามีส่วนร่วม โดยเน้นการมีส่วนร่วมร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำและร่วมทำนุบำรุงมากกว่าการร่วมสมทบในรูปแบบอื่นๆ นอกจากนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนจะต้องมีมาโดยตลอด ตั้งแต่การวางแผนโครงการ การเสียสละกำลังแรงงาน วัสดุ กำลังเงิน หรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

บุษบง พุดพรม^{๖๒} ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง ความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่ม หรือองค์การเพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลง ที่พึงประสงค์ได้

- ๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหา และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- ๒) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุความสำคัญของปัญหา
- ๓) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการ และวางแผนในการแก้ปัญหา
- ๔) การมีส่วนร่วมในการดำเนินตามแผน

^{๕๙}เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗).

^{๖๐}ชัยรัตน์ สมสืบ, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙).

^{๖๑}ไพรัตน์ เตชะรินทร์, นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๒๗).

^{๖๒}บุษบง พุดพรม, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษาเฉพาะกรณีน้ำจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี, รายงานการวิจัย, (ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕).

๕) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหา และอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดผลสำเร็จ

ไพสุตา ตรีเดซี^{๖๓} ได้อธิบายและวิเคราะห์การมีส่วนร่วมในแง่ของรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ

๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ การตัดสินใจลงมือปฏิบัติ

๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหาร และการประสานขอความช่วยเหลือ

๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefit) ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ทางด้านวัตถุ ประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

๔) การมีส่วนร่วมประเมินผล (Evaluation) เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมด และเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

จากรูปแบบของการมีส่วนร่วมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในขั้นตอนการวางแผนตัดสินใจว่ามีความสำคัญมาก การตัดสินใจจะมีผลต่อการปฏิบัติ และจากการปฏิบัติจะมีผลต่อไปยังการรับผลประโยชน์ และการประเมินผลในขณะเดียวกัน การตัดสินใจจะมีผลโดยตรงต่อการรับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่จะมีลักษณะไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้สามารถนำมาสรุปเพื่อใช้ในการศึกษาคั้งนี้ ได้ว่า รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย ๔ ขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ คือ การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผล

๒.๕.๓ การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำ ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดของการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกๆ ไปเสียก่อน เพราะการมีส่วนร่วมของประชาชนได้รับการยอมรับกันว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งของการป่าไม้ชุมชน ซึ่งจากความหมายที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (people participation) คือ กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีความร่วมมือ การ

^{๖๓}ไพสุตา ตรีเดซี, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖).

ประสานงานและความรับผิดชอบ ในการพัฒนาท้องถิ่นให้ตรงกับความต้องการของตนเอง และชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามสมควร

ดุสิต เวชกิจ^{๖๔} ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการป่าไม้ชุมชน ดังนี้

๑) สาเหตุการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

๑.๑) ผลประโยชน์ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินการป่าไม้ชุมชน จึงย่อมหวังผลประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับจากการป่าไม้ชุมชน เช่น การได้ไม้ใช้เป็นเชื้อเพลิง เพื่อหุงต้มในครอบครัว เป็นต้น

๑.๒) ความเดือดร้อน การดำรงชีวิตที่เดือดร้อนเพราะขาดแคลนป่าไม้ในท้องถิ่น เช่น การผันแปรของสภาวะอากาศ ความแห้งแล้งของภูมิภาค การขาดแคลนไม้ในการใช้สอย จึงทำให้ประชาชนต้องการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชน โดยมุ่งหวังจะทำให้ความเดือดร้อน หดสิ้นไป และกลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่สุขสบาย

๑.๓) ความสนใจทรัพยากรป่าไม้เอื้ออำนวยประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่มนุษย์ทั้งในทางตรงและทางอ้อม ดังนั้นถ้าในท้องถิ่นใดมีความขาดแคลนทรัพยากรป่าไม้อย่างสูญเสีย โอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากป่าไม้ รวมทั้งยังอาจเกิดโทษบางประการติดตามมาในวงการต่างๆ ต่างตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก มีการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกแขนง ทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการแก้ปัญหาป่าไม้โดยการป่าไม้ชุมชน

๑.๔) ความศรัทธา ประชาชนในชนบทโดยมากมีความศรัทธาต่อสิ่งที่ตนเคารพนับถือหรือเลื่อมใส และพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสั่ง คำแนะนำ

๑.๕) ความเกรงใจ คนไทยโดยส่วนใหญ่มีนิสัยเกรงใจต่อผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท เพราะมีความผูกพันกันในทางเครือญาติ ความเกรงใจมีให้ทั้งต่อผู้ที่มีระดับเหนือกว่าตนเท่าตน และระดับต่ำกว่าตน

๑.๖) อำนาจบังคับ แม้ประเทศไทยจะเป็นประเทศในระบอบประชาธิปไตยก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติจริงๆ แล้วยังคงแฝงด้วยระบบเผด็จการอยู่เสมอ ผู้มีอำนาจน้อยกว่าหรือผู้ใต้บังคับบัญชา จะมีความรู้สึกเกรงกลัวต่อผู้มีอิทธิพลเหนือกว่า หรือผู้บังคับบัญชาและยินยอม ที่จะปฏิบัติตามคำสั่ง แม้บางครั้งจะเป็นการฝืนความรู้สึกของตนก็ตาม

^{๖๔} ดุสิต เวชกิจ, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน, เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน เล่ม ๑ หน่วยที่ ๕, (นนทบุรี: สาขาวิชาเกษตรศาสตร์ และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕).

๒) เงื่อนไขการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

ในการเข้ามามีส่วนร่วม ของประชาชน เพื่อการป่าไม้ชุมชนนั้น ต้องเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จึงจะทำให้การดำเนินงานการป่าไม้ชุมชนประสบผลสำเร็จ การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้นต้องมีครบทั้ง ๔ เงื่อนไข ดังนี้

๒.๑) ประชาชนต้องมีอิสรภาพในการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิเสรีภาพ ส่วนบุคคลของประชาชนแต่ละคนไม่ควรมีการบังคับประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชน เพราะประชาชนจะให้ความร่วมมือแบบขอไปที พร้อมทั้งคอยหาโอกาสที่จะหลีกเลี่ยง การมีส่วนร่วมอันอาจทำให้การป่าไม้ชุมชนต้องชะงักลง

๒.๒) ประชาชนต้องมีความสามารถในการมีส่วนร่วม การที่จะส่งเสริมให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชนนั้น ต้องคำนึงถึงพื้นฐานความรู้ความสามารถ ความชำนาญ และประสบการณ์ต่างๆ ของประชาชนว่าควรจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดจึงจะเหมาะสม

๒.๓) ต้องมีระบบที่ดีของการมีส่วนร่วม การมีระบบที่ดี ได้แก่ การที่ประชาชนในท้องถิ่นรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรประชาชน เพื่อทำหน้าที่บริหารงานการป่าไม้ชุมชนโดยเฉพาะ ซึ่งกลุ่มต้องมีวัตถุประสงค์ มีระเบียบกฎเกณฑ์มีโครงสร้างที่เด่นชัด ทั้งนี้ โดยได้รับการเห็นชอบจากสมาชิกทั้งหมด

๒.๔) ประชาชนต้องมีความเต็มใจในการมีส่วนร่วม การป่าไม้ชุมชนเป็นงานที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และผลงานที่ทำมักต้องใช้เวลายาวนานกว่าจะเห็นผล บางครั้งอาจเป็นงานที่ต้องเสียสละเพื่อส่วนรวม แต่ก็สร้างผลทางจิตใจให้แก่ผู้ยอมอุทิศตนเพื่อสังคม

๓) รูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

๓.๑) การมีส่วนร่วมโดยตรง ประชาชนจะเข้ามามีส่วนร่วมในป่าไม้ชุมชนด้วยตนเอง เช่น ด้ รับมอบหมายให้รับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ การเข้าร่วมกิจกรรมปลูกต้นไม้บำรุงรักษา ต้นไม้

๓.๒) การมีส่วนร่วมโดยผ่านกลุ่ม ประชาชนจะคัดเลือกตัวแทนของตนเป็นคณะกรรมการของกลุ่ม เพื่อดำเนินการป่าไม้ชุมชนแทนตนเอง และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือ เมื่อคณะกรรมการต้องการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางกิจกรรม

๓.๓) การมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน ประชาชนจะใช้ตัวแทนที่ตนเองเห็นว่ามีความดีศักยภาพเพียงพอที่จะดำเนินการทดแทน เช่น มอบหมายให้สมาชิกในครอบครัวช่วยปลูกป่าแทน

๔) สิ่งจูงใจการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

เมื่อประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการดำเนินงานการป่าไม้ชุมชนแล้ว โอกาสที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมมากขึ้นหรือน้อยลง และจะใช้ระยะเวลาในการมีส่วนร่วมยาวนานเพียงใดนั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งก็คือ ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ผลประโยชน์เหล่านี้ไม่จำเป็นต้องออกมาในรูปที่สามารถตีราคา เป็นมูลค่าทางเงินตราแต่เพียงอย่างเดียว เช่น การได้รับค่าจ้าง การมีไม้ไว้ใช้สอย แต่

อาจเป็นผลประโยชน์อย่างอื่นที่สร้างความพึงพอใจแก่ประชาชน เช่น การมีสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้นของท้องถิ่น การเป็นปีกแผ่นของสมาชิกในกลุ่ม การได้รับคำยกย่องสรรเสริญ ฯลฯ ผลประโยชน์จะเป็นสิ่งที่ดึงดูดการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการป่าไม้ชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒.๕.๔ ความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการป่าไม้ชุมชน

ดุสิต เวชกิจ^{๖๕} ได้อธิบายว่า การดำเนินงานการป่าไม้ชุมชนจำเป็นต้องได้รับการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงต้องมีการกระตุ้นเตือนประชาชน ชักจูง ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่นว่า ตนเองมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้การป่าไม้ชุมชนประสบผลสำเร็จได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ ทั้งตัวเองและท้องถิ่น ตลอดจนชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการป่าไม้ ซึ่งพอสรุปได้มี ๕ ประการสำคัญ ดังนี้

๑) การยอมรับมากขึ้น (Wider Acceptance) การมีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชนจะเป็นไปได้โดยเสรีภาพตามหลักประชาธิปไตยให้มากที่สุด และไม่ถูกครอบงำตามกระบวนการมีส่วนร่วม จึงเห็นได้ว่าประชาชนได้รับการยอมรับในเกียรติและศักดิ์ศรีจากผู้อื่น ก่อให้เกิดความภูมิใจในศักยภาพของตนเองที่จะร่วมดำเนินการป่าไม้ชุมชน และการพัฒนาอื่นๆ ในท้องถิ่นของงาน และยอมรับแนวทางการป่าไม้ชุมชน

๒) รู้สึกผูกพันและเป็นเจ้าของยิ่งขึ้น (Deeper Commitment) การป่าไม้ชุมชนมิใช่จะประสบผลสำเร็จได้ เพราะประชาชนคนใดคนหนึ่ง หรือคนกลุ่มน้อยอยู่ในสังคม แต่ต้องเกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนส่วนใหญ่ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมกันแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ เพื่อความเจริญผาสุกของท้องถิ่นตน สิ่งต่างๆจะก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันกันระหว่างประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

๓) การบริหารและดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น (Better Execution) การดำเนินงานการป่าไม้ชุมชน เป็นไปในลักษณะการทำงานเป็นกลุ่มหรือองค์กรประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ภาระเปียบ โครงสร้างกิจกรรมของกลุ่ม โดยเน้นเพื่อการป่าไม้ชุมชนตามความต้องการของสมาชิก ใช้ปกครองตามหลักประชาธิปไตย ทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงทำให้การบริหารและดำเนินการป่าไม้ชุมชนมีประสิทธิภาพดีขึ้น

๔) ขีดความสามารถเพิ่มขึ้น (Increased Capacities of the People) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความรู้ ความสามารถที่แตกต่างกันไป ประชาชนบางคนแม้จะด้อยความรู้ และฐานะทางเศรษฐกิจไม่สู้ดีนัก แต่ก็มีความสามารถส่วนตัวบางประการที่แอบแฝงอยู่และพร้อมที่จะแสดงออก เมื่อมีโอกาส การเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชน นอกจากจะเป็นการเปิดโอกาสให้แสดงออก ซึ่งความสามารถที่มีอยู่แล้ว ยังเท่ากับเป็นการฝึกฝนความสามารถอย่างอื่นให้พัฒนายิ่งขึ้น

^{๖๕} อ่างแล้ว, ดุสิต เวชกิจ, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน, เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน เล่ม ๑ หน่วยที่ ๕.

๕) ผลประโยชน์เพิ่มขึ้น (Wider Utilization of Benefit) ผลประโยชน์ที่ได้จากการ ป่าไม้ชุมชนในเบื้องต้นจะตกสู่ประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งผลประโยชน์นี้มีหลายประการทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การป่าไม้เพื่อการใช้สอย การทำให้สภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ฯลฯ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต่อการป่าไม้ชุมชน เท่ากับเป็นการเพิ่มกำลังความสามารถในการปฏิบัติงานมากกว่าที่ประชาชนกลุ่มน้อย หรือรัฐดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียว จึงส่งผลถึงความสำเร็จของการ ป่าไม้ชุมชนตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผลประโยชน์จากป่าชุมชนจึงเพิ่มมากขึ้น

๒.๕.๕ กระบวนการของกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักการของกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน การที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการระดมทรัพยากรเพื่อการ ป่าไม้ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ มีหลักการสำคัญที่ต้องคำนึงถึง ดังนี้

๑) ยึดความต้องการและปัญหาของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชนจะได้รับการตอบสนองจากประชาชนเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่าการป่าไม้ชุมชนนั้นเป็นสิ่งที่ตรงกับความต้องการ และปัญหาของประชาชนหรือไม่

๒) กิจกรรมต้องดำเนินในลักษณะกลุ่ม กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชน ต้องเป็นไปในลักษณะของกลุ่มขององค์กรประชาชนในท้องถิ่นทำงานร่วมกัน โดยเน้นผลประโยชน์เพื่อส่วนรวม มิใช่ดำเนินโดยกลุ่มที่มุ่งผลประโยชน์

๓) กิจกรรมต้องสอดคล้องกับขีดความสามารถของประชาชน กิจกรรมบางด้านที่ต้องใช้เทคโนโลยี หรือวิชาการป่าไม้ที่สูงเกินไป ก็ต้องพิจารณาด้วยว่าเหมาะสมกับขีดความสามารถ ของประชาชนหรือไม่ และต้องคำนึงถึงเสมอว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ดำเนินการประชาชนต้องสามารถดำเนินไปด้วยตนเอง เมื่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยุติให้การช่วยเหลือหรือสนับสนุน

๔) กิจกรรมต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชนต้องมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ของท้องถิ่น ได้แก่ ลักษณะภูมิอากาศ ดิน หรือขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ของท้องถิ่น

๕) การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่นมีทั้งผู้นำตามธรรมชาติ เช่น ผู้อาวุโส ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้นำทางศาสนา ครู ฯลฯ และผู้นำที่ได้รับการเลือกตั้งหรือได้รับการแต่งตั้งจากราชการ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำกลุ่มต่างๆ ฯลฯ ผู้นำเหล่านี้จะเป็นแกนนำและประสานงานระหว่างหน่วยงานภายนอกกับประชาชนในท้องถิ่น เพื่อดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

๖) กิจกรรมทุกขั้นตอนต้องดำเนินการโดยประชาชน กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนมีหลายขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการดำเนินการ

กิจกรรมเหล่านี้ต้องได้รับการดำเนินการ และรับรู้ประชาชนให้มากที่สุดทุกขั้นตอนมิใช่ขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งได้รับการดำเนินงานแทนโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๒.๕.๖ กระบวนการของกิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากร เพื่อการป่าไม้ชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ จะมีกิจกรรมหลักเหมือนกันทุกท้องถิ่น แต่อาจมีกิจกรรมย่อย และความหนักเบาของแต่ละกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไปบ้างขึ้นอยู่กับความพร้อมของประชาชนและสถานการณ์ในท้องถิ่น

ดุสิต เวชกิจ^{๖๖} ได้จำแนกกระบวนการดังกล่าวไว้ ๕ ประการ คือ

๑) การค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาการป่าไม้ชุมชน ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาด้านป่าไม้ในท้องถิ่นของตนว่ามีอะไรบ้าง ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากด้านป่าไม้นั้นมีอะไร

๒) การวางแผนการดำเนินการ การป่าไม้ชุมชน ประชาชนต้องเข้ามาร่วมวางแผนอย่างจริงจังภายใต้ขีดความสามารถที่ประชาชนจะดำเนินการกันได้เอง โดยอาศัยทรัพยากรในท้องถิ่นที่มีอยู่ มิใช่หวังการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเป็นประการสำคัญ

๓) การลงทุนและดำเนินการป่าไม้ชุมชน กิจกรรมขั้นตอนนี้เน้นการที่ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมโดยความเสมอภาคกัน เป็นเจ้าของผลงานด้วยกันรวมถึงการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการป่าไม้ชุมชน ซึ่งต้องเป็นไปด้วยความยุติธรรมเสมอภาคกันแก่ประชาชนที่มีส่วนร่วมทุกคน

๔) การติดตามและควบคุมการดำเนินงานการป่าไม้ชุมชน ประชาชนต้องมีส่วนร่วม ในการติดตามและควบคุมทุกขั้นตอน เพราะประชาชนจะได้รับทราบความก้าวหน้า ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานที่เกิดขึ้น

๕) การประเมินผลการดำเนินงานการป่าไม้ชุมชนกิจกรรมขั้นตอนนี้จะต้องทำให้ประชาชนทราบถึงผลตอบแทน หรือผลประโยชน์ที่ได้รับจากการดำเนินงานการป่าไม้ชุมชน รวมทั้งผลดี ผลเสีย อุปสรรค และข้อขัดข้องต่างๆ ที่มีผลต่อการดำเนินงาน ซึ่งจะใช้เป็นข้อมูลในการวางแผนการดำเนินงานต่อไปได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน และการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชนทั้ง ๕ ขั้นตอนข้างต้น ต่างมีความสำคัญทุกขั้นตอน ประชาชนทุกคนอาจไม่จำเป็นจะต้องมีส่วนร่วมทุกกิจกรรม แต่ทุกกิจกรรมต้องมีตัวแทนของประชาชนมีส่วนร่วมอยู่เสมอ

การมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่มนั้น ต้องเกิดขึ้นในสามระดับ คือ ระดับแรกเป็นการเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วยการให้อย่างเดียว ระดับที่สูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง

^{๖๖} อ่างแล้ว, ดุสิต เวชกิจ, ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน, เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน เล่ม ๑ หน่วยที่ ๕.

คือ การเริ่มรวมตัวเป็นกลุ่มเพื่อทำงานร่วมกันและการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด คือ การที่ประชาชนตระหนักแน่ชัดว่าเขาต้องเป็นผู้ควบคุมสถานการณ์ที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขาแล้วว่าวิธีการของทฤษฎีการมีส่วนร่วมพอสรุปได้ ดังต่อไปนี้

๑) โครงการที่จัดทำขึ้นจะต้องแสดงให้เห็นกลุ่มเป้าหมายสนใจ จะสนองความต้องการของบุคคลได้อย่างแท้จริง

๒) จะต้องให้กลุ่มเป้าหมายได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่างๆ ให้มากที่สุด

๓) การตัดสินใจหรือความคิดเห็นจะต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่และไม่ขัดแย้งต่อความเชื่อต่างๆ ในชุมชนนั้นแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ

(๑) ร่วมในการค้นหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไขปัญหา

(๒) ร่วมในการตัดสินใจเลือกแนวทางการวางแผนพัฒนา เพื่อการแก้ไขปัญหา

(๓) ร่วมในการปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

(๔) ร่วมในการประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนาได้ศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ คือ ร่วมแสดงความคิดเห็น สละทรัพยากร วัสดุ สละแรงกาย สละเวลาได้แยกขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๔ ขั้นตอน คือ

(๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

(๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

(๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน

(๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึงการเกี่ยวข้องทางจิตของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าว เป็นเหตุเร้าใจให้กระทำเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่มดังกล่าวด้วย ได้แบ่งลักษณะการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ^{๖๗}

๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ คือ การคิดริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ

๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ คือ การสนับสนุนทางทรัพยากรเข้าร่วมในการบริหารการประสานขอความร่วมมือ

๓) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ทางด้านสังคมและผลประโยชน์ส่วนบุคคล

^{๖๗}ธีรวงศ์ คงทอง, การถือครองที่ดินกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษาประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป ได้ทบทวนความหมายการมีส่วนร่วมกันใหม่จากการศึกษาได้หันมาพิจารณาจากมุมมองของผู้ได้รับผลกระทบมากขึ้น ทำให้การมีส่วนร่วมนั้นหมายถึงความพยายามจัดตั้งร่วมกัน เพื่อเพิ่มความสามารถของตนในการเข้าควบคุมทรัพยากรและสถาบันต่างๆ ตามสภาวการณ์ทางสังคมขณะหนึ่ง โดยกลุ่มคนที่มักถูกกีดกันจากอำนาจควบคุมนั้นในด้านการมีส่วนร่วมได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนไว้ ๒ ประการ คือการมีส่วนร่วมแบบมีตัวแทน (Representative) คือ จะเข้าร่วมโดยผ่านตัวแทนของตนและการมีส่วนร่วมแบบไม่มีตัวแทน (None-Representative) คือ จะเข้าร่วมโดยตรงไม่ผ่านตัวแทนดังนั้นการเริ่มต้นการมีส่วนร่วมของประชาชน เกิดจากการกำหนดตามความต้องการภายในของประชาชน มิใช่เกิดจากความต้องการภายนอก โดยที่ประชาชนมีศักยภาพเพียงพอที่จะเข้าร่วมในการดำเนินการ มีความพร้อมและความสมัครใจที่จะเข้าร่วมและอำนาจในการตัดสินใจภายนอกเป็นเพียงผู้คอยสนับสนุนและช่วยชี้แนะเท่านั้น การที่ประชาชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมตั้งแต่ขั้นแรกคือ การค้นหาสาเหตุของปัญหา เมื่อพบสาเหตุของปัญหานั้นๆ แล้ว ก็ร่วมในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมในการลงทุนและปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นกองทุนด้วยเงิน หรือแรงงาน หรือวัสดุอุปกรณ์และต้องร่วมติดตามและประเมินผลที่ได้ปฏิบัติไปแล้วด้วยจากแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมดพอสรุปได้ว่าในสภาพสังคมไทยที่กำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์^{๖๘}

ปัญหาหลายด้าน ทั้งปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดจากช่องว่างระหว่างคนรวยและคนจน ปัญหาทางด้านวัฒนธรรม ที่เป็นผลมาจากการเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตกที่กำลังส่งผลให้สังคมไทยกลายเป็นสังคมวัตถุนิยม ก่อให้เกิดภาวะของสังคมและศีลธรรมจรรยาที่มีความอ่อนแอ สถาบันครอบครัวและความสุขของชุมชนกำลังแตกสลาย ปัญหาวิกฤตการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดการแย่งชิงการใช้และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาดังกล่าวผู้รับผิดชอบในการบริหารประเทศ มักแก้ปัญหาโดยการกำหนดนโยบายบริหารประเทศ ในกรณีการบริหารประเทศส่วนใหญ่จะมีกรอบแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะเรื่อง ยังขาดการเชื่อมโยงในการแก้ไขปัญหาระบบโดยฝ่ายราชการประจำ เป็นผู้มืบทบาทสำคัญในการกำหนดนโยบายมากกว่าฝ่ายการเมืองและภาคประชาชน

การดำเนินงานส่วนใหญ่ยังคงเป็นรูปแบบเดิมที่ยึดกรอบพันธะกิจการปฏิบัติงาน (Functional Approach) โดยยึดติดกับกรอบของกลไกในการปฏิบัติงานตามโครงสร้างของกระทรวง ทบวง กรมนโยบายโดยรวมจึงขาดการบูรณาการและเชื่อมโยงการทำงานภาครัฐที่เป็นองค์รวม อีกทั้ง

^{๖๘} ปรัชญา เวสารัชช์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๑.

ยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนและไม่อาจแก้ไขปัญหาในระดับชาติได้สอดคล้องและตรงกับทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างแท้จริง ดังนั้นสภาพปัญหาและอุปสรรคของการกำหนดนโยบายสาธารณะของประเทศไทย จึงต้องมีการประสานเชื่อมโยงนโยบายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมคือ ร่วมคิดกำหนดนโยบาย ร่วมปฏิบัติและตรวจสอบทบทวนนโยบายของท้องถิ่นในการพัฒนาประเทศเพื่อเป็นการสนองความต้องการของประชาชนอย่างเท่าเทียมและทั่วถึงและยิ่งจะทำให้ประชาชนมีความตระหนักชัดเจนถึงความเป็นเจ้าของนโยบายและในทางตรงกันข้ามหากกำหนดนโยบายขึ้นมาบนพื้นฐานความไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมไทย ก็จะกลายเป็นนโยบายที่ไร้คุณภาพทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อนและก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องมาจนไม่รู้จบสิ้น

๒.๖ แนวคิดความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน

จากที่การมีส่วนร่วมของประชาชน เป็นความสำเร็จของการจัดการ ป่าชุมชน ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีการกระตุ้นเตือน ชักชวน ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชน มีความเข้าใจและเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองในการที่จะจัดการป่าชุมชนได้สำเร็จตามแนวทางของโรติกจิไลโอ ปี คานปิน ได้กำหนดแนวทางที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ๕ ประการ ดังนี้^{๖๙}

๑) การยอมรับ (Wider Acceptance) การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการป่าไม้ชุมชน เป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวของประชาชนเองประชาชนทุกคนในท้องถิ่นต้องมีความสมัครใจและต้องได้รับการให้เกียรติจากผู้อื่นการมีส่วนร่วมเพื่อการป่าไม้ชุมชนจะเป็นไปโดยเสรีภาพ จะก่อให้เกิดความภูมิใจในศักยภาพของตัวเองที่จะร่วมดำเนินการ ป่าไม้ชุมชนและการพัฒนาอื่นๆ ในท้องถิ่น และประชาชนเมื่อเข้าใจในหลักการของการป่า ไม้ชุมชนอย่างถ่องแท้แล้ว ก็จะทำให้การยอมรับแนวทางการป่าไม้ชุมชนด้วยเช่นกัน^{๗๐}

๒) รู้สึกผูกพันและเป็นการเข้าถึงยิ่งขึ้น (Deeper Commitment) การป่าไม้ชุมชนจะประสบผลสำเร็จได้อย่างดีเยี่ยม ต้องเกิดจากความเห็นถูกต้องจากประชาชน ส่วนใหญ่ที่จะเข้ามาร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้ เพื่อความเจริญผาสุกของท้องถิ่นตน ทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ผลประโยชน์ที่ได้รับมีการจัดสรรโดยเสมอภาคต่างๆ เหล่านี้จะก่อให้เกิดความรู้สึกผูกพันและเป็น

^{๖๙} สุวีริรัตน์ กฤษณะรังสรรค์, การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ ศึกษากรณี: หมู่บ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน, (กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐).

^{๗๐} สันฐิตา กาญจนพันธุ์, ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับวัด: กรณีป่าชุมชนวัดพระธาตุ ดอยจอมแจ้ง อำเภอสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓).

เจ้าของการป่าไม้ชุมชนร่วมกัน และจัดระเบียบ มากขึ้นตามลำดับ พร้อมทั้งจะเสียสละทุ่มเทกำลังกาย และใจเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลถึง ความผูกพันกันระหว่างประชาชนที่เป็นเจ้ามามีส่วนร่วมด้วย

๓) การบริหารและดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น (Better Execution) การดำเนินงาน การป่าไม้ชุมชนเป็นไปในลักษณะการทำงานเป็นกลุ่มหรือองค์กรภาคประชาชน ในท้องถิ่น ซึ่งมี วัตถุประสงค์ ภาระกิจ โครงสร้าง กิจกรรมของกลุ่มโดยเน้นเพื่อการปลูก ป่าไม้ชุมชนตามความต้องการของสมาชิก ตลอดจนแนวความคิดต่างๆ ในการปฏิบัติงาน ช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น มีการมอบหมายงานให้สมาชิกดำเนินการตามความสามารถ หรือความถนัดของแต่ละบุคคลทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมสามารถแสดงความคิดเห็นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงทำให้การบริการและดำเนินงานการปลูกป่าไม้ชุมชนมีประสิทธิภาพดีขึ้น

๔) ชีตความสามารถเพิ่มขึ้น (Increased Capacities of the People) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสามารถที่แตกต่างกันไป แต่พร้อมที่จะแสดงออกเมื่อมี โอกาสการเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อการ ป่าไม้ชุมชนนอกจากนี้ยังทำให้ได้รับความและประสบการณ์บางอย่างที่อาจนำไปใช้ในการประกอบ อาชีพ หรือดำรงชีวิตประจำวันได้เห็นโลกที่กว้างขวางขึ้นดีกว่าอยู่เพียงคนเดียว หรือในกลุ่มคนสนิท ซึ่งก็คงได้ความและประสบการณ์แต่ต่างแสบๆ มิได้ทำให้เกิดขีดความสามารถของตนเองเพิ่มขึ้นแต่ ประการใด

๕) ผลประโยชน์เพิ่มขึ้น (Wider Utilization of Benefit) ผลประโยชน์ที่ได้จากการป่าไม้ ชุมชนในเบื้องต้นจะตกสู่ประชาชนในท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การปลูกป่าไม้เพื่อการใช้ สอย การมีอาหารบริโภค การทำให้สภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ฯลฯ การที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ต่อ การปลูกป่าไม้ชุมชนเท่ากับเป็นการเพิ่มกำลังความสามารถในการปฏิบัติงานมากกว่าที่ประชาชนกลุ่ม น้อยหรือรัฐดำเนินการแต่เพียงฝ่ายเดียว ผลประโยชน์จากป่าชุมชนจึงเพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดในการจัดการป่าชุมชนไม่ว่าของภาครัฐ หรือชุมชนในบางกรณี ก็มีแนวความคิดที่เหมือนกัน เพื่อประโยชน์ของชุมชนเองในการที่จะใช้ประโยชน์จากป่า ไม่ว่าจะทางตรง และทางอ้อมให้ยั่งยืนตลอดไป แต่แนวความคิดของรัฐจะมองในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในภาพรวม ทั่วประเทศ ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับความต้องการเฉพาะท้องถิ่น ดังนั้น เพื่อให้การจัดการป่าชุมชน บรรลุผลจึงต้องการให้หรือยอม รับผิดชอบต่อชุมชนในการที่จะจัดการป่าชุมชนในท้องถิ่นของตนเอง ได้เพราะประชาชน หรือชุมชนได้ดำเนินการมาเป็นเวลานาน เพียงแต่เป็นที่รับรู้เฉพาะชุมชนเท่านั้น ยังไม่เผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไป เป็นการปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา เป็นภูมิปัญญาของ ท้องถิ่นไม่มีหลักเกณฑ์ที่แน่นอน แต่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าการกระทำดังกล่าวนั้นได้ผล เพราะได้ ลองผิดลองถูกมาเป็นเวลานานกว่าจะเป็นแนวปฏิบัติจารีตประเพณีสืบทอดกันมา จากการศึกษาเรื่องป่า ชุมชน พบว่า ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรป่าซึ่งพัฒนามานาน โดยปราศจากการส่งเสริมโดย รัฐหลายชุมชนยังคงรักษารูปแบบการจัดการป่าตามประเพณีไว้ได้ และหลายชุมชนยังได้พัฒนาวิธีการ

ใหม่ๆ ขึ้น เพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปโดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีต

ในการศึกษาการจัดการป่าขององค์กรชุมชนที่อยู่ภายในเขตอุทยานแห่งชาติแม่ปิง อำเภอ ลี้จังหวัดลำพูน พบว่า พัฒนาการในการจัดการป่าของหมู่บ้านก้อทุ่งนั้นเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่าเขาในสิ่งเหนือธรรมชาติการจัดการป่าชุมชนชาวบ้านก้อทุ่งนั้นใช้ระบบชุมชน ควบคุมกันเองในการดูแลรักษาป่ารวมถึงการใช้ประโยชน์จากป่าด้วยนอกจากนี้ยังมีการศึกษาการจัดการร่วมภายใต้เงื่อนไขอื่น เช่นงานวิจัยของสัณฐิตา กาญจนพันธ์^{๗๑} ศึกษาโครงการทดลองความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างชุมชนกับรัฐ โดยมีวัดเป็นสื่อกลางที่จังหวัดเชียงใหม่ชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนใกล้เมืองเชียงใหม่ผลการศึกษาพบว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าขึ้นอยู่กับความเข้มแข็งของชุมชนสอดคล้องกับฉลาดชาย รมิตานนท์^{๗๒} ที่ได้จุดประกายความคิดการจัดการป่าไม้ในรูปแบบที่เป็นทางเลือกใหม่โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่าไม้และยังได้ยกเอาประเด็นเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ขึ้นมาถกเถียงถึงซึ่งเป็นหัวใจของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ส่วนในทางปฏิบัตินั้นจำเป็นที่จะต้องทบทวนบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของรัฐเสียใหม่จากการเป็นผู้พิทักษ์ป่าแต่เพียงอย่างเดียวมาเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจการควบคุมทรัพยากรป่าไม้สู่ท้องถิ่นอย่างจริงจังได้ศึกษาการจัดการพัฒนาแบบองค์รวมสรุปได้ว่าโครงสร้างของระบบราชการ คณะกรรมการพัฒนาชุมชนระดับต่างๆและโครงสร้างองค์กรท้องถิ่นยังไม่สามารถเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการได้เต็มที่เนื่องจากสาเหตุหลักๆ ๓ ประการ ได้แก่

๑) โครงสร้างของระบบราชการส่วนกลางภูมิภาคและท้องถิ่นกับองค์กรในท้องถิ่นยังขาดความเชื่อมโยงด้านกระบวนการที่แต่ละโครงสร้างต่างฝ่ายต่างทำกิจกรรมของตนเองโดยขาดจุดร่วมที่มุ่งเน้น (Focal Point) และกระบวนการเดียวกันในกิจกรรมเดียวกัน (Process Activity)

๒) คณะกรรมการพัฒนาชนบทระดับชาติจังหวัดอำเภอและตำบลยังคงมีลักษณะที่เป็นตัวแทนของรัฐบาลในส่วนกลางและจังหวัดมากกว่าที่จะเป็นตัวแทนของท้องถิ่นดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมในด้านนี้จึงไม่ได้อยู่ในโครงสร้างหน้าที่ขององค์กรส่วนท้องถิ่นและเกิดการจืดจางขึ้นระหว่างการทำงานขององค์กรอาสาสมัครเอกชนกับตัวแทนของส่วนกลางในแต่ละจังหวัดอันเนื่องมาจาก

^{๗๑} อ่างแล้ว, สัณฐิตา กาญจนพันธ์, ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับวัด: กรณีป่าชุมชนวัดพระธาตุตอจอมแจ้ง อำเภอสะแกก๊ก จังหวัดเชียงใหม่.

^{๗๒} ฉลาดชาย รมิตานนท์ อ่างถึงใน สติธา พึ่งแสงแก้ว, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗).

องค์กรประชาชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่สามารถเข้ามาสู่กลไกและกระบวนการของราชการได้^{๗๓}

๓) องค์กรส่วนภูมิภาคส่วนท้องถิ่นและองค์กรประชาชนได้แยกย้ายกันทำงานมากกว่าที่จะอยู่ในโครงสร้าง และกระบวนการทำงานร่วมกันเพราะตัวบุคคลในคณะอนุกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อมของคณะกรรมการพัฒนาจังหวัดกับตัวบุคคลในองค์กรท้องถิ่นและองค์กรประชาชนมักเป็นคนละคนกัน ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนามากยิ่งขึ้นสองคู่หรือสองวิถีควบคู่กันไป (Two-track Participation in Development) เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการพัฒนาสู่ทางแรก ได้แก่ วิธีการมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพัฒนาร่วมกับภาครัฐและคู่ทางที่สองได้แก่ วิธีการจัดการกิจกรรมการพัฒนาของประชาชนและเพื่อประชาชนซึ่งภาครัฐเป็นฝ่ายมีส่วนร่วมโดยมีนโยบายมาตรการและงบประมาณสนับสนุนข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลัก ในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่นได้นำเสนอปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ และได้เสนอทิศทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติไว้ ๗ ประการดังนี้^{๗๔}

๑) รัฐต้องกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสู่ประชาชนในท้องถิ่น โดยยึดหลักที่ว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นของคนในท้องถิ่นและผลประโยชน์ของการจัดการเป็นไป เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและรักษาสสมดุลของระบบนิเวศวิทยา

๒) การวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจในท้องถิ่นโดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงในการวางแผนอาศัยความรู้และประสบการณ์ที่หลากหลายในท้องถิ่นโดยเริ่มต้นพัฒนาการจากรูปแบบการจัดการดั้งเดิมที่ดำรงอยู่ในท้องถิ่น

๓) การจัดการทรัพยากรให้อาศัยขอบเขตของระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำ โดยเริ่มจากกลุ่มน้ำย่อยเป็นฐานการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกันผลประโยชน์และสิทธิในการจัดการทรัพยากรให้ขึ้นอยู่กับข้อตกลงร่วมกัน

๔) บทบาทของภาครัฐให้เน้นด้านการส่งเสริมและให้คำปรึกษาแก่ชุมชนในท้องถิ่นและให้บริการด้านข้อมูลในกรณีที่มีข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำเดียวกันหรือระหว่างลุ่มน้ำซึ่งไม่สามารถตกลงกันได้ให้รัฐเข้าไปมีบทบาทในการไกล่เกลี่ย

^{๗๓} ญัฐชัย ชีวะศิริ, ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๓๒-๓๓.

^{๗๔} วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ, ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๓๖-๓๗.

๕) ให้ยกเลิกระบบการให้เงินอุดหนุนแต่ส่งเสริมระบบการตรวจสอบโดยระบบต่างๆที่สามารถตรวจสอบได้โดยประชาชน

๖) การดำเนินโครงการใดๆที่จะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมให้มีกระบวนการที่เปิดเผยมุมมองการรับฟังความคิดเห็นจากสาธารณะและผู้ที่ถูกผลกระทบและอำนาจในการอนุมัติโครงการอยู่ที่ประชาชนในท้องถิ่น

๗) ให้มีกฎหมายที่รับประกันสิทธิของชุมชนท้องถิ่นสิทธิของผู้ด้อยโอกาสสิทธิดั้งเดิมและให้การรับรองประเพณีวัฒนธรรมที่ยึดถือในแต่ละท้องถิ่น

ณัฐชัย ชีวะศิริ^{๗๕} ได้ศึกษาเรื่องความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน : กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเกิดจากการที่ทางราชการจัดให้มีการสัมมนาคุณทรายขึ้นบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ ปิงและบริษัทที่ดำเนินกิจการดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดปัญหาการฟุ้งกระจายของฝุ่นละอองมลพิษทาง เสียงจากรถบรรทุกที่วิ่งทั้งวันทั้งคืนอีกทั้งการบรรทุกเกินขนาดทำให้เกิดผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อมสุขภาพของคนในชุมชนเมื่อชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน จึงมีการพูดคุยกันในกลุ่มเครือข่ายเพื่อนบ้านและขยายวงกว้างขึ้นจึงมีการรวมกลุ่มประชุมปรึกษาหารือทางแก้ไขร่วมกันโดยมีผู้นำแบบไม่เป็นทางการเป็นผู้ประสานงานเสนอแนวทางแก้ไขไปยังบริษัท โดยมีตัวแทนไปเจรจากับบริษัทแต่ไม่ประสบผลสำเร็จจึงมีการรวมตัวกันปิดถนนทางบริษัทจึงยอมทำตามเงื่อนไขของชุมชนการศึกษาครั้งนี้สะท้อนภาพการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนโดยคนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกันคิดหาแนวทางปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหาซึ่งการได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตนเองการพึ่งพาตนเองรวมทั้งการดำเนินการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ต่อชุมชนเป็นหลัก โดยมีกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นส่วนเชื่อมประสานการแก้ไขปัญหาในกลุ่มต่างๆ ในชุมชนก่อให้เกิดการพัฒนาตนเองให้สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนได้สำหรับในรายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จัดทำโดยสำนักนโยบายและแผนงานสิ่งแวดล้อมได้พบว่า ลักษณะธรรมชาติของการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งที่มักเกิดขึ้นควบคู่กันแต่การกระจายอำนาจจะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากบนลงสู่ล่าง

ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมของประชาชนก็จะมีลักษณะของการเคลื่อนย้ายจากล่างสู่บน โดยทั้งสองกระบวนการนี้เกิดขึ้นในโครงสร้างอำนาจทางการเมือง และการบริหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งในขอบเขตของการวางแผน และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปัจจัยที่เป็น

^{๗๕} อ่างแล้ว, ณัฐชัย ชีวะศิริ, ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, หน้า ๓๒-๓๓.

ข้อเสนอแนะหรือเป็นอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สำคัญ ได้แก่ ระดับที่รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของประชาชนจิตสำนึก และความตระหนักที่จะต้องเข้าร่วมและความผูกพันต่อปัญหาหรือเรื่องที่จะต้องเข้าร่วมได้จัดทำโครงการจัดการป่าไม้โดยชุมชน^{๗๖} มีส่วนร่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำชาวนได้ศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วมกรณีศึกษาบ้านขุนวางบ้านป่ากล้วยโป่งลมแรงและบ้านห้วยโป่ง ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การใช้เทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (PRA) สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานของหน่วยจัดการต้นน้ำได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการสนับสนุนยุทธศาสตร์และกลยุทธ์ด้านการพัฒนาชุมชนพื้นที่สูงไม่ว่าจะเป็นการสร้างจิตสำนึกการสำรวจข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจสังคมหรือการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างมีส่วนร่วมเพราะเทคนิควิธีการของ PRA จะช่วยสร้างฐานทรัพยากรและชุมชนได้อย่างสมบูรณ์และหากมีการเชื่อมโยงกับระบบฐานข้อมูลกึ่งปกครองส่วนท้องถิ่น (เทศบาล/อบต.) ก็เกิดประโยชน์ต่อการกำหนดแผนการจัดการทรัพยากรในระดับลุ่มน้ำขนาดเล็กที่ครอบคลุมพื้นที่ของตำบลหนึ่งๆ หรือหลายตำบลและเกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกับชุมชนน้ำย่อยอื่นๆ ในท้ายที่สุด ทั้งนี้ยังเป็นการสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ใหม่ของการจัดการลุ่มน้ำในยุคเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของกระแสสังคมที่รวดเร็ว

๒.๖.๑ แนวความคิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชน

๑) ชุมชน (รูปแบบที่ ๑) เป็น ๓ รูปแบบที่ชุมชนดำเนินการในที่ดินของชุมชน ซึ่งที่ดินลักษณะนี้เป็นที่ดินที่ชุมชนใช้ร่วมกัน การจะนำที่ดินมาใช้ประโยชน์นี้ในด้านต่างๆ รวมทั้งกิจกรรมด้านป่าไม้ต้องได้รับความเห็นชอบ จากชุมชนเสียก่อนที่พบเห็นอยู่โดยทั่วไป ได้แก่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ของตำบลหรือหมู่บ้าน พื้นที่ชุมชนพร้อมใจกันกำหนดให้เป็นส่วนรวม เช่น ป่าช้า ป่าดอนปู่ตา ฯลฯ โดยปกติแล้วทางราชการได้มีการส่งเสริมป่าไม้ดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับป่าไม้เป็นอย่างมาก เช่น โครงการพัฒนาป่าชุมชน

๒) ชุมชน/เอกชน (รูปแบบที่ ๒) เป็นรูปแบบที่ชุมชนดำเนินการในที่ดินของเอกชน ทั้งนี้เนื่องจากเอกชนเล็งเห็นความสำคัญของป่าไม้ชุมชน และการพัฒนาป้องกันของตน จึงยินยอมป่าไม้ชุมชนเข้าดำเนินกิจกรรมด้านป่าไม้ในพื้นที่กรรมสิทธิ์ของตน ส่วนใหญ่แล้วเอกชนเหล่านี้มักเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี หรือมีจิตใจในการเสียสละยินยอมให้ชุมชนใช้ที่ดินเป็นการชั่วคราวหรือยกกรรมสิทธิ์ให้เลยก็ได้

๓) รัฐ (รูปแบบที่ ๓) เป็นรูปแบบที่ชุมชนดำเนินการในที่ดินของรัฐ โดยพื้นที่บางแห่งที่เป็นสมบัติโดยตรงของรัฐแต่ชุมชนได้รวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมด้านป่าไม้ในพื้นที่นั้น ทั้งนี้ เพื่อบูรณาการ

^{๗๖} สุทิน บุญญาธิการ และคณะ, การบริหารการมีส่วนร่วมของประชาชน: กรณีศึกษา โครงการที่มีผลกระทบต่อประชาชน, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันดำรงราชานุภาพ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๘.

จะไม่ป่าไม้ได้เพื่ออำนวยความสะดวกป่าไม้แก่ชุมชนของตน เพราะถ้าปล่อยให้ว่างอาจถูกเปลี่ยนแปลงสภาพ หรือถูกยึดครองโดย เอกชนที่พบเห็นกันอยู่เสมอ ได้แก่ การอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ไว้ในหลายท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๔) เอกชน/ชุมชน (รูปแบบที่ ๔) เป็นรูปแบบที่เอกชนดำเนินการ ในที่ดินของชุมชนอาจพบในหลายท้องถิ่นว่า เอกชนเข้ามามีบทบาทต่อการดำเนินการใน ด้านป่าไม้บนที่ดินที่เป็นส่วนรวมของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นการปลูกต้นไม้เพื่อการเพื่อการใช้ประโยชน์ เช่น การปลูกไม้ได้เร็วหลายชนิดเพื่อใช้ทำพันธุ์เชื้อเพลิง วัตถุประสงค์ในทางอุตสาหกรรม ตลอดจน ป่าไม้เพื่อการก่อสร้างต่างๆ การดำเนินการดังกล่าว บางครั้งอาจทำการขออนุญาตชุมชนโดยการให้ผ่านผู้ตัวแทนตอบแทนแก่ชุมชน แต่โดยมากแล้วเป็นการดำเนินการโดยพลการของผู้มีอิทธิพล ในท้องถิ่นหรือเอกชนรายย่อยบางราย

๕) เอกชน/เอกชน (รูปแบบที่ ๕) เป็นรูปแบบที่เอกชนดำเนินการ ให้สิทธิแก่เอกชน โดยตั้งแต่นั้นเอกชนไม่นิยมดำเนินการทางเอกชน ตนเองมาก เพราะผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากปลูกไม้ที่ปลูกขึ้นมา โดยมากมีแนวโน้มว่า กว่าประกอบอาชีพอย่างอื่น ประกอบกับไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างจริงจัง อาจมีการดำเนินการกันห่างๆ ในวงแคบๆ ที่ที่ดินไม่สามารถใช้ประกอบอาชีพอย่างอื่นได้ หลังจากที่ผลผลิตจากป่าไม้เริ่มขาดแคลนและมีราคาธุรกิจขึ้น เอกชนหลายรายจึงหันมาดำเนินการทางป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกไม้โตเร็วกันอย่างเป็นล่ำส่น เช่น การปลูกไม้สน ประติพัทธ์ การปลูกยูคาลิปตัสเป็นล้านต้น

๖) เอกชน/รัฐ (รูปแบบที่ ๖) เป็นรูปแบบที่เอกชนดำเนินการใน ที่ดินของรัฐ ในอดีตนั้น เอกชนเคยมีบทบาทดำเนินการปลูกป่าไม้ในที่ดินของรัฐเป็นอย่างมาก ในรูปของการทำสัมปทานป่าไม้ แต่ต่อมาบทบาทดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเป็นการขอเช่าพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติที่เสื่อมโทรม บางแห่งมีทั้ง เอกชนรายย่อยและรายใหญ่ บางครั้งอาจมี การเช่าพื้นที่นับเป็นหมื่นๆ ไร่ปลูกป่าเพื่อใช้เป็นวัตถุประสงค์ป้อนอุตสาหกรรมบางชนิด

๗) รัฐ/ชุมชน (รูปแบบที่ ๗) เป็นรูปแบบที่รัฐดำเนินการในที่ดินของชุมชน ส่วนมากแล้วเป็นการดำเนินการปลูกป่าไม้ในที่ดินของชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ของ รัฐเป็นผู้ดำเนินการให้ทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมด ชุมชนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในบางครั้ง เช่น ช่วยแรงงานในการปลูกป่า แต่เท่าที่ผ่านมาแผนการดำเนินการส่วนใหญ่ถูก กำหนดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชนจึงไม่ค่อยตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน เมื่อพื้นที่สุดการดำเนินการของรัฐ การป่าไม้ในส่วน นี้จึงมักประสบความล้มเหลว

๘) รัฐ/เอกชน (รูปแบบที่ ๘) เป็นรูปแบบที่รัฐดำเนินการในที่ดิน เอกชน การดำเนินการตามรูปแบบนี้มีค้อยปรากฏมากนัก เพราะมีข้อจำกัดบางประการใน ข้อระเบียบ การใช้งบประมาณของแผ่นดิน และความยินยอมของเอกชนที่จะให้ดำเนินการ ในที่ดินของตน แต่รัฐบาลเคยพยายามดำเนินการในแนวทางนี้โดยการเพาะชำกล้าไม้แล้ว นำไปแจกจ่ายให้เอกชนปลูกในที่ดิน โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งตามหัวไร่ปลายนา ซึ่งแม้จะไม่ใช่ เป็นการบังคับแต่ก็มีเอกชนหลายรายดำเนินการปลูกป่า เพราะให้เหตุผลบางประการ เช่น เกรงใจ รายใหญ่ ปลูกต้นไม้ตามคำชวนเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเห็นพอจะ อนุโลมให้เล่าในรูปแบบนี้ให้เช่นนี้

๙) รัฐ/รัฐ (รูปแบบที่ ๙) เป็นรูปแบบที่รัฐดำเนินการในที่ดินของ รัฐ การดำเนินการทางป่า ไม้ของรัฐในรูปแบบนี้มีหลายประการ เพราะที่ดินส่วนใหญ่ แล้วยังเป็นที่ดินของรัฐ ซึ่งมีทั้งที่ดินที่ยังคง มีสภาพป่าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และที่ดินที่มี สภาพป่าเสื่อมโทรม ซึ่งมีกิจกรรมต่างๆ มากมายที่รัฐ ต้องรับผิดชอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปลูกป่าในพื้นที่ที่ถูกบุกรุกทำลายจนทรัพยากรป่าไม้มีสภาพ เสื่อมโทรมทั้งในเขตต้นน้ำลำธารและที่ราบสูง นอกจากนี้ยังมีการปลูกต้นไม้ในรูปแบบอื่นๆ เช่น การ ปลูกต้นไม้สอง ข้างทางรถยนต์ การปลูกต้นไม้ในสถานที่ราชการต่างๆ รวมทั้งการปลูกป่าในรูปแบบ หมู่บ้าน ป่าไม้ เป็นต้น

๒.๖.๒ แนวคิดหลักการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลกลางสู่ท้องถิ่นครอบคลุมถึงเรื่อง การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมหรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการปกป้อง คุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชุมชนท้องถิ่นหรือผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สามารถแลกเปลี่ยนปัญหาหารือร่วมตัดสินใจ ในการแก้ปัญหาบริหารจัดการร่วมกำหนด กฎระเบียบและร่วมรับผลประโยชน์จากการบริหารจัดการร่วมกัน การอนุรักษ์และจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมนี้ปรากฏในทวีปแอฟริกา ทวีปเอเชีย และทวีปอเมริกา ไม่ว่าจะ เป็นเรื่องเกี่ยวกับดินน้ำป่าสัตว์ป่าสวนสาธารณะและการประมงเป็นต้นรัฐบาลกว่า ๕๐ ประเทศ ถ่าย โอนอำนาจการจัดการป่าและการตัดสินใจให้กับท้องถิ่นเช่นรัฐบาลท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นใน ประเทศอินเดียร่วมมือกันฟื้นฟูป่ารัฐบาลเนปาลสนับสนุนแผนงานป่าไม้ชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการบังคับ ใช้กฎของชุมชนเองและมีการจัดสรรผลิตภัณฑ์จากป่าร่วมกันรวมทั้งช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการ แก้ปัญหาของชุมชน

การกระจายอำนาจจะทำให้ชุมชนท้องถิ่น ตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและ มีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๗๗} ยังกล่าวว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมภายใต้หลักการกระจายอำนาจส่งผลดีต่อการสร้าง พลังความร่วมมือ และความเข้มแข็งระดับเครือข่ายการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมปฏิบัติ สู่การบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกันตลอดจนเกิดปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกและหนุนเสริมซึ่ง

^{๗๗} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *ลายแทงนักคิด*, (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

กันและกันตั้งนั้นการกระจายอำนาจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นการเพิ่มศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ที่ได้เสนอโดย ได้แก่ ๑) การแก้ไขปัญหาได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ๒) การสร้างการมีส่วนร่วมและเครือข่ายร่วมกับภาคประชาชนองค์กรและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง และ ๓) การเสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสู่ความร่วมมือในการปกป้องดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

อำนาจและบทบาทหน้าที่ของอปท. ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ประเทศไทย ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไป เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไป เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องมุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นรวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนากลไกภาครัฐภาคเอกชนภาควิชาการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นนอกเหนือจากนี้กฎหมายหลายฉบับยังระบุถึงอำนาจและบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกันพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้อำนาจและหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการดูแลรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าติดเขตชุมชนหรือเป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนให้การดูแลรักษา รวมทั้งเขตป่าชุมชนเพื่อการดูแลป้องกันและควบคุมไฟป่า โดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้และให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานแก่ชุมชน นอกจากนี้ กรมป่าไม้ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังมอบอำนาจการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชนและการควบคุมไฟป่าให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้านการดูแลรักษาป่าและการใช้ประโยชน์ตามกฎหมายบัญญัติ ได้แก่ ๑) การประชาสัมพันธ์ ๒) การสำรวจข้อมูลและความพร้อมของอบต. ๓) การเตรียมความพร้อมให้แก่ อบต. ด้านการควบคุมไฟป่าการพัฒนาป่าชุมชนและการกระจายอำนาจ ๔) การสนับสนุนให้ อบต. มีส่วนร่วมในกิจกรรมดำเนินงาน ๕) การสนับสนุนให้อบต. จัดทำและบรรจุนาน

พัฒนาป่าชุมชนและการควบคุมไฟป่าไว้ในแผนพัฒนาตำบล ๖) การฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่าให้ อบต. ที่มีพื้นที่ติดป่า และ ๗) การสนับสนุนด้านวิชาการป่าไม้และไฟป่า^{๗๘}

๒.๗ แนวคิดอำนาจและบทบาทหน้าที่ของอปท. ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้

๑) หลักการกระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลกลางสู่ท้องถิ่น ครอบคลุมถึงเรื่อง การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม หรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการปกป้องคุ้มครองและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ^{๗๙} ชุมชนท้องถิ่นหรือผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนปัญหา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหา ร่วมบริหารจัดการ ร่วมกำหนดกฎระเบียบ และร่วมรับผลประโยชน์จากการบริหารจัดการร่วมกัน การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมนี้ปรากฏในทวีปแอฟริกา ทวีปเอเชีย และทวีปอเมริกา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า สวนสาธารณะ และการประมง เป็นต้น รัฐบาลกว่า ๕๐ ประเทศ ภายใต้อำนาจการจัดการป่าและการตัดสินใจให้กับท้องถิ่นเช่น รัฐบาลท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นในประเทศอินเดียร่วมมือกันฟื้นฟูป่า รัฐบาลเนปาลสนับสนุนแผนงานป่าไม้ชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการบังคับใช้กฎของชุมชนเอง และมีการจัดสรรผลิตภัณฑ์จากป่าร่วมกันรวมทั้งช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหาของชุมชน^{๘๐}

Western & Wright^{๘๑} เชื่อว่า การกระจายอำนาจจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นอกจากนี้) ยังกล่าวว่า แนวคิดการมีส่วนร่วมภายใต้หลักการกระจายอำนาจส่งผลดีต่อการสร้างพลังความร่วมมือและความเข้มแข็งระดับเครือข่าย การร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และ

^{๗๘} นันทวัฒน์ บรมานันท์, การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๔).

^{๗๙} Brown, K., Innovations for Conservation and Development, *The Geographical Journal*, Vol. 168 No. 1 (December 2002), pp. 6-17.

^{๘๐} Agrawal, A., Common Resources and Institutional Sustainability. In E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P.C. Stern, S. Stovich & E.U. Weber (Eds.), *The Drama of the Commons*, (Washington, DC: National Academy Press, 2002).

^{๘๑} Western, D. & Wright, R. M., *The Background to Community-based Conservation*. In D. Western, R.M. Wright & S.C. Strum (Eds.), (Natural Connections: Perspectives in Community-Based Conservation, 1994).

ร่วมปฏิบัติสู่การบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน ตลอดจนเกิดปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกและ
 หนุนเสริมซึ่งกันและกัน ดังนั้น การกระจายอำนาจด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นการ
 เพิ่มศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านต่างๆ ที่ได้เสนอโดยโสภารัตน์ จารุสมบัติ ได้แก่
 ๑) การแก้ไขปัญหาได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการของชุมชนท้องถิ่น ๒) การสร้าง
 การมีส่วนร่วมและเครือข่ายร่วมกับภาคประชาชน องค์กร และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง และ ๓) การ
 เสริมสร้างจิตสำนึกความเป็นเจ้าของ ความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สู่
 ความร่วมมือในการปกป้องดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

๒) อำนาจและบทบาทหน้าที่ของ อปท. ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็น
 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไปเพื่อการจัดการและ
 การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
 แห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙)^{๘๒} มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นรวมทั้ง
 การพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
 สิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนากลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ
 ชุมชนท้องถิ่น นอกเหนือจากนี้กฎหมายหลายฉบับยังระบุถึงอำนาจ และบทบาทหน้าที่ขององค์กร
 ปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร
 ไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยเฉพาะมาตรา ๒๙๐ จากสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา (The Secretariat of the
 Senate) ได้ให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการจัดการการบำรุงรักษาและ
 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกัน
 พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ.
 ๒๕๕๒ ได้ให้อำนาจและหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อ
 ประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการดูแลรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ.
 ๒๔๘๔ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการ
 ถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าติดเขตชุมชนหรือเป็นพื้นที่
 ป่าที่ชุมชนให้การดูแลรักษา รวมทั้งเขตป่าชุมชนเพื่อการดูแลป้องกันและควบคุมไฟป่า โดยการสร้าง
 การมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้ และให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานแก่
 ชุมชนนอกจากนี้กรมป่าไม้ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยัง
 มอบอำนาจการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชนและการควบคุมไฟป่าให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้าน

^{๘๒} เบญจกร ร่องสุวรรณ, การถ่ายโอนงานด้านสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น โดยองค์การบริหารส่วนตำบล
 ในอำเภอพาน จังหวัดเชียงราย, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๓.

การดูแลรักษาป่า และการใช้ประโยชน์ตามกฎหมายบัญญัติ ได้แก่ ๑) การประชาสัมพันธ์ ๒) การสำรวจข้อมูลและความพร้อมของอบต. ๓) การเตรียมความพร้อมให้แก่อบต. ด้านการควบคุมไฟป่า การพัฒนาป่าชุมชนและการกระจายอำนาจ ๔) การสนับสนุนให้อบต. มีส่วนร่วมในกิจกรรมดำเนินงาน ๕) การสนับสนุนให้อบต. จัดทำและบรรจุงานพัฒนาป่าชุมชนและการควบคุมไฟป่าไว้ในแผนพัฒนาตำบล ๖) การฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่าให้อบต. ที่มีพื้นที่ติดป่า และ ๗) การสนับสนุนด้านวิชาการป่าไม้และไฟป่า

๒.๘ นโยบายสาธารณะว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน

นโยบายป่าไม้เป็นนโยบายที่รัฐให้ความสำคัญมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัตถุประสงค์จากงบประมาณของกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช รวมกันแล้วประมาณ ๒ ใน ๓ ของงบประมาณรายปีของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพยายามที่จะคุ้มครองพื้นที่ป่าและจัดหาที่ทำกินให้กับราษฎรในสังคมไทยมีมาอย่างต่อเนื่อง มีการออกกฎหมายมาบังคับหลายฉบับ รวมถึงนโยบายของรัฐในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์กับพื้นที่อาศัย และพื้นที่ทำประโยชน์ของราษฎร แต่กฎหมาย และนโยบายเหล่านั้นได้ก่อให้เกิดข้อขัดแย้งกับราษฎรในหลายกรณี เนื่องมาจากการที่กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้มีหลายฉบับ มีการกำหนดพื้นที่ซ้อนกัน และมีเงื่อนไขที่ซับซ้อน มีคำจำกัดความที่กว้างขวาง^{๘๓}

การมองนโยบายสาธารณะว่าด้วยการป่าไม้ของไทยนั้น หากจะมองเพียงปัจจุบันก็อาจจะทำให้ไม่เข้าใจถึงแนวคิด กระบวนการสาธารณะถึงการอนุรักษ์ป่าของไทยได้อย่างครบถ้วนกระบวนการ ความ ดังนั้น เพื่อให้มุมมองนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการป่าไม้ของไทยมีมุมมองหลากหลายมิติมากขึ้น จึงได้เสนอการแบ่งยุคสมัยของนโยบายสาธารณะว่าด้วยการจัดการป่าของไทย ออกเป็น ๔ ยุคสมัย ดังนี้

๑) นโยบายป่าไม้ของไทยก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐

นโยบายป่าไม้ หรือกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ในยุคแรกๆ ของไทย คือ ก่อน พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นกฎหมายที่เน้นการหารายได้เข้ารัฐที่มีวัตถุประสงค์ในการควบคุมการทำไม้ และเก็บของป่า ดังนี้

(๑) สนธิสัญญาบาวริง หรือสัญญาบาวริง พ.ศ. ๒๓๙๘ โดยผลของสนธิสัญญานี้ทำให้กฎหมายไทยและศาลไทยไม่สามารถบังคับคนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษได้ ซึ่งความเสียหายเปรียบดังกล่าวข้างต้นมีนัยสัมพันธ์กับสิทธิและความสัมพันธ์ทางกฎหมาย ในการเข้ามาดำเนินการธุรกิจการทำไม้สักของคนสัญชาติอังกฤษ

^{๘๓} มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ, กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๕), หน้า ๖๘.

(๒) สนธิสัญญาเชียงใหม่ หรือสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๑๗ และแก้ไข พ.ศ. ๒๔๒๖ สนธิสัญญาดังกล่าว ได้ระบุให้เจ้าเชียงใหม่ห้ามมิให้เจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้หรือป่าไม้ใน ตำบลเดียวกันสองรายซ้อนกันและกำหนดวิธีการซื้อไม้ ตัดไม้กานไม้ของคนในบังคับอังกฤษ ต้องทำ เป็นหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่ากำหนดระยะเวลาเป็นรายปี ให้ทำเป็นสองฉบับประทับตราตราลง การเมืองเชียงใหม่ และตราเมืองเชียงใหม่ให้แก่ขุนนางอังกฤษ ที่ตั้งอยู่เขตแดนของสะลินฉบับหนึ่งทุก ครั้ง

(๓) พระราชบัญญัติสำหรับผู้รักษาเมืองซึ่งจะทำสัญญากับชาวต่างประเทศ พ.ศ. ๒๔๑๗ เป็นกฎหมายที่กำหนดเรื่องการขออนุญาตทำไม้ ฉบับแรกที่รัฐส่วนกลางบัญญัติขึ้นใช้บังคับ โดยสาระสำคัญแล้วคือการให้หลักประกันแก่ชาวต่างชาติ ตัดทอนอำนาจผู้รักษาเมือง ในการอนุมัติ อนุญาตให้บุคคลทำไม้ในป่า และให้อำนาจอนุมัตินั้นมาสู่ส่วนรัฐส่วนกลาง

(๔) ประกาศเรื่องซื้อขายไม้สัก พ.ศ. ๒๔๒๗ ให้ผู้มีอาชีพทำไม้ซึ่งได้เคยทำหนังสือ สัญญาเช่าป่า แต่ยังไม่ได้มีการให้สัตยาบันรับรองสัญญาดังกล่าวโดยรัฐส่วนกลาง ต้องมาทำสัญญากับ เจ้าพนักงานภายใน ๕ เดือนนับแต่วันออกประกาศ หากพ้นกำหนดนี้แล้ว รัฐจะอนุญาตให้ผู้ถือสัญญา ที่รัฐส่วนกลางให้สัตยาบันรับรองแล้วเป็นผู้มีสิทธิในการเช่าป่านั้นๆ

(๕) ประกาศตัดไม้สัก พ.ศ. ๒๔๒๗ บัญญัติห้ามมิให้ตัดไม้สักในป่าเขตเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน นอกจากจะได้รับอนุญาตจากข้าหลวงใหญ่ ผู้ใดฝ่าฝืนให้ริบไม้เป็นของ หลวงและให้ปรับไหม

(๖) การจัดตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๓๙ หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้ทรงพิจารณารายงานของ มร.สเลต แล้วได้ทรงจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น อยู่ในสังกัด กระทรวงมหาดไทย พร้อมทั้งแต่งตั้ง มร.สเลต ให้เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรก เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ มร.สเลต ได้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ได้ประมาณ ๔ ปีครึ่ง และได้ลาออกในปี พ.ศ. ๒๔๔๔

(๗) พระราชบัญญัติไม้ซุงและไม้ท่อนที่ดวงตราลบเลื่อน พ.ศ. ๒๔๓๙ ให้อำนาจเจ้า พนักงานยึดไม้ที่ดวงตราลบเลื่อน หรือติตราซ้อนซ้ำรอยเดิม และให้ริบไม้ที่มีได้มียอดดวงตราเป็นของ รัฐบาล ห้ามการแก้ไขทำลายเปลี่ยนแปลงดวงตรา กับได้วางโทษผู้เปลี่ยนแปลงแก้ไขรอยดวงตราซึ่งตี แสดงกรรมสิทธิ์และปลอมแปลงดวงตราค่าภาษี

(๘) พระราชบัญญัติประกาศการรักษาป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๔๑ ห้ามกานไม้หรือตัดโค่นไม้สัก ที่ยังเล็กอ่อนหรือยังไม่ได้ขนาด ซึ่งมีขนาดลำต้นไปถึง ๕ กำ วัดจากพื้นดินขึ้นไปสูง ๓ ศอก

(๙) พระราชบัญญัติรักษาต้นไม้สัก พ.ศ. ๒๔๔๑ กำหนดให้การตัดไม้สักจะต้องได้รับ อนุญาตจากเจ้าพนักงาน

(๑๐) พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบติตราไม้ พ.ศ. ๒๔๔๒ ห้ามมิให้ผู้ใดติตรา ประจำตัวของตนบนไม้ของผู้อื่น

(๑๑) พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบซุกซากไม้สักที่ยังมิได้เสียค่าต่อค่าภาษี พ.ศ. ๒๔๔๓ ห้ามมิให้ซุกซากไม้สัก ซึ่งตัดฟันล้มแล้วออกจากป่าใดๆ เว้นแต่ไม้ที่มิได้เสียค่าต่อ ค่าภาษีแล้ว

(๑๒) ประกาศออกโฉนด พ.ศ. ๒๔๔๕ ริเริ่มให้ใช้วิธีการนำหลักฐานทางแผนที่ออกโฉนดที่ดินให้กรรมสิทธิ์กับผู้ถือครองที่ดิน รวมทั้งการจัดทำทะเบียนที่ดินเพื่อสะดวกในการตรวจสอบ อันเป็นการนำแนวคิดระบบกรรมสิทธิ์เอกชน (Private Ownership) แบบตะวันตกเข้ามาสู่สังคมไทยอย่างเป็นทางการ

(๑๓) พระราชบัญญัติออกตราจองที่ดินชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๔๖ เพื่อออกตราจองในท้องที่ที่ข้าหลวงออกโฉนดที่ดินยังเดินไปไม่ถึงให้ แก่ราษฎรผู้ได้ก่อสร้างหรือหักร้างถางพงไว้แล้วเป็นหลักฐานป้องกันการวิวาทไว้ชั่วคราวก่อน เมื่อข้าหลวงออกโฉนดที่ดินเดินทางมาถึงท้องที่ใดแล้วก็จะออกโฉนดที่ดินให้ใหม่เป็นการมั่นคงต่อไป

(๑๔) พระราชบัญญัติออกโฉนดตราจอง พ.ศ. ๒๔๔๙ โดยมีสาระสำคัญคือกำหนดให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ ตั้งข้าหลวงเกษตรเป็นผู้ออกตราจองชั่วคราวให้ และตั้งหอบทะเบียนและนายทะเบียนขึ้นสำหรับท้องที่ๆ ได้รับประกาศเพื่อการออกโฉนดตราจองชั่วคราว เมื่อข้าหลวงเกษตรลงชื่อและประทับตราออกให้แก่ผู้ใดแล้ว ให้ถือว่าผู้นั้นมีกรรมสิทธิ์ในเนื้อที่ตามตราจองนั้น

(๑๕) พระราชบัญญัติการออกโฉนดที่ดิน พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าจับจองที่ดินรกร้างว่างเปล่าของรัฐได้ โดยรัฐจะออกใบเหยียบย่ำและตราแดงให้ไว้เป็นหลักฐานเบื้องต้น เมื่อผู้นั้นได้ทำประโยชน์ในที่ดินเต็มที่แล้วก็มีสิทธิที่จะรับตราจอง ซึ่งตราว่า “ได้ทำประโยชน์” แล้ว หรือรับโฉนดแผนที่เป็นหลักฐานรับรองกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นต่อไป

(๑๖) พระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. ๒๔๕๖ เพื่อควบคุมรักษาไม้กระยาเลย และของป่าต่างๆ ซึ่งมีการทำออกจำหน่ายอย่างกว้างขวางขึ้น

(๑๗) ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พ.ศ. ๒๔๗๓ ที่สำคัญเกี่ยวข้องกับได้แก่ บรรพที่ ๔ ว่าด้วยเรื่องทรัพย์สิน โดยเฉพาะได้แบ่งทรัพย์สินของรัฐและเอกชนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นทรัพย์สินของแผ่นดินและทรัพย์สินของเอกชน การที่เอกชนจะได้ทรัพย์สินนั้นมากก็ต้องเป็นไปตามประมวลกฎหมายนี้และตามกฎหมายที่ดิน

(๑๘) พระราชบัญญัติว่าด้วยการหวงห้ามที่ดินรกร้างว่างเปล่าอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. ๒๔๗๘ เพื่อการหวงกันที่ดินของรัฐบางแห่งไว้เพื่อใช้เป็นสาธารณะประโยชน์สำหรับพลเมืองใช้ร่วมกัน หรือใช้ในราชการโดยเฉพาะ

(๑๙) พระราชบัญญัติรักษาป่า ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นกฎหมายที่ออกมาแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติรักษาป่า พ.ศ. ๒๔๕๖ และกฎข้อบังคับวางระเบียบวิธีการจัดการรักษาป่า พ.ศ. ๒๔๕๖ ออกใบอนุญาตยกเว้นการเสียค่าภาคหลวงตามเกณฑ์ในการตัดฟัน ซุกซากไม้ประเภทหวงห้าม

(๒๐) พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองป่า พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าฉบับแรกที่รัฐให้ความสนใจ “ป่า” ในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณ (เขตป่า) จากเดิมที่สนใจบังคับเฉพาะ “ต้นไม้” โดยให้มีการกำหนดแนวเขตป่าเป็น “ป่าคุ้มครอง” และ “ป่าสงวน” ที่สำคัญในกฎหมายฉบับนี้ได้ให้ความหมายของ “ป่า” ว่าหมายถึง สาธารณสมบัติของแผ่นดินประเภทที่ดินรกร้างว่างเปล่า

๒) นโยบายป่าไม้ของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๒๐

(๑) ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๔๙ ลงวันที่ ๑๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้ประกาศยกเลิกบทบัญญัติของประมวลกฎหมาย ที่ดินว่าด้วยการกำหนดสิทธิในที่ดินของคนไทย โดยให้เหตุผลในการยกเลิกครั้งนั้นว่า การกำหนดสิทธิดังกล่าวเป็นการบ่อนทำลายความเจริญก้าวหน้าในทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และส่งผลเสียหายแก่เศรษฐกิจของประเทศ ผลจากการประกาศฉบับนี้ทำให้การกำหนดสิทธิในที่ดินของคนไทยถูกยกเลิกไปไม่มีการจำกัดสิทธิ อีกต่อไป

(๒) พระราชบัญญัติสงวนคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ กำหนดบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามมิให้ผู้ใดเข้าไปครอบครองยึดถือที่ดิน ตัดโค่น แผ้วถางในเขตที่สงวนไว้ให้ความคุ้มครองสัตว์ป่าตามบัญชีท้ายพระราชบัญญัติเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองและสัตว์ป่าสงวน ออกใบอนุญาตให้ล่าสัตว์บางจำพวก ห้ามการล่าสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองเพื่อการค้า ห้ามมิไว้ในครอบครองซึ่งสัตว์ป่าหรือซากสัตว์ป่า

(๓) พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยมีสาระสำคัญที่ออกมาเพื่อคุ้มครองสัตว์รักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ เช่น พันธุ์ไม้และของป่า สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์ ป่า และภูเขาให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมมิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงไป

(๔) พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในกฎหมายฉบับนี้ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๔๘๑ ให้อำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรออกกฎหมายกำหนดเขตป่าในบริเวณใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อรักษาสภาพป่าไม้ ของป่า หรือทรัพยากรธรรมชาติอื่น ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๙) ว่า จะทำการสงวนป่าไม้ไว้เป็นเนื้อที่ประมาณร้อยละ ๕๐ แห่งเนื้อที่ประเทศไทย คือ ประมาณ ๒๕๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๑๕๖ ล้านไร่

๓) นโยบายป่าไม้ของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๔๐

(๑) นโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๘ ประกาศใช้ให้เป็นนโยบายระดับชาติตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยมีสาระสำคัญคือ กำหนดให้มีพื้นที่ป่าไม้ทั่วประเทศอย่างน้อยอัตราร้อยละ ๔๐ ของพื้นที่ประเทศ เพื่อประโยชน์ ๒ ประการ คือ เป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์ ในอัตราร้อยละ ๑๕ ของพื้นที่ประเทศและเป็นป่าเพื่อเศรษฐกิจ เพื่อการผลิตไม้และของป่าเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ในอัตราร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศ

(๒) การแก้ไขพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๒๘ ประเด็นหลักก็เพื่ออนุมัติการให้เป็นไปตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๘ ที่รัฐบาลต้องการนำที่ดินในเขตป่าสงวนไปให้ธุรกิจภาคเอกชนเช่าทำการปลูกป่ายูคาลิปตัส เพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าให้ครบร้อยละ ๔๐ ตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๘ ที่แยกป่าไม้ออกเป็น ๒ ประเภทคือ ป่าอนุรักษ์อัตราร้อยละ ๑๕ และป่าเศรษฐกิจอัตราร้อยละ ๒๕ โดยถือว่าการปลูกป่ายูคาลิปตัสตามนโยบายดังกล่าวเป็นป่าเศรษฐกิจ ซึ่งตามเป้าหมายจะต้องให้ครบในอัตราร้อยละ ๒๕ จึงมีความต้องการที่ดินเป็นจำนวนมากเพื่อการนี้ ยังผลให้มีการจับกุมและขับไล่ราษฎร ทั้งที่หลายชุมชนได้ตั้งทำกินอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว ก่อนพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๔๔ ด้วยซ้ำไป

(๓) พระราชกำหนดแก้ไขพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๓๒ หลังเกิดภัยพิบัติสาธารณะที่อำเภอกระทุง จังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ประชาชนและองค์กรอนุรักษ์ได้เรียกร้องให้มีการปิดป่าไม่ให้มีการสัมปทาน รัฐบาลได้สนองตอบโดยออกพระราชกำหนดยกเลิกการสัมปทานตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๔๔ และให้การสัมปทานเป็นอันสิ้นสุดลง

(๔) พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ สาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้ให้อำนาจอธิบดี หรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายเป็นนายทะเบียนรับที่ดินที่มีโฉนด หรือ นส.๓ ที่ดินในเขตการจัดรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือที่ดินตามกฎหมายว่าด้วยการจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีหนังสืออนุญาต ให้บุคคลทำการปลูกสร้างสวนป่าหรือที่ดินที่มอบให้ทบวงการเมือง รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐปลูกป่าอยู่แล้ว มาขึ้นทะเบียนเป็นสวนป่า เพื่ออาศัยสิทธิพิเศษต่างๆ ในการทำไม้เช่นการตัดหรือโค่น การมีตราเพื่อแสดงการเป็นเจ้าของไม้ การชักลากไม้เคลื่อนที่ การแปรรูปไม้ การยกเว้นค่าภาคหลวง การสืบสิทธิให้บุคคลอื่นหรือทายาท ฯลฯ นอกจากนี้ยังกำหนดให้การทำสวนป่าได้เฉพาะไม้หวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้นั้น

(๕) พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๕ กฎหมายฉบับนี้ตราขึ้นเพื่อปรับปรุงแก้ไขมาตราต่างๆ ในกฎหมายเดิมให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป และให้สอดคล้องกับความตกลงระหว่างประเทศ ตลอดจนมีการแก้ไขกฎหมายให้มีการเพาะเลี้ยงขยายพันธุ์สัตว์ป่า (เพื่อการพาณิชย์) ได้ควบคู่ไปกับสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าที่มีมาแต่เดิม

(๖) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้อำนาจรัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยคำแนะนำของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ออกกฎกระทรวงกำหนดพื้นที่ที่ยังมิได้เป็นเขตอนุรักษ์ (กรณีอาจเป็นเขตต้นน้ำลำธารในเขตป่าสงวนก็ได้) ให้เป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม ห้ามมิให้บุคคลเข้าไปกระทำการด้วยประการใดๆ อันเป็นการทำลาย ทำให้อุณหภูมิลดลง หรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติ หรือกรณีที่มีบุคคลใดบุกรุกหรือครอบครองที่ดินของรัฐโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย (กรณีอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติก็ได้) มีโทษจำคุกไม่เกิน ๕ ปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

(๗) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้กำหนดวิธีการที่จะเพิกถอนพื้นที่ป่าให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ โดยให้กรมป่าไม้ส่งมอบพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ยกเว้นป่าอนุรักษ์ให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (ส.ป.ก.) จำนวน ๔๔ ล้านไร่ เพื่อให้ราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินและยากจนได้เข้าทำประโยชน์ และเป็นที่อยู่อาศัย

(๘) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้มีการวางมาตรการและแนวทางในการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าและที่ดินทั่วประเทศ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยได้มีการจำแนกป่าออกเป็น ๕ ประเภทคือ ป่าถาวรตามมติคณะรัฐมนตรี ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอนุรักษ์ตามมติคณะรัฐมนตรี ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมาย และพื้นที่อื่นๆ เช่น พื้นที่สวนป่า การเข้าใช้ประโยชน์ในป่าแต่ละประเภทจะมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพความสมบูรณ์ของป่าชนิดนั้นๆ

(๙) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑๗ และ วันที่ ๑๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้กำหนดมาตรการในการจัดการปัญหาหระหว่างคนกับป่า คือ ให้มีการแต่งตั้งกรรมการพิสูจน์สิทธิราษฎรที่อาศัยในเขตป่าในพื้นที่ภาคเหนือจำนวน ๑๙ กรณี ๑๐๗ หมู่บ้าน ว่าอยู่มาก่อนการประกาศเขตอนุรักษ์หรือไม่ ถ้าอยู่มาก่อนให้มีการรับรองสิทธิโดยให้สิทธิอื่นๆ ตกทอดสู่ทายาท แต่ห้ามมิให้จำหน่ายถ่ายโอนสู่บุคคลอื่น ระหว่างดำเนินการให้ยุติการอพยพราษฎรออกนอกพื้นที่ ถ้ามีการบุกรุกพื้นที่ใหม่ให้ดำเนินการตามกฎหมาย ให้มีประชาพิจารณ์ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน

๔) นโยบายป่าไม้ของไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๑-พ.ศ. ๒๕๕๖

(๑) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๑ เป็นมติที่สืบเนื่องจากมติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑๗ วันที่ ๒๒ และวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งยังขาดความชัดเจนยากแก่การปฏิบัติ ไม่ให้ความเป็นธรรมกับราษฎรทุกกลุ่มโดยเท่าเทียมกัน คณะรัฐมนตรีจึงมีมติให้แก้ไขและยกเลิกมติข้างต้นบางประการ โดยออกมาตรการในการจัดการใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ตามมติคณะรัฐมนตรีฉบับนี้กรมป่าไม้ได้จัด “โครงการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้” เพื่อแก้ไขปัญหาราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตป่า โดยทำการสำรวจพื้นที่มีปัญหาหระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๔๑-๒๕๔๓ และทำโครงการในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

(๒) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นการตอบสนองข้อเรียกร้องของเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.) และชนเผ่า ๘ จังหวัดภาคเหนือขอสิทธิไม่จับกุมโดยให้ระงับการจับกุมดำเนินคดีชั่วคราว ตามมติคณะรัฐมนตรีฉบับนี้ใช้บังคับเฉพาะผู้ที่มีสัญชาติไทยเท่านั้น ซึ่งผลกระทบต่อชนเผ่าต่างๆ ในภาคเหนือที่บางส่วนไม่มีสัญชาติไทย จึงเป็นที่มาของการ “ระงับการจับกุมดำเนินคดีชั่วคราว” เพื่อให้มีการพิสูจน์สิทธิที่ชัดเจนก่อนดำเนินการ

(๓) โครงการพัฒนากรรมที่ดินและเร่งรัดการออกโฉนดที่ดินทั่วประเทศ พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๖ เพื่อสอบและลงลายมือชื่อรับรองแนวเขตป่าถาวร และนำไปเป็นข้อมูลประกอบในการพิจารณาออกเอกสารสิทธิให้ราษฎร

(๔) มติคณะรัฐมนตรี วันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๔ ตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างฝ่ายรัฐและราษฎรให้มีคณะกรรมการในจำนวนเท่ากัน เพื่อสำรวจพื้นที่ครอบครอง แก้ไขปัญหาของสมัชชาคนจน ให้คณะกรรมการสำรวจและพิสูจน์สิทธิการครอบครองที่ดิน ปรับแนวพื้นที่ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง

(๕) พระราชบัญญัติเลื่อยโซ่ยนต์ พ.ศ. ๒๕๔๕ มีสาระสำคัญเพื่อควบคุมการมีเลื่อยโซ่ยนต์ไว้ในครอบครอง และการนำเลื่อยโซ่ยนต์เข้ามาในราชอาณาจักร จึงเป็นการเพิ่มมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการบุกรุกต้นไม้ทำลายป่าตามนโยบายของรัฐบาล ขณะเดียวกันก็ไม่ใช่เป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพที่ต้องใช้เลื่อยโซ่ยนต์โดยสุจริตของประชาชน

๒.๙ บริบทพื้นที่ป่าชุมชน

๑) ชุมชนโคกป่าซี

ข้อมูลทั่วไป: หมู่ ๑ ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีพื้นที่ ๑,๒๖๘ ไร่ มีประชากร ๙ หมู่บ้าน ประชากรทั้งหมด ๕,๕๑๙ คน บ้านหนองห้าง ชุมชนเก่าแก่ของชาวผู้ไท ที่ดูแลรักษาป่า "โคกป่าซี" พื้นที่ ๑,๒๖๘ ไร่ ซึ่งสภาพเสื่อมโทรมเพราะการรुकตัดไม้จากชุมชนรอบผืนป่า การจับจองเป็นที่ส่วนบุคคล ปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี การผ่านเข้าออกผืนป่าอย่างไม่จำกัด และไม่มี การดูแลรักษา ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงเกิดความตระหนักและหาวิธีดูแลรักษา โดยการสร้างกฎเกณฑ์การเข้าใช้ประโยชน์ การจัดตั้งกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่ากระบวนกร สร้างคนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ รวมทั้งประสานงานกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน ในการแบ่งเขต การดูแลรักษาป่าชุมชนและป่าอนุรักษ์ จนเกิดเป็นรูปแบบการจัดการป่าร่วมกันระหว่างภาครัฐและ ภาคประชาชน

บ้านหนองห้างเป็นชุมชนชาวภูไท หรือผู้ไท มีอายุนับย้อนหลังไปถึงสองร้อยปี บรรพบุรุษของชาวหนองห้างอพยพมาจากทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง แล้วมาลงหลักปักฐานที่นี่ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มเชิงเขาอยู่ด้านทิศใต้ของเทือกเขาภูพาน ที่ตั้งชุมชนแต่เดิมนั้นเป็นหนองน้ำที่บรรดานายพรานมาล่าสัตว์ แล้วมาซัดหางดักยิงสัตว์จึงเรียกกันว่า "หนองห้าง" ในอดีต รอบชุมชนยังเป็นป่าเป็นดง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินดินสลับที่ราบ ในส่วนที่ราบก็กลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ตรงที่ดอนและโคก หรือเนินเป็นป่าที่เก็บไว้หาอยู่หากิน แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอย และที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชน

ชุมชนหนองห้างตั้งอยู่ใกล้ภูสีฐาน ภูเขาลูกหนึ่งของเทือกเขาภูพานอันกว้างใหญ่ เชียงภูสีฐานเป็นป่าเต็งรังสลักป่าเบญจพรรณ เนื้อที่ ๑,๒๖๘ ไร่ ป่าไม้แห่งนี้ชาวบ้านเรียกว่า "โคกป่าชี" ชื่อสันนิษฐานที่มาของชื่อมีอยู่สองประเด็นคือ ป่าแห่งนี้มีต้นไม้พื้นถิ่นชนิดหนึ่งคือ ต้นชี ขึ้นเป็นจำนวนมาก หรือ ป่าแห่งนี้เป็นที่เก็บชีชี หรือชัน ของผู้คนแถบนี้ ชีชีหรือชัน เป็นยางของไม้จิกหรือไม้เต็ง ยางไม้ที่ไหลซึมเยิ้มออกมาจากต้นจิกจะจับตัวแข็งเป็นแท่งยาว รูปร่างแปลกๆ ชาวบ้านจะออกเที่ยวตระเวนหาเพื่อสอยเก็บมา แล้วจึงบิด ต่า หรือป่น ให้ละเอียด ผสมกับน้ำมันพืช ใซยาหรือหาสิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือนเพื่อป้องกันการรั่วไหลของน้ำ เช่น ช้อง ครุที่สานด้วยไม้ไผ่ ตะกร้า หรือใช้ทาหรือยารอยร้าวของเรือ เป็นต้น เนื่องจากป่าแห่งนี้มีต้นจิกซึ่งเป็นที่มาของชีชี ชาวบ้านจึงอาจเรียกโคกแห่งนี้ว่า โคกป่าชี ไม่ว่าจะที่มาของชื่อโคกจะเป็นอย่างไร สำหรับชาวบ้านหนองห้างและบ้านข้างเคียง ผืนป่าแห่งนี้คือมรดกทางธรรมชาติอันทรงคุณค่าที่ทุกชีวิตได้พึ่งพาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน

คนแก่คนเฒ่าเล่าว่า ในอดีต โคกป่าชีเป็นป่าสมบูรณ์ มีพื้นที่กว้างใหญ่กว่าปัจจุบันมาก ภายหลังมีการตัดไม้ใหญ่มาสร้างบ้านเรือน ทำให้ไม้ใหญ่หมด เหลือแต่ไม้รุ่นสอง และมีแนวโน้มว่าจะเสื่อมโทรมลง อีกทั้งยังมีปัญหาการบุกรุกจับจองเป็นที่ส่วนบุคคลหลายครั้ง มีการขอใช้พื้นที่เพื่อจัดตั้งเป็นสถานศึกษาขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านร่วมกันผลักดันจนสำเร็จแม้จะใช้เวลานาน มีเรื่องของไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี

กำเนิดกลุ่มรักษาป่า จุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์เกิดขึ้นในปี ๒๕๓๗ เมื่อป่ามีสภาพเสื่อมโทรมเพราะการรุกตัดไม้จากชุมชนรอบผืนป่า การจับจองเป็นที่ส่วนบุคคล ปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นทุกปี การผ่านเข้าออกผืนป่าอย่างไม่จำกัด และไม่มีการดูแลรักษา ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงเกิดความตระหนักและหาวิธีดูแลรักษา โดยการสร้างกฎเกณฑ์การเข้าใช้ประโยชน์ แต่ยังไม่มีการรวมตัวอย่างเป็นทางการเป็นรูปปลั่ง ในปี ๒๕๔๐ องค์กรบริหารส่วนตำบลหนองห้าง ที่เพิ่งก่อตั้งขึ้น ได้หยิบยกสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของป่าขึ้นมาหารือร่วมกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และตัวแทนชาวบ้าน ในที่สุดมีข้อสรุปว่า ควรที่จะมีการพัฒนาพื้นที่ป่า โดยการสร้างหอเฝ้าระวังไฟป่า และพัฒนาให้เป็นจุดอบรมของกลุ่มเยาวชนในการศึกษาธรรมชาติ และจัดตั้งคณะกรรมการรักษาป่าที่พัฒนามาจากกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าจำนวนกว่า ๑๖๐ คน โดยแบ่งหน้าที่การทำงานออกเป็น ๗ กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า กลุ่มอนุรักษ์สัตว์ป่า กลุ่มด่านตรวจ กลุ่มปลูกป่า กลุ่มไฟป่า กลุ่มสมุนไพรรักษา และกลุ่มประชาสัมพันธ์ มีการตั้งด่านตรวจตราลงทะเลเบียน เพื่อเก็บค่าผ่านทางจากพี่น้องชุมชนอื่นๆ ที่เข้าไปหาของป่า มีทีมออกตรวจตราเฝ้าระวังการตัดไม้ทำลายป่า และไฟป่า และมีการปลูกป่าเพิ่มทุกปี ผลจากทุ่มเททำงานทำให้โคกป่าชีฟื้นตัว กิจกรรมดังกล่าวสะท้อนถึงการทำงานที่เข้มแข็ง ทำให้ชาวบ้านหนองห้างได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานธงพิทักษ์ป่าเพื่อรักษาชีวิต จากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖

สร้างภาคีเครือข่าย การถ่ายทอดเรื่องราวของป่าไปสู่กลุ่มเยาวชนก็เป็นงานอีกส่วนหนึ่ง ลูกหลานบ้านหนองห้างเรียนรู้อะไรเรื่องป่ากันตั้งแต่จำความ โดยวิ่งตามพ่อแม่เข้าไปหาเก็บหาอาหารในป่า ตั้งแต่เห็ด หน่อไม้ ผลไม้ป่า หัวมัน ชิงป่า สมุนไพร ใบตอง การหาขี้หรือชัน เก็บแมงแคง แมงคืบ ไส้ แยะ ไส้ปอม ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้เป็นความสนุกสนานในโรงเรียน ครูจะพาเด็กๆ เข้ามาเรียนรู้เรื่องป่า ทั้งในคาบเรียนและการจัดค่าย เด็กเล็กได้เรียนรู้ชื่อต้นไม้ รู้จักสังเกตใบและต้น และประโยชน์ เด็กมัธยมจะทำโครงการโดยแบ่งกลุ่มเป็นทีมเพื่อศึกษาในหลายประเด็น อย่างเรื่องเห็ด ก็ศึกษาว่าในป่ามีเห็ดอยู่ที่ชนิด กินได้ที่ชนิด เบื่อเมากี่ชนิด รูปร่างแต่ละอย่างเป็นอย่างไร พื้นที่ที่เห็ดแต่ละงอก รวมทั้งศึกษามูลค่าเห็ดในแต่ละเดือน เด็กๆ พบว่าเห็ดจากโคกป่าซีมีมูลค่าต่อวันมากกว่าราคารถมอเตอร์ไซด์ ทั้งคัน มีกลุ่มศึกษาเรื่องพรรณไม้ที่เข้ามาวาดภาพทำแผนที่ กลุ่มศึกษาสภาพดิน กลุ่มศึกษานก กลุ่มศึกษาผลไม้ป่า กลุ่มศึกษาแหล่งน้ำและฝายแม้วในพื้นที่ป่า กลุ่มศึกษาการใช้เปลือกไม้ย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มแปรรูปหน่อไม้ กลุ่มแปรรูปเห็ดโคลง กลุ่มศึกษาสมุนไพร เมื่อทำข้อมูลเสร็จ นักเรียนแต่ละกลุ่มจะนำเสนอหน้าห้องเรียนเพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน เติมเต็มข้อมูลให้เก้กัน ข้อมูลที่ได้ รุ่นพี่จะนำไปถ่ายทอดให้กับน้องๆ ในการจัดค่ายเยาวชนคนรักป่าของโรงเรียน ที่จัดขึ้นทุกปี โดยใช้พื้นที่ในโคกป่าซีที่จะสอนน้องเรื่องการขุดมันป่า การฝังกลบเห็บ การเก็บแมงคืบ แมงแคง แบบไม่ต้องทำลายต้นไม้ การเก็บสมุนไพรและการเก็บเปลือกไม้ แบบไม่ต้องทำลายธรรมชาติ และยังมีวิทยากรมาสอนวิธีทำแนวกันไฟให้เด็กๆ อีกด้วย

นอกจากกระบวนการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นแล้ว การสร้างภาคีความร่วมมือก็เป็นความสำคัญอย่างหนึ่ง แม้โคกป่าซีจะเป็นป่าที่ไม่มีพื้นที่ใหญ่โตมากนัก แต่ก็มี การสร้างภาคีพันธมิตรในการทำงานร่วมกันหลายภาคส่วน อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองห้าง จัดสรรงบประมาณในการบำรุงฟื้นฟูป่าทุกปี มีบุคลากรที่รับผิดชอบทางด้านสิ่งแวดล้อมและป่าโดยตรง สถานีอนามัยก็มีบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านสมุนไพร โรงเรียนหนองห้าง ก็มีครูที่เป็นคนท้องถิ่น มีความผูกพันกับป่าแห่งนี้ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ช่างราชการเกษียณ กลุ่มเยาวชน กลุ่มสตรีแม่บ้าน วัด ล้วนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า และยังมีองค์กรพี่เลี้ยงที่มีส่วนหนุนเสริมได้แก่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูสีฐาน และหน่วยรักษาป่าที่มีพื้นที่ป่าติดต่อกันกับโคกป่าซี และยังให้การสนับสนุนเรื่องวิทยากร จัดฝึกอบรมร่วมกำหนดแผนและนโยบายที่หนุนเสริมกัน มีหน่วยงานการท่องเที่ยวที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ โดยให้งบประมาณผ่านทาง อบต. เพื่อปรับปรุงเส้นทางจากชุมชนสู่ป่า การสร้างร่องน้ำ การสร้างหอสังเกตการณ์ไฟป่า การสร้างฝายแม้ว ศาลาพักของหน่วยตรวจป่า (รสบท.) รวมทั้งสร้างศูนย์ประสานงาน สำนักงานโครงการโคกป่าซี องค์ประกอบหลายๆ ด้านเหล่านี้ ทำให้โคกป่าซีกลายเป็นศูนย์การเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ ที่มีผู้มาศึกษาดูงาน และจัดค่ายฝึกอบรมเป็นประจำ จากจุดเริ่มต้นของกลุ่ม รสบท. นำมาสู่กระบวนการสร้างคนรุ่นใหม่อย่างเป็นระบบ การทำงานร่วมกับภาครัฐ จนเกิดเป็นรูปแบบการจัดการป่าร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

กิจกรรมที่ดำเนินการ

- ๑) จัดอบรมการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และการดูแลป่า
- ๒) จัดทำโครงการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ สร้างความสามัคคี และเพิ่มพื้นที่ป่า รวมทั้งการลาดตระเวนไฟป่า
- ๓) จัดทำโครงการปลูกต้นไม้ (ประเภทไม้เฝ) ที่ภูถ้ำขาว จำนวน ๒๐ ไร่
- ๔) การสำรวจโคกป่าซี และจัดทำเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติพร้อมทำป้ายข้อมูล
- ๕) จัดทำโครงการสนับสนุนกิจกรรมการปลูกป่าและรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง เช่น การปลูกป่าเสริมพื้นที่ป่า การซื้อจักรยานให้กลุ่มอาสาสมัครรักษาป่าใช้ในการออกลาดตระเวนดูแล รักษาป่า

ผลสำเร็จ

โคกป่าซีมีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น เป็นการสร้างความมั่นคงของแหล่งอาหารพื้นบ้านสามารถปลูกฝังความรักและความรู้เรื่องธรรมชาติในกลุ่มเยาวชน โดยการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน เด็กๆ มีการเรียนรู้เรื่องป่าในหลายมิติผืนป่าเป็นที่ศึกษาดูงาน และเป็นห้องเรียนธรรมชาติสำหรับผู้คนรอบผืนป่า

๒) ชุมชนป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง

ข้อมูลทั่วไป: โคกคำปลากั้ง บ้านบะเค ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นแหล่งไม้ใช้สอย พื้นที่เลี้ยงสัตว์และแหล่งอาหารของชาวบ้าน ต่อมาเกิดการบุกรุกทำลายป่าเพื่อใช้ไม้และพื้นที่จำนวนมากอย่างต่อเนื่อง ทำให้สภาพป่าในพื้นที่เสื่อมโทรมลง ทางเทศบาลตำบลโพธิ์ทอง จึงจัดกิจกรรมอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่ องค์การรัฐและประชาชนทำข้อตกลงการใช้ทรัพยากร โดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำหลัก และคนในชุมชนมีส่วนร่วม มีการสำรวจความสมบูรณ์ของป่า และมีเจ้าหน้าที่ทหารมาหนุนเสริมในด้านต่างๆ เกิดเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์แก่คนในชุมชน

๓) บ้านเขวาคอก-บ้านเขวาพัฒนา

ข้อมูลทั่วไป: ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด พื้นที่ในการดูแล จำนวน ๑๖๕ ไร่ บ้านเขวาคอก มีประชากร ๕๔๗ คน, ๑๑๕ ครัวเรือน และบ้านเขวาพัฒนา มีประชากร ๓๓๕ คน, ๘๕ ครัวเรือน

บ้านเขวาคอก หมู่ ๗ และบ้านเขวาพัฒนา หมู่ ๑๗ เป็นหย่อมบ้านพี่น้องที่แยกเป็นสองหมู่เมื่อไม่นานมานี้ ตั้งอยู่ใน ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด ทั้งสองหมู่เป็นชุมชนเก่าแก่มาก ตั้งแต่ปี ๒๓๔๗ ชาวบ้านที่นี่หากินหาอยู่อยู่กับป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง ผืนป่าพื้นที่ ๓๐๐ ไร่ ที่อยู่กลางทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งปัจจุบัน เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งสารพัดอาหารป่า ทั้งผักป่า เห็ด มันแมลงต่างๆ มีสมุนไพร และยังได้ไม้แห้งไม้นอนไพรใช้เป็นไม้ฟืน และใช้ไม้เพื่อสิ่งก่อสร้างส่วนรวม เช่น วัด หรือ โรงเรียน นอกจากนั้น ชุมชนก็กันพื้นที่ป่าไว้เพื่อเป็นที่ตั้งโรงเรียนประมาณ ๓๖ ไร่เศษ มีการ

ย้ายโรงเรียนจากศาลาวัดสว่างอารมณ์บ้านเขวาคอก มาตั้งในพื้นที่นี้เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๒ แล้วเปลี่ยนชื่อเป็น โรงเรียนบ้านเขวาคอกสวายโตด

หลังโรงเรียนซึ่งเป็นป่าผืนใหญ่ เป็นที่ตั้งของศาลเจ้าพ่อแสงฟ้า และศาลเจ้าแม่ตะเกาทอง "ผี" ทั้งสองนี้ คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ แต่ละปีชาวบ้านจะทำพิธีบวงสรวงศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่แห่งนี้เพื่อขอให้ปกป้องคุ้มครองป่า

การอยู่โดยสงบสุขมาตลอด

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิประสานความร่วมมือพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน และนำเสนอแนวคิดร่วมกับแกนนำตำบลสระบัวว่า ป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง แม้จะมีสภาพสมบูรณ์ แต่ถ้าทิ้งไว้โดยไม่มีแผนจัดการที่เหมาะสม อาจได้รับผลกระทบเพราะป่าผืนนี้มีลักษณะเป็นป่าทุ่ง ล้อมรอบด้วยผืนนาขนาดยักษ์ที่เชื่อมต่อกัน ควรจะได้มีการจัดการอนุรักษ์ให้คงสภาพเดิมไว้ และพัฒนาฟื้นฟูให้สมบูรณ์ขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ตลอดจนมีการกำหนดกฎระเบียบในการจัดการและใช้ประโยชน์ที่เหมาะสม

ในปีถัดมา ชาวบ้านตำบลสระบัวก็เริ่มจัดทำโครงการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าดอนหนองโฌง-หนองกลางขึ้น มีการตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นแกนนำในการจัดกิจกรรม อาทิ การสำรวจพื้นที่แนวเขตป่า จนถึงการจัดทำสารบบที่ดิน โดยได้รับความร่วมมือด้านข้อมูลสารบบที่ดินจากสำนักงานที่ดินจังหวัดร้อยเอ็ด สาขาปทุมรัตน์ ผลการสำรวจ ทำให้ชาวบ้านได้รู้ว่าแนวเขตป่านั้นเป็นที่สาธารณประโยชน์ ประเภทพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกัน ไม่ได้มีการประกาศขึ้นทะเบียน ไม่มีกรรมสิทธิ์ครอบครอง ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆ

จากข้อมูลนี้ ทำให้ชาวบ้านเดินทางหารูปแบบการจัดการป่าที่เหมาะสม มีการไปดูงานจัดการป่าชุมชนที่จังหวัดสุรินทร์ และอีกหลายแห่ง เพื่อนำมาปรับประยุกต์ให้เหมาะกับบริบทของพื้นที่ และมีเป้าหมายที่จะพัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นแหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ เป็นที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของอำเภอปทุมรัตน์ แต่ด้วยจำนวนป่าที่แรกเริ่มมีเพียง ๓๐๐ ไร่ ก็รู้สึกว่ามันน้อยไปหน่อย ถ้าขยายให้ได้สัก ๑,๐๐๐ ไร่ ก็น่าจะเหมาะสมกับเป้าหมายที่วางไว้

ปี พ.ศ. ๒๕๓๘ จึงมีการรวมพลจากชาวบ้านในตำบลสระบัวจำนวน ๑๕ หมู่บ้าน ช่วยกันจัดหาเงินทุนเพื่อซื้อที่ดินซึ่งมีกรรมสิทธิ์รอบๆ ผืนป่า เป็นการระดมทุนในรูปแบบผ้าป่าภายใต้คำขวัญว่า "เที่ยวป่าเก็บเห็ด ร้อยเอ็ดถิ่นงาม เยี่ยมเยียนสอภาม เพื่อความเข้าใจในแผ่นดิน" โครงการผ้าป่าทำให้มีงบประมาณเพื่อการนี้ราว ๒ แสนบาทแต่ยังไม่ทันได้ดำเนินการ ราวเดือนเมษายน-สิงหาคม ปี ๒๕๓๙ ชาวบ้านก็เผชิญกับปัญหา เมื่อมีรถแทรกเตอร์เข้ามาบุกกรุกเถรป่าและโค่นไม้ท้องถิ่น โดยอ้างว่าเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ และสิ่งที่ทำก็เป็นงาน "ปลูกป่า" การกระทำนี้ก่อให้เกิดคำถามกลางใจคนบ้านเขวาคอกว่า งานอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า...เหตุใดจึงมาคู่กับการทำลาย

นี่คือจุดเริ่มต้นของชุมชนที่เคยอยู่อย่างสงบเงียบ มาเป็นการเรียกร้อง คัดค้านในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ทำให้โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง ที่จะเพิ่มพื้นที่ป่าต้องหยุดชะงัก คณะกรรมการที่มาจากคนหลายหมู่บ้านในตำบลสระบัว เกรงเรื่องภัยมืด ก็พากันถอนตัว เหลือแต่ชาวบ้านเขวาโคกกับบ้านเขวาพัฒนา ที่ไม่ยอมท้อ นำปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ในพื้นที่ และการไถป่า ไปเสนอต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา ในระหว่างรอคำตอบ ชาวบ้านก็มาร่วมกันขัดขวาง มีการใช้หนังสือโต้เถียงรถไถ กลายเป็นเรื่องเมื่อผู้บุกรุกทำเรื่องฟ้องร้อง ตั้งแต่แกนนำชาวบ้าน ไปจนถึงครูและเด็กนักเรียน...มีปืนหนังสือทั้งหลาย

ศาลชั้นต้นยกฟ้อง ผู้บุกรุกอุทธรณ์ต่อ ศาลอุทธรณ์มีคำพิพากษาจำคุกผู้นำชาวบ้าน ๑ คน และครู ๒ คน เป็นเวลา ๒ ปี ปรับเป็นเงิน ๔,๐๐๐ บาท ส่วนโทษจำคุก ให้รอลงอาญา

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ชาวบ้านยื่นฎีกาคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ (ซึ่งขณะนี้อยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาลฎีกา) ขณะเดียวกัน ก็ร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐเพื่อให้มีการตรวจสอบ จึงได้ข้อสรุปว่า ป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง เป็นที่สาธารณะประโยชน์ แต่กลุ่มผู้บุกรุก ก็ทำเรื่องคัดค้านการออกหนังสือสาธารณะประโยชน์ประเภทพลเมืองใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือสน ๓.

การต่อสู้...ยังไม่จบง่ายๆ

ท่ามกลางความขัดแย้ง แม้คณะกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง จะยุติบทบาทลง และแม้ผืนป่า ๓๐๐ ไร่ ถูกบุกรุกยึดครองไปกว่าครึ่ง แต่แรงใจของชาวบ้านเขวาโคกและบ้านเขวาพัฒนา ก็ยังไม่อ่อนเปลี้ย เจตนารมณ์นี้แสดงผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ที่ทำกันอยู่อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการปลูกป่า การทำแนวป้องกันไฟป่า การตั้งเวรยามติดตามตรวจสอบสภาพป่า การสำรวจประเมินป่า กิจกรรมค่ายเด็กรักษป่า การวางกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า และการอบรม เพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจให้แก่ชาวบ้านเรื่องสิ่งแวดล้อม

ในทางนิติศาสตร์ ป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง อาจถูกระบุไว้ในเอกสารด้วยความไม่ชอบธรรม แต่ในความเป็นจริง ที่นี่คือ ผืนดินที่มอบอาหารให้แก่ผู้คนสองหมู่บ้าน เป็นห้องเรียนธรรมชาติของเด็กๆ เป็นกรณีศึกษาที่สอนผู้ใหญ่เรื่องความอดทน ความไม่ยอมแพ้ และกลายเป็นต้นแบบ (อย่างไม่เป็นทางการ) ให้กับชุมชนใกล้เคียง เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการป่าในที่ลุ่ม ซึ่งล้อมรอบด้วยผืนนากว้างใหญ่สุดสยดสาธา สักวันหนึ่ง การต่อสู้ย่อมมาถึงจุดจบ ไม่ว่าจะผลจะออกมาแพ้หรือชนะสิ่งที่ควรทำ...ได้ทำแล้ว และ สิ่งที่จะต้องทำ...ก็ไม่มีวันล้มเลิก

กิจกรรมที่ดำเนินการ

- ๑) การจัดทำกองทุนผ้าป่าเพื่อการอนุรักษ์ป่า
- ๒) พัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบล
- ๓) เรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าดอนหนองโฌง-หนองกลาง

๔) มีการปลูกป่า การทำแนวป้องกันไฟป่า การตั้งเวรยามติดตามตรวจสอบสภาพป่า การสำรวจประเมินมูลค่าผลผลิตจากป่า

ผลสำเร็จ

- ๑) เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนแบบมีส่วนร่วม
- ๒) เป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนในที่ลุ่ม ซึ่งล้อมรอบด้วยผืนนากว้างใหญ่ กลางทุ่งกุลาร้องไห้

๔) ชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำลูกกา จังหวัดมหาสารคาม

ข้อมูลทั่วไปป่าชุมชนโคกใหญ่ : พลังชุมชน ๒๐ หมู่บ้าน ๕ ตำบล “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” คือ ธุรกรรมแห่งพลังความเข้มแข็งของชุมชนรอบผืนป่า ๒๐ หมู่บ้าน ๕ ตำบล ในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดมหาสารคาม ที่พิสูจน์ให้เห็นถึงศักยภาพขององค์กรชุมชน ในการรักษาป่าสมบูรณ์ผืนใหญ่ผืนสุดท้ายของจังหวัด “ป่าเป็นเสมือนพ่อแม่ของเรา เราต้องรักษาไว้ให้ลูกหลานเหมือนที่บรรพบุรุษของเรารักษาไว้ให้เรา ถ้าเรารักษาไว้ไม่ได้ ก็เหมือนทรยศต่อบรรพบุรุษ” มหาสารคาม จังหวัดที่มีภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ไม่ค่อยมีภูเขา ทำให้เป็นจังหวัดที่มีป่าไม้น้อยที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ป่าไม้เพียง ๘,๒๕๐ ไร่ ไม่ถึง ๑ เปอร์เซ็นต์ (๐.๒๔%) ของพื้นที่รวมทั้งจังหวัด (สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม ปี พ.ศ. ๒๕๓๖) และผืนป่าสมบูรณ์ที่เหลืออยู่ราวครึ่งหนึ่ง คือ “ป่าโคกใหญ่” ที่มีพื้นที่ถึง ๔,๒๖๖ ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ ๕ ตำบล ๒๐ หมู่บ้าน นับเป็นป่าที่สมบูรณ์ผืนใหญ่ผืนสุดท้ายของมหาสารคาม เมื่อป่าผืนน้ำกำลังจะถูกทำลาย ชุมชนรอบผืนป่าจึงรวมตัวกันภายใต้ “เครือข่ายป่าชุมชนโคกใหญ่” แสดงพลังปกป้องป่าผืนนี้ไว้ให้คงอยู่ตลอดไปชั่วลูกชั่วหลาน

ป่าโคกใหญ่...ผืนป่าแห่งความเกื้อกูล

ป่าเล็กป่าน้อยที่ร้อยเรียงถักทอเข้าด้วยกัน กลายเป็นป่าผืนใหญ่อยู่บนเนินสูง หรือ “โคก” เป็นที่มาของชื่อ “ป่าโคกใหญ่” เป็นป่าเต็งรังที่มีไม้เรือนยอด ๓ ชั้น ตั้งแต่ไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่น ไม้พลวง ไม้ซาด ไม้ประดู่ ไม้พอก ไม้อะรงาง จนถึงไม้คลุมดิน ซึ่งเป็นลูกไม้ของต้นไม้ต่างๆรวมทั้งหญ้าและเครือไม้ เครือมันต่างๆ พืชพรรณที่ซ้อนทับเกาะเกี่ยวกันหลายชั้น สร้างให้ป่าโคกใหญ่อุดมสมบูรณ์เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด กระแสน้ำจากผืนป่าไหลผ่านร่องน้ำ ลำห้วย หลายนสาย ลงสู่ลำห้วยเสียว และท้องทุ่งนารอบๆ ประมาณ ๘,๘๐๐ ไร่ ช่วยลดการแพร่กระจายของดินเค็มนับหมื่นไร่ ตะกอนจากใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมกลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติแหล่งใหญ่ ที่ถูกน้ำฝนชะล้างลงสู่ที่นาชาวบ้าน ทำให้ผืนนาอุดมสมบูรณ์ และไหลลงสู่แหล่งน้ำกลายเป็นแหล่งอาหารชั้นดีของสัตว์น้ำนานาชนิด ผืนป่ากว้างใหญ่เป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งอาหารของแมลงศัตรูพืช ทำให้แมลงไม่มารบกวนพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน ป่าแห่งนี้จึงเป็นตั้งโรงกลั่นน้ำ โรงงานผลิตปุ๋ย และแนวกำแพงธรรมชาติ เหนืออื่นใด ป่าผืนนี้ คือ ป่าที่ให้ชีวิตแก่ชาวบ้าน ๒๐ หมู่บ้านที่อยู่รอบผืนป่า เป็นคลังอาหาร คลังยา เป็น

ซูเปอร์มาร์เก็ตขนาดมหึมา ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ จากเห็ด มัน หน่อไม้ พืชผัก ผลไม้ สัตว์ต่างๆ แมลง นานาชนิด สมุนไพรรักษาโรค ไม่ใช่สอยสร้างบ้านเรือน ทำฟืน อุปกรณ์ เครื่องใช้เปลือกไม้ย้อมสีเส้นไหม เส้นด้าย ฯลฯ ให้ผู้คนเข้ามาจับจ่ายใช้สอยตลอดทุกฤดูกาลโดยไม่ต้องเสียเงิน พื้นล่างป่าคือ คอกปศุสัตว์ธรรมชาติที่มีหญ้าระบัดอ่อนนุ่มเป็นอาหารเลี้ยงวัว ควาย เป็นโรงเพาะชำพันธุ์กล้าไม้ธรรมชาติให้ชาวบ้านไปปลูกตามบ้านเรือน ฯลฯ พวกเขารู้ว่าคุณค่าของป่ามีมากมายเพียงใด หากเปรียบเทียบเป็นตัวเงินคงมีจำนวนมหาศาล

พอสมัย วันบัวแดง บ้านบุรพาพัฒนา ตำบลโคกสีทองกลาง บอกว่า “คนเราต้องอาศัยป่าตลอดชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ยามคลอดอาศัยต้นไม้ทำฟืนอยู่ไฟ สมุนไพรช่วยให้มีน้ำมันมากขึ้น เมื่อลูกเริ่มโต แม่ก็เข้าป่าเก็บผัก ผลไม้ หา สัตว์ แมลง ในป่ามาเลี้ยงลูก เมื่อลูกโตครบวชต้องให้ไม้ทำโรงเรียน ฟืนหุงต้มอาหาร แต่งงานก็ได้ไม้ล้มขอนนอนไฟจากป่าสร้างบ้านเรือน แก่ตัวลงเมื่อเจ็บไข้ได้สมุนไพรจากป่ารักษาบรรเทา เมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิตได้อาศัยไม้จากป่าสร้างโรงเรียนจัดงาน ฟืนหุงหาอาหาร และเผาศพ จนกระทั่งสร้างเจดีย์เพื่อบรรจุกระดูก”

เรียนรู้ปัญหา...สร้างพลังชุมชนรักษาผืนป่า

ป่าโคกใหญ่ เริ่มถูกรุกรานเมื่อทางราชการประกาศให้ป่าโคกใหญ่ เป็นพื้นที่สาธารณะ “เปิดป่า” ให้ชาวบ้านเข้าไปจับจองพื้นที่ปลูกพืชไร่ ปอ มันสำปะหลัง ตามนโยบายการส่งเสริมการปลูก “พืชพาณิชย์” ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ และ ๒๕๐๘ พื้นที่ป่า ๓,๕๘๘ ไร่ ถูกรายล้อม ๒๔๓ ครอบครัว หักร้าง ถางพงจับจองพื้นที่ทำกิน อีกทั้งนายทุนที่เข้ามากว้านซื้อที่ปลูกอ้อย ยูคาลิปตัส และสาเหตุสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ผืนป่าโคกใหญ่ถูกบุกรุกทำลายเป็นบริเวณกว้างขวาง คือ การลักลอบตัดไม้เพื่อทำฟืนส่งโรงงานต้มเกลือสินเธาว์ในเขต อ.บรบือ อ.วาปีปทุม และ อ.นาคูน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๒ เป็นต้นมา ซึ่งผลของการทำเกลือทำให้เกิดการแพร่กระจายของเกลือสู่นาข้าวเสียหายนับล้านไร่ ระบบนิเวศลำน้ำเสียวถูกทำลาย ในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ - ๒๕๓๓ ชาวบ้านจึงรวมตัวคัดค้านการทำเกลือ จนในที่สุดรัฐบาลได้ประกาศยกเลิกให้ยุติการทำเกลือในเขตจังหวัดมหาสารคาม

ความทุกข์ยากจากปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านเริ่มหันหน้าเข้าพูดคุยปรึกษาหารือกัน จุดหักเหครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อพ่อผู้ใหญ่บุญเรือง ยางเครือ ผู้นำการต่อสู้ขัดขวางการบุกรุกทำลายป่าถูกจับในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ความขัดแย้งครั้งนี้ กระตุ้นจิตสำนึกชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของป่ามากขึ้น เข้าใจถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากผืนป่าถูกทำลาย ชาวบ้านบอกว่า “ป่าเสมือนพ่อแม่ของเรา เราต้องรักษาไว้ให้ลูกหลาน เหมือนที่บรรพบุรุษของเรารักษาไว้ให้เรา ถ้าเรา รักษาไว้ไม่ได้ ก็เหมือนทรยศต่อบรรพบุรุษ ป่าเป็นชีวิตของชาวบ้าน ป่าเป็นตู้กับข้าว ให้เราเปิดหาอาหารได้ทุกฤดู ถ้าขาดป่าเราก็ตาย”

การรวมตัวเริ่มชัดเจนจริงจังมากขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ มีการประชุมผู้นำ ๑๔ หมู่บ้าน ๕ ตำบล รอบผืนป่า ร่วมกันกำหนดกฎกติกาป่าชุมชนที่ไม่ขัดกับวัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่น ตั้ง

คณะกรรมการป่าชุมชนโคกใหญ่ ในปีเดียวกันนี้เองผู้นำชุมชนและชาวบ้านมีโอกาสไปศึกษาดูงานการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ความรู้ที่ได้รับถูกนำมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการจัดการป่าชุมชนโคกใหญ่ มีการปรับปรุงการตั้งคณะกรรมการเครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกใหญ่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ และปรับปรุงกฎระเบียบป่าชุมชนให้ชัดเจน พร้อมทั้งประกาศให้ชุมชน หน่วยงานราชการ ทราบโดยทั่วกัน ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ สามารถขยายเครือข่ายแผ่กว้างออกไปเป็น ๒๐ หมู่บ้าน ๕ ตำบลรอบผืนป่า ประกอบด้วยตำบลดงใหญ่ ๓ หมู่บ้าน ตำบลหนองแสง ๕ หมู่บ้าน ตำบลแคน ๘ หมู่บ้าน ตำบลโคกสีทองกลาง ๒ หมู่บ้าน และตำบลบานห้วย ๒ หมู่บ้าน

กิจกรรมฟื้นฟูผืนป่า...ฟื้นฟูคุณภาพชีวิตสู่ชุมชน

ความเข้าใจระบบนิเวศอย่างลึกซึ้งของชุมชน สะท้อนผ่านแนวทางการจัดการ “ป่า ๓ ชั้น” สามารถจำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ ชั้นที่ ๑ เป็นเขต “ป่าชุมชน” ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะด้านในสุดของผืนป่า มีสภาพเหมือน “ไข่มุก” วงใหญ่ มีเนื้อที่ ๔,๒๖๖ ไร่ ถัดจากเขตป่าชุมชน คือ “เขตป่ากันชน” หรือพื้นที่ป่าบริเวณหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน พื้นที่รวม ๓,๕๘๘ ไร่ สภาพป่ายังสมบูรณ์มีต้นไม้ขนาดกลางและขนาดเล็กอยู่มาก ถือเป็นแนวกันชนหรือ “ไข่มุกชั้นใน” ส่วนชั้นนอกสุด คือ “เขตพื้นที่นา” เป็นพื้นที่ที่อยู่รอบนอกสุด เป็น “ไข่มุกชั้นนอก” ที่แผ่กว้าง

การรักษาผืนป่าให้อยู่รอดคงเป็นไปไม่ได้ถ้าตราบไต่ชาวบ้านยังอดอยาก คณะกรรมการเครือข่ายฯ จึงพยายามหาแนวทางอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพเสริมเป็นทางเลือก เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น ไม่ต้องบุกรุกป่า กิจกรรมเหล่านี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน ๕,๔๖๓,๖๑๒ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ และจากกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารอสมสิน (SIF) จำนวน ๔๑๒,๐๐๐ บาท ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ เงินทุนเหล่านี้ถูกนำมาสร้างกิจกรรมด้านต่างๆ แก่ชุมชนในเครือข่ายทั้งการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพป่า เช่น แพลงวิจัยการปลูกพันธุ์ไม้พื้นเมือง โดยชาวบ้านเป็นผู้ริเริ่มเก็บรวบรวมข้อมูล การปลูกป่าด้วยพันธุ์ไม้พื้นเมือง ปลูกไม้ใช้สอย ไม้ผลตามหัวไร่ปลายนา จัดผ้าป่าพันธุ์ไม้ กองทุนการส่งเสริมการทำวนเกษตร การจำค่ายเยวชนศึกษาธรรมชาติ การบวชป่าและทำบุญสืบชะตาป่า การรณรงค์แปลแพร่สร้างความรู้ ความเข้าใจแก่ชุมชนที่อยู่รอบผืนป่าและหน่วยงานต่างๆ ผ่านสื่อต่างๆ เช่น หมอล่า เอกสารผ่านพับ สิ่งพิมพ์ การเข้าร่วมนิทรรศการในงานสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ตลอดจนกิจกรรมฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน ส่งเสริมให้ชาวบ้านมีอาชีพทางเลือก การทำระบบเกษตรที่มีประสิทธิภาพไม่ต้องใช้พื้นที่มาก เช่น การทำเกษตรผสมผสานและปศุสัตว์ในพื้นที่ลุ่ม ส่วนพื้นที่ดอนหรือโคกส่งเสริมการทำเกษตรโดยพาชาวบ้านไปอบรม ศึกษาดูงานในพื้นที่ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ โดยมีเงินทุนสนับสนุนจากกองทุนต่างๆ ที่จัดตั้งขึ้น เช่น กองทุนเพาะชำกล้าไม้ กองทุนไม้ผลยืนต้น กองทุนชุดสระในนา กองทุนเลี้ยงวัวพื้นบ้าน กองทุนออมทรัพย์ เป็นต้น คุณภาพชีวิตและจิตสำนึกของชาวบ้านมีมากขึ้น พร้อมกับผืนป่าที่กลิ้งฟื้นตัวมากขึ้นจากความบอบช้ำในอดีต...

วัฒนธรรมเก็บผักหักฟืน...คืนกลับมาอีกครั้ง

ทุกวันนี้ ชาวบ้านพร้อมใจกันปฏิบัติตามกฎระเบียบป่าชุมชน ร่วมกิจกรรมการปลูกป่า เสริมทำแนวกันไฟ ดับไฟป่า แบ่งการดูแลรับผิดชอบพื้นที่ป่ากว้างใหญ่ ตามพื้นที่ใกล้เคียงของชุมชน นั้นๆ (Zoning) ชาวบ้านทุกเพศทุกวัยทั้งผู้เฒ่า ผู้แก่ เด็ก พ่อบ้าน แม่บ้าน ชายหนุ่ม หญิงสาว ครู นักเรียน พระภิกษุสงฆ์ จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาดูแล ถางหญ้า พรวนดิน

ต้นจิตสำนึกที่หยั่งรากลึกเติบโตงอกงามอยู่ในชุมชนรอบป่าโคกใหญ่ ทำให้ผืนป่าได้รับการ ป้องกันดูแล ระบบนิเวศจึงฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งจะผลิตพืชพรรณ ธัญญาหาร สมุนไพร เกื้อกูล ต่อสิ่งมีชีวิตและชาวบ้านรอบผืนป่า “วัฒนธรรมเก็บผักหักฟืน” กำลังคืนกลับมาอีกครั้ง ภาพชาวบ้าน เข้าป่าหาผักตั่ว ผักกระโทน ผักกระเจียว ผักเม็ก ผักหนาม หน่อไม้ ไช้ผัดแดง เป็นภาพชีวิตที่งดงาม ผลผลิตจากป่ามีมากมายจนเหลือกินเหลือใช้เผื่อแผ่ถึงเพื่อนบ้านในแถบจังหวัดใกล้เคียง และขายเป็น รายได้เสริม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เห็ด” นานาชนิดที่พวกเขาภาคภูมิใจว่าป่าผืนนี้ คือ แหล่งเห็ดแหล่ง ใหญ่ในภาคอีสาน ทั้งเห็ดโคน เห็ดก่อ เห็ดระโงก เห็ดขอน เห็ดไคล เห็ดผึ้ง เห็ดนกยูง เห็ดน้ำหมาก ฯลฯ ในช่วงฤดูเก็บเห็ดระหว่างเดือนกรกฎาคม - กันยายน ผลผลิตที่ได้สร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนปีละ เกือบล้านบาท แม้แต่เด็กนักเรียนตัวเล็กๆ ก่อนไปโรงเรียนหรือหลังเลิกเรียนก็เข้าป่าหาเห็ด จับแย้ขาย มีรายได้วันละ ๑๐ - ๒๐ บาท สร้างให้เขาผูกพันเข้าใจและเห็นคุณค่าของป่าโดยไม่รู้ตัว...

พลังชุมชน...รากฐานสู่ประชาสังคม

ปัญหามากมายที่เกิดขึ้นในอดีต สร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่มีค่ายิ่งแก่ชุมชน ทำให้ ตระหนักได้ว่า แนวทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาในชุมชน ต้องมีรากฐานมาจากความรู้ ความ เข้าใจ และความร่วมมือของคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันค้นหาแนวทางพัฒนา แก้ไขนำไปสู่การรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชุมชน โดยมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน มีผลงานและการดำเนิน กิจกรรมต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานสำคัญสู่วิถีทาง “ประชาสังคม” ซึ่งขยายผลสร้างเครือข่ายให้ กว้างไกลออกไป ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงแก่ชุมชนอื่น ดังเช่น โครงการป่าดงใหญ่ ที่ ต.ดงใหญ่ อ.วาปีปทุม เนื้อที่ ๗๕๗ ไร่ โครงการป่าโคกหินลาด ต.โคกก่อ อ.เมือง จ.มหาสารคาม เนื้อที่ ๓,๗๓๕ ไร่ แล โครงการป่าโคกหินฮาว ต.ขามป้อม อ.เปือยน้อย จ.ขอนแก่น เป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิด “ประชาคม รักษาป่า” ที่มีพลังเข้มแข็งต่อไป

๒.๑๐ สรุป

การวิจัยเรื่อง นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังกล่าวข้างต้นแล้ว สรุปได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญที่มีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติและสิ่งมีชีวิต

ทั้งหลายนั้น ในการจัดการประชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิ ปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรมที่เกิดจากประสบการณ์ที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลานาน ตามข้อกำหนดนโยบายภายในชุมชนที่ได้ดำเนินการเกี่ยวกับกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากร ตามวิถีชีวิต และวัฒนธรรมภายในชุมชน รวมถึงการรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนผสมผสานกับการตั้งกฎ กติกา เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน ในการทำหน้าที่ดูแลรักษาโดยมีสมาชิกในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกระบวนการจัดการประชุมชน มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการใช้ กระบวนการวิจัยช่วยสนับสนุน เชื่อมโยงกิจกรรมของป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ในด้านการพัฒนากิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นำแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมสอดคล้องกับวิถี ปฏิบัติ วิธีคิดและเป็นวิถีของคนในชุมชนต่อไป

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย
- ๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ
- ๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทฤษฎีภูมิ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) โดยมีรูปแบบการวิจัย ดังนี้

๑) การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย และ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี หลักการ บทบาท รูปแบบ ปัจจัย ของนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

(๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความ และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

(๒) ทำการศึกษาวิเคราะห์นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการให้ความรู้เกี่ยวกับระบบการบริหารจัดการตามนโยบายของภาครัฐและเอกชน

(๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ปัจจัย และนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อการประเมินผลนโยบายการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในมิติต่างๆ

(๔) สรุปผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงนโยบาย กลไกการจัดการป่าชุมชน หน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชน

๒) การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงกระบวนการสร้าง กลไก หน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการจัดการป่าชุมชนในภาคประชาชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

(๑) ทำการศึกษาและคัดเลือกพื้นที่ในการทำวิจัยโดยการคัดเลือกประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด, อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม โดยการคัดเลือกจากอำเภอที่มีป่าชุมชนจำนวนมาก

(๒) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักใน ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน ๒๐ คน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน

(๓) ดำเนินการศึกษาระดมความคิดเห็นและจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวินิจฉัย

(๔) สรุปและนำเสนอผลการวิจัยที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชน กระบวนการสร้างกลไก และประเมินผลนโยบายการจัดการป่าชุมชน ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในมิติต่างๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษาวินิจฉัยมาเผยแพร่ให้ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับประเทศได้รับทราบ

(๕) สรุปผลการศึกษาวินิจฉัย และข้อเสนอแนะ

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดเขตพื้นที่การวิจัย ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, อำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด, อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นอำเภอที่มีขนาดใหญ่และมีพื้นที่ป่าชุมชนขนาดใหญ่ที่สามารถเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้

๓.๓ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน ๒๐ คน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น ๓๐ คน โดยการจำแนกออกเป็นดังนี้

๑) ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน	จำนวน ๒๐ คน
๒) ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ	จำนวน ๑๐ คน
รวมทั้งสิ้น	จำนวน ๓๐ คน

๓.๓.๑ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในเขตพื้นที่ชุมชนโคกป่าสี ตำบลหนองห้าง อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

- ๑) พระครูสถิตธรรมาภรณ์ นริสสโร (อนันตะยุค) วัดบูรพาวนาราม สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๒) นายสัมฤทธิ์ ชมศิริ ตำแหน่ง ข้าราชการบำนาญ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๓) นายไพฑูรย์ สุระเสียง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๔) นายประสาธ วรรณ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๕) นายอเนก แสงสวัสดิ์ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๖) นายตื้อ บุตรสุริโย สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๓.๓.๒ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในเขตพื้นที่ชุมชนป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง บ้านบะเค ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด

- ๑) พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล (วิทย์ อุดคณโณ) ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๒) นายบัณฑิต อัครปะชะ ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนร้อยเอ็ด สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๓) นายถาวร พลเยี่ยม ตำแหน่ง หัวหน้า กศน.ตำบลโพธิ์ทองงานทะเบียน สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๓.๓.๓ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในเขตพื้นที่บ้านเขวาโคก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

- ๑) นายหมุน ลุนคร ปรัชญาชาวบ้าน สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๒) นายสายพิน จิตรนอก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๓) นายคงเรือง สงค์มา สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐
- ๔) นายทองคุณ งอกศรี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๕) นายสุบรร โคตรจันทิก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๖) นางนวพร โคตรมุงคุณ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๗) นางเพ็ญ โคตรจันทิก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๓.๓.๔ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในเขตพื้นที่ชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปาง จังหวัดมหาสารคาม

๑) นายนิยม ดงพระจันทร์ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๒) นายอุดม จันทรง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๓) นายวิจิตร ทองภูธรณ์ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๔) นายสวาท บุตรเรียง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๕) นายไมตรี ชาวสวน สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๖) นายพงษ์ศักดิ์ พลคำมาก สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๗) นายวินัย นาสูงชน ตำแหน่งปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ปฏิบัติหน้าที่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยการสร้างเครื่องมือ ดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ใช้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสัมภาษณ์ เกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ๑) การมีส่วนร่วมและความคิดเห็นในการจัดการป่าชุมชน ๒) การมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดการป่าชุมชน ๓) ท่านมีบทบาทอย่างไรบ้างในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ๔) ในการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชน ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือไม่ อย่างไร ๕) การได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน ๖) การยึดถือและปฏิบัติตามกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรของชุมชนหรือไม่ ๗) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชุมชนในการดำรงชีพ ๘) การมีทัศนคติเกี่ยวกับนโยบายการจัดการป่าชุมชน ๙) การมีทัศนคติเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการป่าชุมชน ๑๐) การนำความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ไปใช้ในการ

อนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน ๑๑) ควรให้รัฐช่วยสนับสนุนในเรื่องการจัดการป่าชุมชนอย่างไร และ ๑๒) แผนการพัฒนาอย่างไรเพื่อให้กระบวนการจัดการป่าชุมชนเกิดความยั่งยืน

๓.๕ การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ

การสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึก และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอน ดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

๒) ข้อมูลที่ได้มาจากขั้นตอนที่ ๑) มาเป็นประเด็นคำถามแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำเสนอผู้เชี่ยวชาญการวิจัยเพื่อพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

๓) ปรับปรุงแบบสัมภาษณ์เชิงลึกตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ จัดพิมพ์คำสัมภาษณ์เชิงลึกฉบับสมบูรณ์ แล้วนำไปเก็บข้อมูล

๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๖.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก

๑) นำหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ดถึงผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและผู้นำที่เป็นทางการ

๒) สร้างความสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการพบปะพูดคุยเพื่อสร้างความคุ้นเคย และแจ้งวัตถุประสงค์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๓) กำหนดนัดหมายวันเวลาที่จะดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึกที่แน่นอน เพื่อให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้เตรียมตัวและเตรียมเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๔) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

(๑) การลงพื้นที่ ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์, อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด, อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม คือ ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ โดยที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูลด้วยตนเอง

(๒) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของ ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ ในมิติต่างๆ โดยการทำความคุ้นเคยกับการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เป็นตัวแทนในพื้นที่ และผู้วิจัยได้เข้าร่วมสำรวจพื้นที่ป่าชุมชน

(๓) การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ผู้นำชุมชน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ ใน ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ

(๔) การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารเกี่ยวกับนโยบายและกลไก กระบวนการ การจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน เพื่อได้ประเมิณผล นโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในการนำพาชุมชนในเขตพื้นที่อนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชนได้อย่างยั่งยืน

๓.๖.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย เอกสารที่แสดงให้เห็นถึงนโยบาย กลไกการจัดการ กระบวนการสร้างการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยนโยบาย กลไกและการจัดการป่าชุมชน และกระบวนการจัดการป่าชุมชน

๒) ศึกษาวิเคราะห์นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในมิติต่างๆ

๓) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงนโยบาย กลไก และกระบวนการ เพื่อได้ประเมิณผล นโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเกต นำมาจัดหมวดหมู่ แล้วแปรความ ดีความ แล้วนำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ในการอธิบายนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใน ๓ ด้านดังนี้

๑) นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชน

๒) กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชน

๓) ประเมิณผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชน

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

ในการวิจัยเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๔.๑ นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นนโยบายของภาครัฐที่กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไปเพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมมาอย่างต่อเนื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นรวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนากลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่น นอกเหนือจากนี้กฎหมายหลายฉบับยังระบุถึงอำนาจ และบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยการให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการดูแลรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๒๔ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าติดเขตชุมชนหรือเป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนให้การดูแลรักษา รวมทั้งเขตป่าชุมชนเพื่อการดูแลป้องกันและควบคุมไฟป่า โดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้และให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานแก่ชุมชน ภายใต้หลักการและขอบเขตอำนาจและ

บทบาทหน้าที่ตามกฎหมาย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถผลักดันรูปธรรมการปฏิบัติงานด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้^๑

นโยบายการจัดการป่าชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประเด็นที่สำคัญคือ

การจัดการป่าชุมชนเป็นอำนาจและบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องของการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไป เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนากลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่น ให้มีบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๘๔ โดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้ให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และป่าชุมชน ซึ่งป่าหรือที่ดินอื่นใด และยังเป็นที่ยอมรับในหมู่นักพัฒนาว่า การพัฒนาประเทศนั้น ต้องทำการพัฒนาให้ครบวงจรเน้นการพัฒนาด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ที่อยู่อาศัยและการค้า การขนส่ง และพลังงาน ซึ่งการพัฒนาเหล่านี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะสร้างมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้น ซึ่งกรมป่าไม้ได้อนุมัติให้เป็นโครงการป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ ภายใต้กฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ ในการควบคุม ดูแล รักษา และบำรุงป่า เพื่อให้ป่าเกิดความยั่งยืน และชุมชนได้รับประโยชน์ ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การปลูกป่า หรือ การจัดการป่าของหมู่บ้าน หรือในท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการสงวน บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการกำหนดทิศทางการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนในท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

นอกจากนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชนตามนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

^๑ เอกสุธา สิทธิสันติกุล, วราภรณ์ ปัญญาวดี และปรารธนา ยศสุข, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับบทบาทการสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่, วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม, ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙), หน้า ๒๙-๔๕.

^๒ กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, มาตรฐานการพัฒนาป่าชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น, ๒๕๕๙), หน้า ๑๘.

๑) กระบวนการจัดการป่าชุมชนดังที่ นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่า ในการพัฒนาของกระบวนการจัดการป่าชุมชน โดยมีกิจกรรม เช่น กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กิจกรรมการปลูกป่าทดแทน กิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่าย เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชน^๓

๒) การอนุรักษ์ป่าของชุมชนมีปัจจัยที่สำคัญหลายอย่าง ดังที่พระครูสุวรรณโพธิญาณ (วิทย์ อคคปญโญ)^๔ กล่าวว่า ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความสามัคคี ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน รวมทั้งเยาวชน ส่วนปัจจัยที่คอยสนับสนุนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่นหน่วยงานของรัฐที่มีงบประมาณสนับสนุนในการบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนนายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่า ชุมชน ชาวบ้านถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คนรุ่นหลังได้สืบสาน โดยใช้วิธีการเสวนา จัดเวทีอภิปรายเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน แก่ประชาชน

๓) การมีส่วนร่วม นายถาวร พลเยี่ยม^๕ กล่าวว่า ประชาชน ชุมชน และชาวบ้าน ได้เข้ามา มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตอนุรักษ์ที่ทางชุมชนจัดตั้งขึ้น ทั้งเป็นกฎระเบียบในการให้ประชาชนรับรู้ถึงข้อกำหนดต่างๆ ของการบุกรุกเขตป่าชุมชน

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต้องมีหลักการ ดังนี้

๑) การตัดสินใจการเข้าร่วมประชุมและมีส่วนในการนำเสนอ ข้อมูลปัญหาความต้องการของชุมชน รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา และร่วมให้ข้อมูลด้านต่างๆ เกี่ยวกับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตป่าชุมชน

๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เช่น การปลูกต้นไม้ ซึ่งการปลูกป่าเป็นการบริหารจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ เพื่อหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชนและสมาชิกในชุมชนรุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน ในการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับจึงมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งจะต้องมีการกระตุ้นเตือน ชักจูง ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชนมีความเข้าใจ และเชื่อมั่นว่าตนเองมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งตนเองและท้องถิ่น ในแง่ของการเป็นแหล่งผลิตอาหาร และทรัพยากรต่างๆ

^๓สัมภาษณ์ นายบัณฑิต อัครปะชะ ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^๔สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโพธิญาณ (วิทย์ อคคปญโญ) ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^๕สัมภาษณ์ นายถาวร พลเยี่ยม ตำแหน่ง หัวหน้า กศน.ตำบลโพธิ์ทองงานทะเบียน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการจัดการป่าชุมชนของแต่ละท้องถิ่นนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับระบบนิเวศ สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้นด้วย

๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ การที่ได้ร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรม อนุรักษ์ และการร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโนนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีส่วนในการเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพของป่าชุมชนให้คงอยู่

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการติดตามกิจกรรมและโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ และการติดตามผลงานการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

๕) การปฏิบัติตามกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรของชุมชนนายนิยม ดงพระจันทร์^๖ กล่าวว่า ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นต้องอาศัยข้อมูลข่าวสารจากพระราชบัญญัติป่าไม้ ป่าสงวนแห่งชาติ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตนอย่างไรในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน

ดังนั้น นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญที่มีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในการจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบ ข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมภายในชุมชน รวมถึงการรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนผสมผสานกับการตั้งกฎกติกา เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมกระบวนการจัดการป่าชุมชน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการใช้กระบวนการวิจัยช่วยสนับสนุน เชื่อมโยงกิจกรรมของป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

๔.๒ กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กระบวนการสร้างกลไกในการจัดการป่าชุมชน นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่า ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชน ชุมชน มีการเสริมสร้างความ

^๖สัมภาษณ์ นายนิยม ดงพระจันทร์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น ในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนปัญหาพร้อมคิดร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ในการบริหารจัดการป่าชุมชนส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีทำให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วม มีความร่วมมือ ทั้งมีการสร้างเครือข่ายในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่นเพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนโดยการพัฒนากลไกภาครัฐภาค และภาคเอกชน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นได้มีบทบาทหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกัน พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๘๔ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งเป็นพื้นที่ป่าติดเขตชุมชนหรือเป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนให้การดูแลรักษา รวมทั้งเขตป่าชุมชนเพื่อการดูแลป้องกันและควบคุมไฟป่าโดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้และให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานแก่ชุมชน

นอกจากนี้ประชาชน ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีกระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชน โดยการจัดอบรมการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และการดูแลป่า จัดทำโครงการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ สร้างความสามัคคี และเพิ่มพื้นที่ป่า รวมทั้งการลาดตระเวนไฟป่าจัดทำโครงการสนับสนุนกิจกรรมการปลูกป่าและรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง การปลูกป่า การทำแนวป้องกันไฟป่า การตั้งเวรยามติดตามตรวจสอบสภาพป่า

ทั้งนี้กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย

๑) การประชาสัมพันธ์

การจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคพลเมืองหรือภาคประชาชน ในการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกลไกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากให้เป็นไปตามนโยบายของการจัดการป่าชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนเป็น คำกล่าวของนายอุดม จันทร์

^๗สัมภาษณ์ นายอุดม จันทร์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๒) การประชุมเสนา

ในการจัดประชุมเสนาเพื่อให้ประชาชน ชุมชน และชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยการตั้งหัวข้อของการเสนาถึงการสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าชุมชนของตนเองให้ยั่งยืนอย่างไร เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง เพื่อป่าชุมชนยั่งยืน เพื่อไม่ให้ถูกลักลอบจากบุคคลอื่นเข้ามาตัดทำลายป่าที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์เพื่อให้บุคคลรุ่นหลังต่อไป อย่างยั่งยืน เป็นคำกล่าวของนายวิจิตร ทองภูธรณ์^๕

๓) การสร้างกิจกรรมชุมชน

นายบัณฑิต อัครปะชะ ได้กล่าวว่า ในการสร้างกิจกรรมชุมชนในการบริหารการจัดการป่าชุมชนเป็นมิติที่มีการดำเนินงานที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสูตรสำเร็จหรือรูปแบบในการจัดการที่ตายตัว แต่สิ่งหนึ่งที่สามารถชี้วัดความสำเร็จของการจัดการคือ การส่งมอบภารกิจในการจัดการป่าจากคนรุ่นบุกเบิกสู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน โดยการปลูกป่าทดแทน จึงได้เกิดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้กับเยาวชนในท้องถิ่น โดยมีโรงเรียนภายในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ ชาวบ้านและผู้นำชุมชนเองก็เป็นส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน

ในการสร้างกิจกรรมเพื่อทดแทนป่าที่ถูกทำลายต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกันภายในชุมชน ชาวบ้าน และผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน โดยการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้สู่คนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ไม่เฉพาะเรื่องป่าอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงเรื่องวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนด้วยเช่นกัน นายไมตรี (นามสมมติ) กล่าว

ดังนั้น โดยพื้นฐานชุมชน ชาวบ้าน ล้วนอาศัยพึ่งพาป่าทั้งในแง่ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยมาช้านาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำจากป่าใช้ทำนา อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นเพื่อสร้างรายได้พอยังชีพ อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาช้านาน

๔.๓ ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์ประกอบส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนายบัณฑิต อัครปะชะได้กล่าวว่า การอยู่ร่วมกันระหว่างสังคมมนุษย์ และสังคมป่าไม้ “หากไม่มีป่า ก็ไม่มีน้ำ” โดยเริ่มแรกได้ปลูกป่าต้นน้ำลำธารที่ถ้ำภูมย จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธารโดยที่ชุมชนใช้อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบ

^๕สัมภาษณ์ นายวิจิตร ทองภูธรณ์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอนาคู จ.นครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตน้ำให้แก่ป่าทำให้ป่าไม้ตามธรรมชาติมีความสมบูรณ์ ทำให้ประสบผลสำเร็จในการทำต้นน้ำ น้ำลำธาร ป่าไม้ ดิน และน้ำ ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น ต้องมีความสมดุล และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ทั้ง คน และสัตว์ หากทรัพยากรดังกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งถูกทำลายสูญหายไป ความสมดุลระหว่างกันที่มีอยู่ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง และอาจทำให้พื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้น เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงอย่างรวดเร็ว เช่น การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า การล่าสัตว์ เป็นต้น^๙

๑) การกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน

ในการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนพระครูสุวรรณโพธิบาล (วิทย์ อคคปญโญ)^{๑๐} กล่าวว่า ในการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ เนื่องจากป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าที่อุดมไปด้วยพันธุ์พรรณป่าไม้หลากหลายชนิด ทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำ โดยที่ชุมชนใช้อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษา ระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนดเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

นายวินัย นาสูงชน^{๑๑} กล่าวว่า การมีนโยบายจากภาครัฐในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือหลายๆ ฝ่ายช่วยกัน สิ่งสำคัญที่สุดคือชาวบ้านต้องมีความคิดเห็นที่ไม่ขัดแย้งกัน เพื่อผลประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งเป็นการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ในระยะยาวอันจะทำให้เขตพื้นที่บริเวณป่าชุมชนได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทาง สังคม ให้เกิดความมั่นคงต่อ สิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานกันระหว่างทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อป่าชุมชนที่ยั่งยืน

^๙สัมภาษณ์ นายบัณฑิต อัครประชะ ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^{๑๐}สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโพธิบาล (วิทย์ อคคปญโญ) ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^{๑๑}สัมภาษณ์ นายวินัย นาสูงชน ตำแหน่งปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ปฏิบัติหน้าที่ นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคงใหญ่ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๒) การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชน

เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ก็จะมีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ผลกระทบจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและการขยายตัวของกิจกรรมนั้นๆ ของผู้ทำหน้าที่ดูแลป่าชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ ผลของสิ่งแวดล้อมเมื่อเสื่อมโทรมก็จะตกอยู่กับคนและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะผูกพันเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ เพราะสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตมีความสัมพันธ์กัน เมื่อสภาพแวดล้อมถูกทำลายก็ควรจะร่วมด้วยช่วยกันดูแลป่าชุมชนให้อยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์ดังที่นายบัณฑิต อัครปะชะ ได้กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมบางอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คนทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของและมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เราทุกคนก็ควรที่จะมีหน้าที่ดูแลรักษาและแก้ไขให้สภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น แม้ว่ารัฐบาลจะมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่การดำเนินงานอาจมีอุปสรรคบ้าง ถ้าบ้าง ถ้าคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ทุกคนควรจะถือว่าสิ่งแวดล้อมทั้งหลายเป็นทรัพย์สมบัติของชาติ และถือเอาเป็นความรับผิดชอบและหน้าที่ของตัวเองที่มีต่อชุมชน ในอันที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดีมีคุณภาพ เพื่อคนทุกคนในชุมชน เพื่อส่วนรวม เพื่อตัวเอง และครอบครัว และเพื่ออนุชนรุ่นหลังที่จะได้มีโอกาสพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อไปในวันข้างหน้าต่อไป

การปลูกป่าทดแทน ในพื้นที่ป่าชุมชนที่ถูกลักลอบ โดยเพิ่มป่าชุมชนได้ครบเป้าหมายที่กำหนดไว้เท่านั้นการปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมรรควิธี ในการปลูกป่าทดแทนเพื่อคืนธรรมชาติสู่ การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงป่าต้นน้ำ เป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาเห็นถึงความสำคัญของการปลูกต้นไม้เป็นการบอกถึงประโยชน์ของต้นไม้ให้กับคนในชุมชนและทำให้คนในชุมชนรู้ถึงวิธีการปลูกต้นไม้

๓) การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึก

การประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าชุมชนนายหมื่น ลุนสร^{๑๒} กล่าวว่า ในการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นที่ทราบกันดีว่าป่าไม้ช่วยทำให้อากาศชุ่มชื้น เพราะป่าไม้จะช่วยเก็บน้ำไว้ได้ ทำให้เกิดเป็นต้นน้ำลำธาร ทำให้เกิดพืชพันธุ์ไม้อื่นๆ

คนในชุมชนและชาวบ้านส่วนใหญ่มีจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าชุมชนของตนเอง ดังนั้นผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ และเจ้าหน้าที่ที่ดูแลป่าชุมชนต้องพยายามปลูกกระแสแรงค์ให้ชาวบ้านในเขตพื้นที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการคงสภาพป่าไม้ในพื้นที่ของตนเองให้มีความ

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายหมื่น ลุนสร ปรัชญาชาวบ้านเขวาโคก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

อุดมสมบูรณ์ รักษาภูมิลักษณ์และข้อบังคับในการบุกรุกทำลายป่าชุมชน และมีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเหล่านี้อย่างยิ่งย่น พระครูสุวรรณโพธิญาณ (วิทย์ อคคปญโญ) กล่าว

ดังนั้นการดูแลรักษาป่าชุมชนนั้นถือเป็นหน้าที่ของเราทุกคน ที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์และเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อให้ป่าชุมชนเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์พรรณนานานาชนิดต่อไป

๔) การจัดการผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน

มีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง ผู้ดูแลป่าชุมชนจัดทำป้ายประกาศเพื่อแจ้งให้ผู้บุกรุกได้ทราบถึงมาตรการกฎหมายเกี่ยวกับการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกป่า ป่าชุมชน ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เข้ามาช่วยเหลือป่าชุมชนและการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าชุมชนเพื่อดูแลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้คงสภาพที่อุดมสมบูรณ์

๕) การมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่ชาวบ้านในเขตพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนและชาวบ้านที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละครั้งจะเป็นการสั่งการจากผู้นำชุมชนและเข้าร่วมรับฟังพร้อมแสดงความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ชี้แจงเหตุผล เพื่อให้ทราบถึงการจัดการป่าชุมชนโดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้าน

ในการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยองค์ประกอบต่อไปนี้

๑) การยอมรับ การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดูแลป่าชุมชน เป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวของชาวบ้านในท้องถิ่นต้องมีความสมัครใจและต้องได้รับการให้เกียรติจากผู้อื่นการมีส่วนร่วมเพื่อการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเสรีภาพ

๒) จิตสำนึกของชุมชน ที่จะช่วยกันดูแลป่าชุมชนเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และสืบทอดต่อกันมา

๓) การบริหารและการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยการดำเนินการช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน

จากการประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนยังมีสภาพและปัญหาการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรกรรม สร้างที่อยู่อาศัยโดยการลักลอบตัดไม้ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ จึงทำการป้องกันปราบปรามจับกุมผู้กระทำผิดมาโดยตลอด แต่ด้วยข้อจำกัดของการบริหารจัดการงบประมาณ อุปกรณ์ และบุคลากรที่เข้ามาช่วยดูแล

รักษาป่ามีจำนวนน้อย รวมทั้งพื้นที่ป่าที่ต้องดูแลมีจำนวนมาก ทำให้การป้องกันปราบปรามยังไม่เพียงพอต่อการดูแลรักษาป่าชุมชน จึงต้องมีนโยบายให้ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และชาวบ้าน มีเวทีสัมมนาประชาคมเพื่อหาแนวคิดร่วมกันในการบริหารจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน เพื่อให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ทดแทนในวันสำคัญต่างๆ ส่งเสริมให้ประชาชนได้รับกล้าไม้ไปปลูกในพื้นที่ต่างๆ การติดป้ายประชาสัมพันธ์ การสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาป่าชุมชนปรับความสมดุลของป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ดังตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ การเปรียบเทียบความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน

ป่าชุมชน	พื้นที่ป่า	สภาพป่าชุมชน	แนวทางแก้ไข
ชุมชนโคกป่าซี	๑,๒๖๘ ไร่	-พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินดินสลับที่ราบ ในส่วนที่ราบก็กลายเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ตรงที่ดอนและโคก หรือเนิน เป็นป่าที่เก็บไว้หาอยู่หากิน แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอย และที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชน -พื้นที่ป่าเสื่อมโทรมการลักลอบตัดไม้ การจับจองเป็นพื้นที่ส่วนบุคคล ปัญหาไฟป่า การผ่าน	โดยการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น มีการเรียนรู้เรื่องป่าในหลายมิติผืนป่าเป็นที่ศึกษาดูงาน และเป็นห้องเรียนธรรมชาติ สำหรับผู้คนรอบผืนป่า
ชุมชนป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง	๓๐๐ ไร่	เป็นแหล่งไม้ใช้สอย พื้นที่เลี้ยงสัตว์และแหล่งอาหารการบุงรูก ทำลายป่าเพื่อใช้ไม้และฟืนจำนวนมาก	มีพระสงฆ์เป็นแกนนำหลัก และคนในชุมชนมีส่วนร่วม มีการสำรวจความสมบูรณ์ของป่า และมีเจ้าหน้าที่ทหารมาหนุนเสริมในด้านต่างๆ เกิดเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์แก่คนในชุมชน
บ้านเขวาโคก-บ้านเขวาพัฒนา	๓๐๐ ไร่	เป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งสารพัดอาหารป่า ทั้งผักป่า เห็ด มีสมุนไพร และยังได้ไม้แห้งใช้เป็นไม้ฟืน และใช้ไม้เพื่อ	- เกิดกระบวนการทำงานของชุมชนแบบมีส่วนร่วม - เป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนในที่ลุ่ม

ป่าชุมชน	พื้นที่ป่า	สภาพป่าชุมชน	แนวทางแก้ไข
		สิ่งก่อสร้าง	ซึ่งล้อมรอบด้วยผืนนากว้างใหญ่กลางทุ่งกุลาไร่ให้
ชุมชนป่าโคกใหญ่	๔,๒๖๖ ไร่	เป็นป่าเต็งรังที่มีไม้เรือนยอด ๓ ชั้น ตั้งแต่ไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลาง เช่น ไม้พลวง ไม้ชาด ไม้ประดู่ ไม้พอก ไม้อะราง จนถึงไม้คลุมดิน สร้างให้ป่าโคกใหญ่อุดมสมบูรณ์เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่า นานาชนิด กระแสน้ำจากผืนป่าไหลผ่านร่องน้ำ ลำห้วย หลายสาย ลงสู่ลำห้วยเสียว และท้องทุ่งนา	แนวทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาป่าชุมชน โดยการวางรากฐานมาจากความรู้ ความเข้าใจ และความร่วมมือของคนในชุมชน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ร่วมกันค้นหาแนวทางพัฒนา แก้ไขนำไปสู่การรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชุมชน โดยมีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน มีผลงาน และการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่อง อันเป็นรากฐานสำคัญสู่วิถีทางประชาสังคมและการสร้างเครือข่าย

ดังนั้น นโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหลายฝ่าย เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากร และให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน จากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตตามนโยบายการจัดการป่าไม้ในชุมชนที่มีการพัฒนาป่าธรรมชาติในพื้นที่ๆและมีการปลูกป่าทดแทน อนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้เป็นไปตามนโยบายภาครัฐและนโยบายของป่าชุมชน

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาวิจัยนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งสามารถสรุปได้เป็นประเด็น ดังนี้

๑) สภาพการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่เป็นป่าพื้นที่เป็นเนินดินสลับที่ราบ ในส่วนที่ราบก็กลายเป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำกิน ตรงที่ดอนและโคก หรือเนิน เป็นป่าที่เก็บไว้หาอยู่หากิน แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งไม้ใช้สอย และที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชนจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ป่าชุมชนเกิดจากป่ามีสภาพเสื่อมโทรมเพราะการรุกตัดไม้จากชุมชนรอบผืนป่า การจับจองเป็นที่ส่วนบุคคล ปัญหาไฟป่า และไม่มีการดูแลรักษา ทำให้ป่าเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านจึงเกิดความตระหนักและหาวิธีดูแลรักษา โดยการสร้างกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์มีเจ้าหน้าที่ดูแลป่าชุมชนอย่างจริงจัง และการสร้างกิจกรรมการปลูกป่าทดแทน การสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านและการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒) กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น ในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนปัญหาร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ และมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการบริหารจัดการป่าชุมชนส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีทำให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วม มีความร่วมมือ ทั้งมีการสร้างเครือข่ายในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่นเพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วม ในการบริหารจัดการป่าชุมชนโดยการพัฒนาภาคภาครัฐภาค และภาคเอกชน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นได้มีบทบาทหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

๓) นโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนการรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชนการทำป่าประชาสัมพันธ ข้อมูลข่าวสารและกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนให้ประชาชนรับทราบอย่างต่อเนื่อง รวมถึงเปิดโอกาสสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่างๆ รวมถึงศึกษาปัญหาร่วมกันวางแผน ตลอดจนติดตามประเมินผลกิจกรรมต่างๆ ที่ชาวบ้านร่วมกันแสดงความคิดเห็น เพื่อให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพ การสร้างจิตสำนึกการจัดการผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ ๑) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน ๒๐ คน และ ๓) ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน ๑๐ คน รวมทั้งสิ้น จำนวน ๓๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑) นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นนโยบายของภาครัฐที่กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไปเพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นรวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนากลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่น นอกเหนือจากนี้กฎหมายหลายฉบับยังระบุถึงอำนาจและบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ โดยการให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในการทำงานเดียวกันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการดูแลรักษา

คุณภาพสิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๔๘๔ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าติดเขตชุมชนหรือเป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนให้การดูแลรักษา รวมทั้งเขตป่าชุมชนเพื่อการดูแลป้องกันและควบคุมไฟป่า โดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้ และให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานแก่ชุมชน

นอกจากนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชน ตามนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

(๑) กระบวนการจัดการป่าชุมชน ดังที่ นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่าการพัฒนาของกระบวนการจัดการป่าชุมชน โดยมีกิจกรรม เช่น กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กิจกรรมการปลูกป่าทดแทน กิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่ายเพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชน^๑

(๒) การอนุรักษ์ป่าของชุมชนมีปัจจัยที่สำคัญหลายอย่าง ดังที่ พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล (วิทย์ อคคปญโญ)^๒ กล่าวว่า ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่าง เช่น ความสามัคคี ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน รวมทั้งเยาวชน ส่วนปัจจัยที่คอยสนับสนุนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่นหน่วยงานของรัฐที่มีงบประมาณสนับสนุนในการบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่า ชุมชน ชาวบ้านถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คนรุ่นหลังได้สืบสาน โดยใช้วิธีการเสวนา จัดเวทีอภิปรายเพื่อทำความเข้าใจในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน แก่ประชาชน

(๓) การมีส่วนร่วม นายถาวร พลเยี่ยม^๓ กล่าวว่า ประชาชน ชุมชน และชาวบ้าน ได้เข้ามา มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตอนุรักษ์ที่ทางชุมชนจัดตั้งขึ้น ทั้งเป็นกฎระเบียบในการให้ประชาชนรับรู้ถึงข้อกฎหมายต่างๆ ของการบุกรุกเขตป่าชุมชน

^๑สัมภาษณ์ นายบัณฑิต อัครปะชะ ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^๒สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล (วิทย์ อคคปญโญ) ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และเจ้าคณะอำเภอโพธิ์ทอง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^๓สัมภาษณ์ นายถาวร พลเยี่ยม ตำแหน่ง หัวหน้า กศน.ตำบลโพธิ์ทองงานทะเบียน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต้องมีหลักการ ดังนี้

(๑) การตัดสินใจการเข้าร่วมประชุมและมีส่วนในการนำเสนอ ข้อมูลปัญหาความต้องการของชุมชน รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา และร่วมให้ข้อมูลด้านต่างๆ เกี่ยวกับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตป่าชุมชน

(๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เช่น การปลูกต้นไม้ ซึ่งการปลูกป่าเป็นการบริหารจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ เพื่อหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชนและสมาชิกในชุมชนรุ่นต่อไป อย่างยั่งยืน ในการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับ จึงมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งจะต้องมีการกระตุ้นเตือน ชักจูง ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่นว่าตนเองมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งตนเองและท้องถิ่น ในแง่ของการเป็นแหล่งผลิตอาหาร และทรัพยากรต่างๆ ให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการจัดการป่าชุมชนของแต่ละท้องถิ่นนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับระบบนิเวศ สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้นด้วย

(๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ การที่ได้ร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรมอนุรักษ์และการร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโนนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีส่วนในการเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพของป่าชุมชนให้คงอยู่และ

(๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการติดตามกิจกรรมและโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ และการติดตามผลงานการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ในเขตพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดร้อยเอ็ด

(๕) การปฏิบัติตามกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรของชุมชน ซึ่งนายนิยม ดงพระจันทร์^๕ กล่าวว่า ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นต้องอาศัยข้อมูลข่าวสารจากพระราชบัญญัติป่าไม้ ป่าสงวนแห่งชาติ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตนอย่างไรในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน

๒) กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กระบวนการสร้างกลไกในการจัดการป่าชุมชน นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่า ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เนื่องจากมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชน ชุมชน มีการเสริมสร้างความ

^๕สัมภาษณ์ นายนิยม ดงพระจันทร์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอนาคู จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น ในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนปัญหาพร้อมคิดร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน

ในการบริหารจัดการป่าชุมชนส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเป็นอยู่ที่ดีทำให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วม มีความร่วมมือ ทั้งมีการสร้างเครือข่ายในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่น เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชน โดยการพัฒนากลไกภาครัฐภาค และภาคเอกชน รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่น ได้มีบทบาทหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น รวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๘๔ และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าติดเขตชุมชนหรือเป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนให้การดูแลรักษา รวมทั้งเขตป่าชุมชนเพื่อการดูแลป้องกันและควบคุมไฟป่าโดยการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวางแผนดูแลป่าไม้และให้การสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานแก่ชุมชน

นอกจากนี้ ประชาชน ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีกระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชน โดยการจัดอบรมการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และการดูแลป่า จัดทำโครงการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ สร้างความสามัคคี และเพิ่มพื้นที่ป่า รวมทั้งการลาดตระเวนไฟป่าจัดทำโครงการสนับสนุนกิจกรรมการปลูกป่าและรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง การปลูกป่า การทำแนวป้องกันไฟป่า การตั้งเวรยามติดตามตรวจสอบสภาพป่า

ทั้งนี้กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย

(๑) การประชาสัมพันธ์ การจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่าย ทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคพลเมืองหรือภาคประชาชน ในการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกลไกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากให้เป็นไปตามนโยบายของการจัดการป่าชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนเป็น คำกล่าวของนายอุดม จันทรัง^๕

^๕สัมภาษณ์ นายอุดม จันทรัง ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

(๒) การประชุมเสวนา ในการจัดประชุมเสนาเพื่อให้ประชาชน ชุมชน และชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยการตั้งหัวข้อของการเสนาถึงการสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าชุมชนของตนเองให้ยั่งยืนอย่างไร เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง เพื่อป่าชุมชนยั่งยืน เพื่อไม่ให้ถูกกลั่นแกล้งจากบุคคลอื่นเข้ามาตัดทำลายป่าที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ เพื่อให้บุคคลรุ่นหลังต่อไป อย่างยั่งยืน เป็นคำกล่าวของนายวิจิตร ทองภูธรณ์^๖

(๓) การสร้างกิจกรรมชุมชน นายบัณฑิต อัครปะชะ ได้กล่าวว่า ในการสร้างกิจกรรมชุมชนในการบริหารการจัดการป่าชุมชนเป็นมิติที่มีการดำเนินงานที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสูตรสำเร็จหรือรูปแบบในการจัดการที่ตายตัว แต่สิ่งหนึ่งที่สามารถชี้วัดความสำเร็จของการจัดการ คือ การส่งมอบภารกิจในการจัดการป่าจากคนรุ่นบุกเบิกสู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน โดยการปลูกป่าทดแทน จึงได้เกิดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้กับเยาวชนในท้องถิ่น โดยมีโรงเรียนภายในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ ชาวบ้านและผู้นำชุมชนเองก็เป็นส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน

นายไมตรี ชาวสวน^๗ กล่าวว่า ในการสร้างกิจกรรมเพื่อทดแทนป่าที่ถูกทำลายต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกันภายในชุมชน ชาวบ้าน และผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนโดยการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้สู่คนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ไม่เฉพาะเรื่องป่าอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงเรื่องวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนด้วยเช่นกัน

ดังนั้น โดยพื้นฐานชุมชน ชาวบ้าน ล้วนอาศัยพึ่งพาป่าทั้งในแง่ปัจจัย ๔ ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยมาช้านาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำจากป่าใช้ทำนา อาศัยผลิตผลจากป่าเป็นเพื่อสร้างรายได้พอยังชีพ อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาช้านาน

๓) ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนายบัณฑิต อัครปะชะ ได้กล่าวว่า การอยู่ร่วมกันระหว่างสังคมมนุษย์ และสังคมป่าไม้ “หากไม่มีป่า ก็ไม่มีน้ำ” โดยเริ่มแรกได้ปลูกป่าต้นน้ำลำธารที่ถ้ำภูมอย จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธารโดยที่ชุมชนใช้อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบ

^๖สัมภาษณ์ นายวิจิตร ทองภูธรณ์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอกวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

^๗สัมภาษณ์ นายไมตรี ชาวสวน ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอกวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

นิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจจะกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตน้ำให้แก่ป่าทำให้ป่าไม่ตามธรรมชาติมีความสมบูรณ์ ทำให้ประสบผลสำเร็จในการทำต้นน้ำ น้ำลำธาร ป่าไม้ ดิน และน้ำ ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น ต้องมีความสมดุล และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อกันอย่างใกล้ชิด ทั้งคน และสัตว์ หากทรัพยากรดังกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งถูกทำลายสูญหายไป ความสมดุลระหว่างกันที่มีอยู่ ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง และอาจทำให้พื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้น เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงอย่างรวดเร็ว เช่น การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า การล่าสัตว์ เป็นต้น

(๑) การกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน ในการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล (วิทย์ อคฺคปณฺโญ) กล่าวว่า ในการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ เนื่องจากป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าที่อุดมไปด้วยพันธุ์พรรณป่าไม้หลากหลายชนิด ทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำ โดยที่ชุมชนใช้อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจจะกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนดเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

นายวินัย นาสุงชน^๑ กล่าวว่า การมีนโยบายจากภาครัฐในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือหลายๆ ฝ่ายช่วยกัน สิ่งสำคัญที่สุดคือ ชาวบ้านต้องมีความคิดเห็นที่ไม่ขัดแย้งกันเพื่อผลประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งเป็นการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ในระยะยาวอันจะทำให้เขตพื้นที่บริเวณป่าชุมชนได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทาง สังคม ให้เกิดความมั่นคงต่อ สิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานกันระหว่างทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อป่าชุมชนที่ยั่งยืน

(๒) การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ก็จะอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ผลกระทบจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและการขยายตัวของกิจกรรมนั้นๆ ของผู้ทำหน้าที่ดูแลป่าชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ ผลของสิ่งแวดล้อมเมื่อเสื่อมโทรมก็จะตกอยู่กับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะผูกพันเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่

^๑สัมภาษณ์ นายวินัย นาสุงชน ตำแหน่ง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ปฏิบัติหน้าที่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคงใหญ่ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

เพราะสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตมีความสัมพันธ์กัน เมื่อสภาพแวดล้อมถูกทำลายก็ควรจะช่วยด้วย ช่วยกันดูแลป่าชุมชนให้อยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์ ดังที่นายบัณฑิต อัครปะชะ ได้กล่าวว่า สิ่งแวดล้อม บางอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คนทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของและมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์จาก ธรรมชาติ เราทุกคนก็ควรที่จะมีหน้าที่ดูแลรักษาและแก้ไขให้สภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น แม้ว่า รัฐบาลจะมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่การดำเนินงานอาจมี อุปสรรคบ้าง ลำช้าบ้าง ถ้าคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ทุกคนควรจะต้องถือว่าสิ่งแวดล้อม ทั้งหลายเป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ และถือเอาเป็นความรับผิดชอบและหน้าที่ของตัวเองที่มีต่อชุมชน ในอันที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดีมีคุณภาพ เพื่อคนทุกคนในชุมชน เพื่อส่วนรวม เพื่อตัวเอง และครอบครัว และเพื่ออนุชนรุ่นหลังที่จะได้มีโอกาสพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จาก สิ่งแวดล้อมที่ดีต่อไปในวันข้างหน้าต่อไป

การปลูกป่าทดแทน ในพื้นที่ป่าชุมชนที่ถูกลักลอบ โดยเพิ่มป่าชุมชนได้ครบเป้าหมายที่ กำหนดไว้เท่านั้นการปลูกป่าทดแทนจึงเป็นแนวทฤษฎีการพัฒนาป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมรรควิธี ในการปลูกป่าทดแทนเพื่อคืนธรรมชาติสู่ การปลูกป่าทดแทนจะต้องทำอย่างมีแผนจะต้องร่วมมือกันสำรวจต้นน้ำในบริเวณพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อวางแผนปรับปรุงป่าต้นน้ำ เป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาเห็นถึงความสำคัญของการปลูก ต้นไม้เป็นการบอกถึงประโยชน์ของต้นไม้ให้กับคนในชุมชนและทำให้คนในชุมชนรู้ถึงวิธีการปลูกต้นไม้

(๓) การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึก การประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่า ของการอนุรักษ์ป่าชุมชน นายหมุน ลุนสร^๑ กล่าวว่า ในการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิต สำนึกให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นที่ทราบกันดีว่าป่าไม้ช่วยทำให้อากาศชุ่มชื้น เพราะป่าไม้จะช่วยเก็บน้ำไว้ได้ ทำให้เกิดเป็นต้นน้ำลำธาร ทำให้เกิดพืชพันธุ์ไม้อื่นๆ

ส่วนพระครูสุวรรณโฆธาภิบาล (วิทย์ อคคปญโญ) กล่าวว่า คนในชุมชนและชาวบ้าน ส่วนใหญ่มีจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าชุมชนของตนเอง ดังนั้นผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ และเจ้าหน้าที่ที่ดูแลป่าชุมชนต้องพยายามปลูกกระแสธรรมรงค์ให้ชาวบ้านในเขตพื้นที่ได้ตระหนักถึง ความสำคัญของการคงสภาพป่าไม้ในพื้นที่ของตนเองให้มีความอุดมสมบูรณ์ รักษากฎระเบียบและ ข้อบังคับในการบุกรุกทำลายป่าชุมชน และมีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเหล่านี้้อย่าง ยั่งยืน

^๑สัมภาษณ์ นายหมุน ลุนสร ประชาชนชาวบ้าน บ้านเขวาโคก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอ ปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

ดังนั้นการดูแลรักษาป่าชุมชนนั้นถือเป็นหน้าที่ของเราทุกคน ที่ต้องช่วยกันอนุรักษ์และเพิ่มพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่ป่าชุมชน เพื่อให้ป่าชุมชนเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์พรรณนานานาชนิดต่อไป

(๔) การจัดการผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง ผู้ดูแลป่าชุมชนจัดทำป้ายประกาศเพื่อแจ้งให้ผู้บุกรุกได้ทราบถึงมาตรการกฎหมายเกี่ยวกับการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกป่า ป่าชุมชน ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เข้ามาช่วยเหลือป่าชุมชน และการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าชุมชนเพื่อดูแลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้คงสภาพที่อุดมสมบูรณ์

(๕) การมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่ชาวบ้านในเขตพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน นายบัณฑิต อัครปะชะ กล่าวว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนและชาวบ้านที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละครั้งจะเป็นการสั่งการจากผู้นำชุมชนและเข้าร่วมรับฟังพร้อมแสดงความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ขึ้นเวทีเสวนา เพื่อให้ทราบถึงการจัดการป่าชุมชนโดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้าน

ในการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยองค์ประกอบต่อไปนี้

(๑) การยอมรับ การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดูแลป่าชุมชน เป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวของชาวบ้านในท้องถิ่นต้องมีความสมัครใจและต้องได้รับการให้เกียรติจากผู้อื่นการมีส่วนร่วมเพื่อการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเสรีภาพ

(๒) จิตสำนึกของชุมชน ที่จะช่วยกันดูแลป่าชุมชนเพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และสืบทอดต่อกันมา

(๓) การบริหารและการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยการดำเนินการช่วยกันแก้ไข ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน

ดังนั้นนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหลายฝ่าย เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรและให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชนจากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตตามนโยบายการจัดการป่าไม้ในชุมชนที่มีการพัฒนาป่าธรรมชาติในพื้นที่ๆ และมีการปลูกป่าทดแทน อนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้เป็นไปตามนโยบายภาครัฐ

๕.๒ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

ในการวิจัยเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

๑) นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กิจกรรมการปลูกป่าทดแทน กิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่ายเพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๒) กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่นในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สามารถแลกเปลี่ยนปัญหาร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน การสร้างเครือข่ายในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่นเพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนโดยการพัฒนากลไกภาครัฐภาค และภาคเอกชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนควรมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม ควรมีการประชาสัมพันธ์การประชุมเสนา การสร้างกิจกรรมชุมชน เช่น การปลูกป่าทดแทน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถถ่ายทอดบรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

๓) ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนการรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชนเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ก็จะต้องอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ผลกระทบจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและการขยายตัวของกิจกรรมนั้นๆ การปลูกป่าทดแทน การจัดทำป่าประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกการจัดการผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง ผู้ดูแลป่าชุมชนจัดทำป้ายประกาศเพื่อแจ้งให้ผู้บุกรุกได้ทราบถึงมาตรการกฎหมายเกี่ยวกับการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกป่า ป่าชุมชน ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เข้ามาช่วยเหลือป่าชุมชน และการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าชุมชนเพื่อดูแลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้คงสภาพที่อุดมสมบูรณ์

๕.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่จังหวัดอื่น

๒) ควรศึกษาการจัดการป่าชุมชนแบบองค์รวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๓) ควรศึกษาการจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและเขตพื้นที่จังหวัดอื่น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

๑.๑ หนังสือ

- กรมป่าไม้. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้, ๒๕๔๑.
- _____. แนวทางปฏิบัติงานโครงการป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๓๗.
- _____. ป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมการปลูกป่า, ๒๕๔๑.
- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. แนวทางการเสริมสร้างความพร้อมในการจัดการศึกษาขององค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น กระทรวง
มหาดไทย, ๒๕๔๙.
- _____. มาตรฐานการพัฒนาป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น,
๒๕๔๙.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. ลายแทงนักคิด. กรุงเทพมหานคร: ชัดเชสมิเดีย, ๒๕๔๙.
- เกษม จันท์แก้ว. การวางแผนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.
กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี
และสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๑.
- โกมล แพรกทอง. แนวทางการจัดการป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและ
สหกรณ์, ๒๕๓๕.
- _____. ป่าชุมชนในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้ ฝ่ายส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน
กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ, ๒๕๔๐.
- _____. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวความคิดป่าชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา
กรมศาสนา, ๒๕๓๓.
- เจริญ ภัสระ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานของรัฐ. กรุงเทพมหานคร: สมาคมรัฐ
ประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๔๐.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. การระดมประชาชนเพื่อพัฒนาชนบทในการบริหารงานพัฒนาชนบท,
กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. ป่าไม้สัมพันธ์กับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์
แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๘.

- ชมนาท รัตนมณี และคณะ. การศึกษาพฤติกรรมการมี ส่วนร่วมในการส่งเสริมและรักษา
สิ่งแวดล้อมชุมชน ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร:
 มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๘.
- ชัยรัตน์ สมสืบ. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัย
 ธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ๑๐๐ ปี แห่งการปฏิรูประบบราชการ วิวัฒนาการของอำนาจรัฐและอำนาจ
การเมือง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายการศึกษา, ๒๕๓๘.
- ดารารัตน์ อุทัยพยัคฆ์. รูปแบบแหล่งเรียนรู้ของโรงเรียนบ้านห้วยคนทา. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี,
 ๒๕๔๘.
- ธีรวงศ์ คงทอง. การถือครองที่ดินกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษา
ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย อำเภอเมือง จังหวัด
เชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๔.
- นิวัต เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.
- เบญจกร ร่องสุวรรณ. การถ่ายโอนงานด้านสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น โดยองค์การบริหารส่วนตำบล
ในอำเภอบ้าน จังหวัดเชียงราย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.
- ปรัชญา เวสารัชช์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร:
 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.
- ปริศนา พรหมมา และมนตรี สนิทวงศ์. ชุมชนท้องถิ่นที่มีต่อการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ
โครงการพัฒนาลุ่มน้ำภาคเหนือโดยองค์กรชุมชน. เชียงใหม่: บี เอส การพิมพ์, ๒๕๔๑.
- ไพรัตน์ เตชะรินทร์. การบริหารงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.
- _____. นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบันของ
ประเทศไทย ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภา
 การพิมพ์, ๒๕๒๗.
- มงคล ด้านธานินทร์ และคณะ. ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๓ ป่าชุมชนใน
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา,
 ๒๕๓๖.
- มณฑล จำเริญฤกษ์. การพัฒนาป่าไม้ในที่สูง. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์คณะ
 วนศาสตร์ ศูนย์วิจัยป่าไม้, ๒๕๓๕.

- มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด และคณะ. **กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ๒๕๕๕.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. **การมีส่วนร่วมของประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, ๒๕๓๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘.
- วิชัย เทียนน้อย. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: อักษรวัฒนา, ๒๕๓๙.
- วิชา นิยม และกิติชัย รัตน์. **กฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.
- วิฑูรย์ เพิ่มพงศาเจริญ. **ข้อจำกัดและความขัดแย้งระหว่างแนวคิดกระแสหลักในการจัดการทรัพยากรและความรู้ทางนิเวศวิทยาของคนในท้องถิ่น**. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๓๖.
- สมพล มงคลพิทักษ์สุข และคณะ. **การจัดการสิ่งแวดล้อมเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: Science Center, ๒๕๔๘.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. **ป่าชุมชน**. ศูนย์ฝึกอบรมวรรณศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๐.
- _____. **ป่าชุมชน: สำคัญและประเด็น**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ฝึกอบรมวรรณศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก, ๒๕๔๐.
- สรรเสริญ ทองสมนึก. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.
- สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม. **การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๗.
- สันธิฐิตา กาญจนพันธ์. **ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับวัด: กรณีป่าชุมชนวัดพระธาตุดอยจอมแจ้ง อำเภอสะแกต จังหวัดเชียงใหม่**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.
- สุญาณี เวสสบุตร. **เรื่องควรรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ์พืช**. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิชาการวิจัยองค์การสวนพฤกษศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี้, ๒๕๔๖.
- สุภาพร พิศาลบุตร. **การสรรหาและบรรจุพนักงาน**. กรุงเทพมหานคร: โครงการศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๖.
- สุวีรัตน์ ฤกษ์รังสรรค์. **การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ ศึกษากรณี: หมู่บ้านก้อทุ่ง ตำบลก้อ อำเภอสี จังหวัดลำพูน**. กรุงเทพมหานคร: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.

เสนห์ จามริก และคณะ. **โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา.**

กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

_____ . **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา: เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

เสนห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. **ป่าชุมชนและในประเทศ: แนวทางการพัฒนา เล่ม ๑ ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

โสภารัตน์ จารุสมบัติ. **นโยบายและการจัดการสิ่งแวดล้อม.** กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๑.

อนุก นาคะบุตร. **ข่าวสารข้อมูลกับความยั่งยืนของการพัฒนา: ในคนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๖.

๑.๒ วารสาร

เกศสุตา สิทธิสันติกุล, วราภรณ์ ปัญญาวดี และปรารณา ยศสุข. **องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับบทบาทการสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้ในชุมชนท้องถิ่นจังหวัดเชียงใหม่.** วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ (๒๕๕๙).

โกวิทย์ พวงงาม. **การวางแผนพัฒนาตำบลแบบมีส่วนร่วมทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลเข้มแข็ง.** วารสารพัฒนาชุมชน. ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๑).

ชัยวัฒน์ ขวัญบุญ. **วาทกรรมว่าด้วยความเข้าใจในธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวิเคราะห์ในเชิงวาทกรรมป่าชุมชน.** วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๔๓).

สมศักดิ์ สุขวงศ์. **ป่าชุมชน: ทางเลือกในการฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ.** วารสารข่าวสารป่าชุมชน. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (เมษายน ๒๕๓๘).

อำนวยการ คอวนิช. **ร่าง พรบ. ป่าชุมชน.** วารสารสักทอง. ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๒).

๑.๓ รายงานการวิจัย

ณัฐชัย ชีวะศิริ. **ความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน: กรณีศึกษาบ้านท่าโป่ง ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่.** รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

บุษบง พุฒพรหม. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษาเฉพาะกรณี นาจะหลวย จังหวัดอุบลราชธานี. รายงานการวิจัย. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕.

ประภาพร ศรีสถิตธรรม. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนในเขตเทศบาลนคร จังหวัดนครราชสีมา. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓.

ไพสุตา ตรีเดซี. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านทุ่งสูง จังหวัดกระบี่. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖.

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๗.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์และนโยบาย. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.

๑.๔ เอกสารอื่นๆ

เกษม จันท์แก้ว และสามัคคี บุญยะวัฒน์. เอกสารประกอบการสอนวิชาการจัดการทรัพยากรป่าไม้. กรุงเทพมหานคร: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. สภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของสังคม หมู่บ้านชนบทกับการมีส่วนร่วมของประชาชน: วิเคราะห์กรณีหมู่บ้านภาคเหนือ. รายงานการสัมมนาการพัฒนาองค์การประชาชน. เชียงใหม่: ศูนย์พัฒนาข้อมูลภาคเหนือ สถาบันฝึกผู้ประสานงานเพื่อการพัฒนา สมาคมวาย เอ็ม ซี เอ, ๒๕๓๗.

ดุสิต เวชกิจ. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อการป่าไม้ชุมชน. เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน เล่ม ๑ หน่วยที่ ๕. นนทบุรี: สาขาวิชาเกษตรศาสตร์ และสหกรณ์ มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

ประพนธ์ ปิยรัตน์. การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม. เอกสารวิชาการสัมมนาวิชาการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาการสาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. การป่าไม้ชุมชน. เอกสารการสอน สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

ยศ สันตสมบัติ. **การจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพลุ่มแม่น้ำ**. เอกสารสรุปการประชุมสัมมนานานาชาติ ๒๓-๒๕ มีนาคม ๒๕๔๔. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔.

๑.๕ สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ นายถาวร พลเยี่ยม ตำแหน่ง หัวหน้า กศน.ตำบลโพธิ์ทองงานทะเบียน เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายนิยม ดงพระจันทร์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปำปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายบัณฑิต อัครปะชะ ตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายไมตรี ชาวสวน ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปำปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายวิจิตร ทองภูธรณ์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปำปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายวินัย นาสูงชน ตำแหน่ง ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ปฏิบัติหน้าที่นายกองค์การบริหารส่วนตำบลดงใหญ่ เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายหมื่น ลุนสร ปรัชญาชาวบ้าน บ้านเขวาโคก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอลำปำปทุม จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ นายอุดม จันทร์รัมย์ ชาวบ้านชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอลำปำปทุม จังหวัดมหาสารคาม เมื่อวันที่ ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พระครูสุวรรณโพธิ์ภิบาล (วิทย์ อคคปญโญ) ดำรงตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอนาทอง จังหวัดร้อยเอ็ด และเจ้าคณะอำเภอนาทอง เมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

๑.๖ สื่ออิเล็กทรอนิกส์

จังหวัดเพชรบูรณ์. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. แหล่งที่มา: http://www.phetchabun.go.th/download_pmqa/.../1327407278_a25kkm72.pdf (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

ไชนันท์. **การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/thanadon1007/kar-xnuraks-thrmchati-laea-sing-waedlxm> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

ธารทิพย์ เทพบุญยืน. **บทความเชิงวิชาการปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. แหล่งที่มา: <http://sd-group1.blogspot.com/2013/01/53242049.htm> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. แหล่งที่มา: <http://www.maceducation.com/e-knowledge/2343104100/02.htm> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๖๐).

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. **โครงการพระราชดำริ**. แหล่งที่มา: <http://www.Rdpb.go.th> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๕ มกราคม ๒๕๖๐).

๒. ภาษาอังกฤษ:

2.1 Book

Agrawal, A., Common Resources and Institutional Sustainability. In E. Ostrom, T. Dietz, N. Dolsak, P.C. Stern, S. Stovich & E.U. Weber (Eds.). **The Drama of the Commons** Washington, DC: National Academy Press, 2002.

Erwin, W., **Participation Management: Concept Theory and Implementation**. Atlanta: Georgia State University, 1976.

Kraft, Kraft, M. E. **Environmental Policy and Politics**, 3rd ed. Harrisonburg: Pearson Education, 2003.

Reeder, W. W. **Some Aspects of Informal Social Participation of Farm Families in New York State**. Cornell University, Unpublished Ph.D. Dissertation, 1974.

Turton, A. **Participation: Production, Power and Participation in Rural Thailand**. Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development, 1987.

Western, D. & Wright, R. M. **The Background to Community-based Conservation**. In D. Western, R.M. Wright & S.C. Strum (Eds.). **Natural Connections: Perspectives in Community-Based Conservation**, 1994.

2.2 Journal

Brown, K., Innovations for Conservation and Development. **The Geographical Journal**, Vol. 168 No. 1 (December 2002).

ภาคผนวก

**นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**
**Policy and Mechanism of Community Forest Management of the People and
Local Administration in the Northeast**

พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี (สลาংশิงห์), สุทธิพันธ์ อรัญญาส และสยามพร พันธุ์ไชย
Phramaha Thainoi Yanamethi (Salangsing), Sutthiphan Arunyawas
and Siamporn Panthachai

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Roi-Et Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
Corresponding Author, E-mail: nikkybaty2012@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3) เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทุติยภูมิ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) พื้นที่การวิจัย 3 จังหวัด 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน 20 คน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน 10 คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 30 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี

ผลการวิจัยพบว่า

1. นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมภายในชุมชน รวมถึงการรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนผสมผสานกับการตั้งกฎกติกา เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่า

ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมกระบวนการจัดการป่าชุมชน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการใช้กระบวนการวิจัยช่วยสนับสนุน เชื่อมโยงกิจกรรมของป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

2. กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น โดยการประชาสัมพันธ์ การประชุมเสวนา การสร้างกิจกรรมชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

3. การประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การบริหารจัดการป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป่าชุมชนสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน และการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ ทั้งทางด้านการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมิทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: นโยบาย; กลไก; การจัดการป่าชุมชน

Abstract

This research aims: 1) to study the policy and mechanism of community forest management of people and local administration in the Northeast, 2) to study building process of the policy and mechanism of community forest management of people and local administration in the Northeast and 3) to evaluate the policy and mechanism of community forest management of people and local administration in the Northeast. It was the qualitative research with collecting data from primary, secondary documents, in-depth interviews and participatory observation. There are 3 provinces and 4 districts research areas: Kuchinarai district of Kalasin province, Phon Thong district and Pathum Rat district of Roi-Et province and Wapi Pathum district of Maha Sarakham province. The main informants were used in this research: 20 Community/village leaders and 10 experts/scholars, totally 30 persons. This analyzed data by using the inductive methods.

The research result was:

1. The policy and mechanism of community forest management of the people and local administration in the Northeast was necessary to cooperate with the priority needs of the community by allowing the community to set planning and

controlling a long with the community needs by rules and regulations of traditional beliefs based on local wisdom, ritual, culture, lifestyle and culture within the community. It included maintaining the community's collective resources with incorporating the rules and regulations to maintain natural resources in community forests by participating in the community forest management process, continuous learning and the use of supportive research process to link the community forest activities for systematic learning.

2. The process of building the policy and mechanism of community forest management of the people and local administration in the Northeast was natural resource management and environment under the principle of decentralization of administration from the government to the local administration by the public relations and meeting. The creating of community activities must be cooperated with strong leaders who can carry out activities to achieve sustainable success.

3. The evaluating the policy and mechanism of community forest management of the people and local administration in the Northeast was community forest management by determining the guidelines of community forest management, replanting trees, information labels, making aware for people in the community to protect the community forest and community forest resource management to make benefit both, balance of the nature and sustainable forest resources.

Keywords: Policy; Mechanism; Community Forest Management

1. บทนำ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญยิ่งชนิดหนึ่งของโลกมีค่ามหาศาลต่อมวลมนุษยชาติ และสิ่งที่มีชีวิตอื่นๆ คือ ป่าไม้ให้ปัจจัยสี่ อีกทั้งยังมีความสำคัญอย่างมากในแง่ของการอนุรักษ์ดิน น้ำ และสัตว์ป่า ปัจจุบันรัฐได้มีนโยบายออกกฎหมายผลักดันให้ภาคประชาชน และองค์กรบางส่วน ท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการฟื้นฟูสภาพป่าไม้ในชุมชน โดยมีการประกาศเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ เพื่อการอนุรักษ์การป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ การบังคับใช้กฎหมายผ่านการควบคุมสั่งการ การส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการภายใต้โครงการป่าชุมชน โดยนำไปสู่กระบวนการดังกล่าวมีปัญหาในเชิงโครงสร้างและทัศนคติด้านการบริหารจัดการระหว่างภาครัฐกับองค์กรภาคประชาชน เป็นการเคลื่อนไหวในพื้นที่ของการต่อสู้การช่วงชิงความหมายระหว่างป่าของรัฐ กับป่าของชุมชนโดยมีการต่อรองในเรื่องสิทธิได้นำไปสู่การสร้างกลไกที่เกิดการตรวจสอบถ่วงดุลได้

ดังนั้นป่าชุมชนเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอไร้ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย (Niyom and Rattana, 1997 : 24)

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นรูปแบบหนึ่งของการปกครองที่รัฐกระจายอำนาจหน้าที่สู่ท้องถิ่น เพื่อบริการด้านพื้นฐานให้สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการคัดเลือกตัวแทนการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลกลางสู่ท้องถิ่น ครอบคลุมถึงเรื่องการสร้างกระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนการมีส่วนร่วม หรือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่นในการปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถแลกเปลี่ยนปัญหา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหา ร่วมบริหารจัดการ ร่วมกำหนด กฎระเบียบ และร่วมรับผลประโยชน์จากการบริหารจัดการร่วมกัน ภาคประชาชนในท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่นในประเทศสนับสนุนแผนงานป่าไม้ชุมชน และมีการจัดสรรผลิตภัณฑ์จากป่าร่วมกัน รวมทั้งช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ปัญหาของชุมชน (Phoemphongsacharoen, 1993 : 36-37)

ในทศวรรษที่ผ่านมาการรวมตัวของชุมชนเพื่อทำการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น ทั้งที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเอง หรือแม้แต่โครงการของรัฐ วิวัฒนาการของป่าชุมชนแสดงให้เห็นถึงการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยรัฐที่ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องของผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ซึ่งป่าชุมชนเกิดขึ้นด้วยเหตุผลที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความแตกต่างของพื้นที่ป่าการใช้ประโยชน์จากป่า และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน เนื่องจากชุมชนต้องอาศัยทรัพยากรจากป่า ดังนั้นจึงมีการตั้งกฎระเบียบ สำหรับการปฏิบัติและรักษาป่าอย่างยั่งยืน ซึ่งเกิดจากความร่วมมือร่วมใจและร่วมใจระหว่างภาคประชาชนและองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นตามนโยบายจากภาครัฐ

จากปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมา ภาครัฐได้มีนโยบายการสร้างกลไกการจัดการป่าไม้ชุมชนระหว่างภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขึ้นมาดูแล ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพในการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน แต่ยังมีข้อจำกัดหลายประการที่ควรพิจารณา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความชัดเจนในขอบเขตอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์การดำเนินงาน และการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน ข้อจำกัดนี้ สอดคล้องการสร้างกลไกรูปแบบการทำงานของประชาชนด้านการรับรู้ปัญหา การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นรูปแบบการทำงานเชิงกลยุทธ์แบบเชิงรุกกับชุมชน ที่มีรูปแบบและความเข้มข้นของความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกของชุมชนสะท้อนออกมาในรูปอุดมการณ์พิธีกรรมที่ยึดถือและร่วมกันปฏิบัติที่สามารถรักษาป่าไว้โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อต่างๆ ของชุมชนบนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่นพิธีกรรมศาสนาวัฒนธรรมที่เกิดจากประสบการณ์คนที่อยู่ในท้องถิ่นเป็นหลัก

ดังนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นอำเภอที่มีขนาดใหญ่และมีพื้นที่ป่าชุมชนขนาดใหญ่ที่สามารถเป็นแบบอย่างในการอนุรักษ์ป่าชุมชนได้ ต้องสร้างกลไกรูปแบบกระบวนการพัฒนาขีดความสามารถในการสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าไม้แก่ชุมชนท้องถิ่น โดยพัฒนารูปแบบการสนับสนุนให้หลากหลายมากยิ่งขึ้น เช่น การออก ข้อบัญญัติเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน การจัดกิจกรรมกระตุ้นจิตสำนึกของชุมชนอย่างต่อเนื่อง การปรับกลยุทธ์สู่การทำงานเชิงรุก โดยเฉพาะกับชุมชนที่มีความเข้มแข็งด้านการอนุรักษ์ป่า เช่น การพัฒนา ศักยภาพแกนนำชุมชน การสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม การสนับสนุนเสริมพลังการทำงานของเครือข่าย การอนุรักษ์ป่าไม้ที่มีอยู่ให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น เช่น เครือข่ายอนุรักษ์ป่าไม้และจัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้ การเพิ่มเติมความรู้ความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ด้านการอนุรักษ์ป่าและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การดำเนินงานอย่างยืดหยุ่นและสอดคล้องกับข้อจำกัดภายนอกและกฎหมาย และสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพองค์กรด้านการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างต่อเนื่อง เช่น การสร้างกระบวนการกระตุ้นจิตสำนึก และการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาศักยภาพของแกนนำชุมชน บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าไม้ แม้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเป็นหน่วยงานที่มีศักยภาพในการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ป่าของชุมชน และสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ถึงแม้ว่าได้มีนโยบายและกลไกจากภาครัฐในการปรับปรุงบทบัญญัติของกฎหมายต่างๆ เพื่อให้ชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายมากขึ้น เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ในชุมชนของท้องถิ่นและของชาติ และการสร้างกระบวนการรูปแบบจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตาม การใช้สิทธินี้จะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ นั้นหมายความว่า รัฐจะต้องออกกฎหมายเพื่อเอื้ออำนวยให้มีการใช้สิทธิดังกล่าวโดยชุมชน เช่น การออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน พระราชบัญญัติทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น

จากความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา จึงมีเหตุผลสำคัญคือ ประการแรก เหตุผลเชิงกระบวนการ แนวทางการสร้างกลไกรูปแบบการจัดการป่าไม้ในชุมชนระหว่างภาคประชาชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามนโยบายภาครัฐที่มีการสร้างกลไกเพื่อให้มีการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับนโยบายภาครัฐและปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จในชุมชนท้องถิ่นกับหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ให้ความร่วมมือมามากน้อยเพียงใด ประการที่สอง เหตุผลเชิงวิชาการ กระบวนการสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมและความรู้ความเข้าใจในชุมชนยังไม่ทั่วถึงแม้ชุมชนส่วนใหญ่จะมีจิตสำนึกที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้แต่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนกลับทำให้คนที่อาศัยในชุมชนและคนรุ่นใหม่หันไปประกอบอาชีพรับจ้างเพิ่มมากขึ้นทดแทนการทำเกษตรกรรมต่างคนต่างต้องออกไปทำงานหรือย้ายที่อยู่อาศัยไปนอกชุมชนดังนั้นเมื่อภาครัฐได้มีนโยบายการสร้างกลไก

กระบวนการรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้การณรงค์เกี่ยวกับพื้นที่ป่าไม้ให้องค์ความรู้เรื่องเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้เน้นให้ภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้จัดทำโครงการอนุรักษ์ป่าไม้และร่วมการจัดกิจกรรมเพื่อรักษาป่ามากขึ้นในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น มากน้อยเพียงใด

ด้วยเหตุผลสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการป่าไม้ชุมชนตามนโยบาย รวมถึงการเสริมสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ในท้องถิ่นมากขึ้น อันจะส่งผลดีต่อการอนุรักษ์ณรงค์การรักษาสภาพพื้นที่ป่าไม้ในชุมชนรูปแบบใด

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
3. เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ ทฤษฎี ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และแบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participatory Observation) โดยมีรูปแบบการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี หลักการ บทบาท รูปแบบ ปัจจัย ของนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้ 1) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย บทความ และเอกสารอื่นๆ โดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) ทำการศึกษาวิเคราะห์ นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการให้ความรู้ เกี่ยวกับระบบการบริหารจัดการตามนโยบายของภาครัฐและ

เอกชน 3) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ปัจจัย และนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อการประเมินผลนโยบายการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในมิติต่างๆ 4) สรุปผลการวิจัยที่แสดงให้เห็นถึงนโยบายกลไกการจัดการป่าชุมชน หน้าที่ ในการบริหารจัดการป่าชุมชน

2. การศึกษาในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงกระบวนการสร้าง กลไก หน้าที่ในการจัดการป่าชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการจัดการป่าชุมชนในภาคประชาชนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้ 1) ทำการศึกษาและคัดเลือกพื้นที่ในการทำวิจัยโดยการคัดเลือกประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3 จังหวัด 4 อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยการคัดเลือกจากอำเภอที่มีป่าชุมชนจำนวนมาก 2) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักใน 3 จังหวัด 4อำเภอ ได้แก่ ผู้นำชุมชน/หมู่บ้าน จำนวน 20 คน ผู้เชี่ยวชาญ/นักวิชาการ จำนวน 10 คน

3. ดำเนินการศึกษาระดมความคิดเห็นและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการศึกษาวิจัย

4. สรุป นำเสนอผลการวิจัย และข้อเสนอแนะที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชน กระบวนการสร้างกลไก และประเมินผลนโยบายการจัดการป่าชุมชน ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือในมิติต่างๆ ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษามาเผยแพร่ให้ผู้นำชุมชน ประชาชน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในระดับท้องถิ่นและในระดับประเทศได้รับทราบ

4. สรุปผลการวิจัย

ในการวิจัยเกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1. นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นนโยบายของภาครัฐที่กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่น องค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไปเพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น รวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนากลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่น โดยการให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะ เพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการดูแลรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังได้รับการถ่ายโอนภารกิจให้ดูแลรับผิดชอบเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

นโยบายการจัดการป่าชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีประเด็นที่สำคัญคือ การจัดการป่าชุมชนเป็นอำนาจและบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเรื่องของการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมต่อคนทุกกลุ่มไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไป เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยการพัฒนากลไกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่น ให้มีบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ ในการควบคุม ดูแล รักษา และบำรุงป่า เพื่อให้ป่าเกิดความยั่งยืน และชุมชนได้รับประโยชน์ ป่าชุมชน เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ประชาชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การปลูกป่า หรือ การจัดการป่าของหมู่บ้าน หรือในท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมการสงวน บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยการกำหนดทิศทางการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนในท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

ดังนั้น นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติอันสำคัญที่มีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในการจัดการป่าชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการโดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจาก ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชนบนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ตามวิถีชีวิต และวัฒนธรรมภายในชุมชน รวมถึงการรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนผสมผสานกับการตั้งกฎกติกา เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมกระบวนการจัดการป่าชุมชน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการใช้กระบวนการวิจัยช่วยสนับสนุน เชื่อมโยงกิจกรรมของป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

2. กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชน ชุมชน มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น ในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนปัญหาพร้อมคิดร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ทั้งนี้ กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย

2.1 การประชาสัมพันธ์ การจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคพลเมืองหรือภาคประชาชน ในการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกลไกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากให้เป็นไปตามนโยบายของการจัดการป่าชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

2.2 การประชุมเสนา ในการจัดประชุมเสนาเพื่อให้ประชาชน ชุมชน และชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยการตั้งหัวข้อของการเสนาถึงการสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าชุมชนของตนเองให้ยั่งยืนอย่างไร เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง เพื่อป่าชุมชนยั่งยืน เพื่อไม่ให้ถูกกลืนจากบุคคลอื่นเข้ามาตัดทำลายป่าที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ เพื่อให้บุคคลรุ่นหลังต่อไป อย่างยั่งยืน

2.3 การสร้างกิจกรรมชุมชนในการบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นมิติที่มีการดำเนินงานที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสูตรสำเร็จหรือรูปแบบในการจัดการที่ตายตัว แต่สิ่งหนึ่งที่สามารถชี้วัดความสำเร็จของการจัดการคือ การส่งมอบภารกิจในการจัดการป่าจากคนรุ่นบุกเบิกสู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน โดยการปลูกป่าทดแทน จึงได้เกิดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้กับเยาวชนในท้องถิ่น โดยมีโรงเรียนภายในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในครั้ง ชาวบ้านและผู้นำชุมชนเองก็เป็นส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน ในการสร้างกิจกรรมเพื่อทดแทนป่าที่ถูกทำลายต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกันภายในชุมชน ชาวบ้าน และผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืนโดยการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้สู่คนรุ่นใหม่อย่างต่อเนื่อง ไม่เฉพาะเรื่องป่าอย่างเดียว แต่ยังรวมถึงเรื่องวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนด้วยเช่นกัน

ดังนั้น โดยพื้นฐานชุมชน ชาวบ้าน ล้วนอาศัยพึ่งพาป่าทั้งในแง่ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยมาช้านาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำจากป่าใช้ทำนา อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นเพื่อสร้างรายได้พอยังชีพ อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาช้านาน

3. ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ซึ่งการอยู่ร่วมกันระหว่างสังคมมนุษย์ และสังคมป่าไม้ “หากไม่มีป่า ก็ไม่มีน้ำ” โดยเริ่มแรกได้ปลูกป่าต้นน้ำลำธารที่ถ้ำภูมวน จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธารโดยที่ชุมชนใช้อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา ฟื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตน้ำให้แก่ป่าทำให้ป่าไม้ตามธรรมชาติมีความสมบูรณ์ ทำให้ประสบผลสำเร็จในการทำต้นน้ำ น้ำลำธาร ป่าไม้ ดิน และน้ำ ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น ต้องมีความสมดุล และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ทั้ง คน และสัตว์ หากทรัพยากรดังกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งถูกทำลายสูญเสียไป ความสมดุลระหว่างกันที่มีอยู่ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง และอาจทำให้พื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้น เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงอย่างรวดเร็ว เช่น การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า การล่าสัตว์ เป็นต้น

ดังนั้นนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหลายฝ่าย เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากร และให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน จากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตตามนโยบายการจัดการป่าไม้ในชุมชนที่มีการพัฒนาป่าธรรมชาติในพื้นที่ๆและการปลูกป่าทดแทน อนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้เป็นไปตามนโยบายภาครัฐและนโยบายของป่าชุมชน

5. อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการพรรณนาตามหลักอุปนัยวิธี ดังนี้

1. นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นนโยบายของภาครัฐที่กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นต่อคนทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นชุมชนท้องถิ่นองค์กรอิสระและประชาชนหรือบุคคลทั่วไป เพื่อการจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) มุ่งเพิ่มประสิทธิภาพการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นรวมทั้งการพัฒนาศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ

สิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนากลไกภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชนท้องถิ่น โดยการให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ในการจัดการการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมในทำนองเดียวกันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจใหแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดระบบการบริการสาธารณะเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่นรวมทั้งการดูแลรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมภายใต้พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 นอกจากนี้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีการดำเนินงานพัฒนาป่าชุมชนตามนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีกระบวนการ ดังต่อไปนี้

1.1 กระบวนการจัดการป่าชุมชน ดังที่ นายบัณฑิต (นามสมมติ) กล่าวว่า ในการพัฒนาของกระบวนการจัดการป่าชุมชน ควรมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กิจกรรมการปลูกป่าทดแทน กิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่ายเพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชน

1.2 การอนุรักษ์ป่าของชุมชนมีปัจจัยที่สำคัญหลายประการ ดังที่ พระครูสุวรรณโพธิบาล (นามสมมติ) กล่าวว่า ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากร รวมถึงความสามัคคี ทั้งพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้าน รวมทั้งเยาวชน ส่วนปัจจัยที่คอยสนับสนุนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น หน่วยงานของรัฐที่มีงบประมาณสนับสนุนในการบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสันฐิตา กาญจนพันธ์ุ (Ganjanapan, 1997) ได้ศึกษาเรื่อง ความร่วมมือในการจัดการป่าระหว่างรัฐกับวัด : กรณีป่าชุมชนวัดพระธาตุตอยจอมแจ้ง อำเภอสะแกต จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวบ้านมีระบบการจัดการทรัพยากรป่า ซึ่งพัฒนามานานโดยปราศจากการส่งเสริมโดยรัฐหลายชุมชนยังคงรักษารูปแบบการจัดการป่าตามประเพณีไว้ได้และหลายชุมชนยังได้พัฒนาวิธีการใหม่ๆ ขึ้นเพื่อตอบสนองต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยยังมีความต่อเนื่องกับรูปแบบทางวัฒนธรรมในอดีต

1.3 การมีส่วนร่วม นายถาวร (นามสมมติ) กล่าวว่า ประชาชนภายในชุมชนได้เข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตอนุรักษ์ที่ทางชุมชนจัดตั้งขึ้น รวมถึงกฎระเบียบข้อปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้ประชาชนรับรู้ถึงข้อกำหนดต่างๆ เกี่ยวกับการบุกรุกเขตป่าชุมชน ซึ่งการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน พระครูสุวรรณโพธิบาล (นามสมมติ) ได้กล่าวถึง หลักการดังนี้ 1) การตัดสินใจการเข้าร่วมประชุมและมีส่วนในการนำเสนอ ข้อมูลปัญหาความต้องการของชุมชน รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหา และร่วมให้ข้อมูลด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตป่าชุมชน 2) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ เช่น การปลูกต้นไม้ ซึ่งการปลูกป่าเป็นการบริหารจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคน

ในชุมชนที่จะต้องอนุรักษ์ไว้ เพื่อหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชนและสมาชิกในชุมชนรุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน ในการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับจึงมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งจะต้องมีการกระตุ้นเตือน ชักจูง ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่นว่าตนเองมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งตนเองและท้องถิ่น ในแง่ของการเป็นแหล่งผลิตอาหาร และทรัพยากรต่างๆให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการจัดการป่าชุมชนของแต่ละท้องถิ่นนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับระบบนิเวศ สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้นด้วย 3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ การที่ได้ร่วมรับผลประโยชน์จากกิจกรรม อนุรักษ์ และการร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่าชุมชนโคกใหญ่คำปลากั้ง อำเภอโนนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งมีส่วนในการเสริมสร้าง และพัฒนาศักยภาพของป่าชุมชนให้คงอยู่ และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล การที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวกับการติดตาม กิจกรรมและโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และการติดตามผลงานการ ปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อุทยาน ฯ ในเขตพื้นที่ป่าชุมชน ในจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งสอดคล้องกับฉลาดชาย รมิตานนท์ (Chalatchai, 1985) ที่ได้จุดประกายความคิดการจัดการป่าไม้ในรูปแบบที่เป็นทางเลือกใหม่โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่าไม้และยังได้ยกเอาประเด็นเรื่องระบบกรรมสิทธิ์ขึ้นมากล่าวถึงซึ่งเป็นหัวใจของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ส่วนในทางปฏิบัตินั้นจำเป็นที่จะต้องทบทวนบทบาทหน้าที่รับผิดชอบของรัฐเสียใหม่จากการเป็นผู้พิทักษ์ป่าแต่เพียงอย่างเดียวมาเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการกระจายอำนาจการควบคุมทรัพยากรป่าไม้สู่ท้องถิ่นอย่างจริงจัง

1.4 การปฏิบัติตามกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรของชุมชน นายนิยม (นามสมมติ) กล่าวว่า ในการปฏิบัติตามกฎระเบียบเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนนั้นต้องอาศัยข้อมูลข่าวสารจากพระราชบัญญัติป่าไม้ ป่าสงวนแห่งชาติ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อให้ชาวบ้านได้รับรู้ถึงกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตนอย่างไรในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน

2. กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นายบัณฑิต (นามสมมติ) กล่าวว่า เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชน ชุมชน มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่น ในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสามารถแลกเปลี่ยนปัญหาหารือร่วมตัดสินใจในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ประชาชน ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีกระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชน โดยการจัดอบรมการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจใน

กฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์และการดูแลป่า จัดทำโครงการปลูกป่าในวันสำคัญต่างๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ สร้างความสามัคคี และเพิ่มพื้นที่ป่า รวมทั้งการลาดตระเวนไฟป่าจัดทำโครงการสนับสนุนกิจกรรมการปลูกป่าและรักษาป่าอย่างต่อเนื่อง การปลูกป่า การทำแนวป้องกันไฟป่า การตั้งเวรยามติดตามตรวจสอบสภาพป่า ทั้งนี้กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย

2.1 การประชาสัมพันธ์ การจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคพลเมืองหรือภาคประชาชน ในการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างกลไกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน เนื่องจากให้เป็นไปตามนโยบายของการจัดการป่าชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน

2.2 การประชุมเสนา ในการจัดประชุมเสนาเพื่อให้ประชาชน ชุมชน และชาวบ้าน ได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยการตั้งหัวข้อของการเสนาถึงการสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าชุมชนของตนเองให้ยั่งยืนอย่างไร เป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง เพื่อป่าชุมชนยั่งยืน เพื่อไม่ให้ถูกกลืนจากบุคคลอื่นเข้ามาตัดทำลายป่าที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ เพื่อให้บุคคลรุ่นหลังต่อไป

2.3 การสร้างกิจกรรมชุมชน นายบัณฑิต (นามสมมติ) ได้กล่าวว่า ในการสร้างกิจกรรมชุมชนในการบริหารการจัดการป่าชุมชนเป็นมิติที่มีการดำเนินงานที่ต้องปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา ไม่มีสูตรสำเร็จหรือรูปแบบในการจัดการที่ตายตัว แต่สิ่งหนึ่งที่สามารถชี้วัดความสำเร็จของการจัดการคือการส่งมอบภารกิจในการจัดการป่าจากคนรุ่นบุกเบิกสู่คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน โดยการปลูกป่าทดแทน จึงได้เกิดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้กับเยาวชนในท้องถิ่น โดยมีโรงเรียนภายในชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ ชาวบ้านและผู้นำชุมชนเองก็เป็นส่วนหนึ่งในการถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชน

ดังนั้น โดยพื้นฐานชุมชน ชาวบ้าน ล้วนอาศัยพึ่งพาป่าทั้งในแง่ปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร สมุนไพร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยมาช้านาน นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้พึ่งพาน้ำจากป่าใช้ทำนา อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นเพื่อสร้างรายได้พอเลี้ยงชีพ อีกทั้งป่ายังเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานความสัมพันธ์ของชุมชน บทบาทของป่าต่อความอยู่รอดของชุมชนจึงมีมาช้านาน

3. ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในท้องถิ่น โดยมีประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนายบัณฑิต (นามสมมติ) ได้กล่าวว่า การอยู่ร่วมกันระหว่างสังคมมนุษย์ และสังคมป่าไม้ “หากไม่มีป่า ก็ไม่มีน้ำ” โดยเริ่มแรกได้ปลูกป่าต้นน้ำลำธารที่ถ้ำภูมวย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่ป่าที่ชุมชนเก็บรักษาไว้เป็นต้นน้ำลำธารโดยที่ชุมชนใช้อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการ

เมื่อไร จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจจะเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตน้ำให้แก่ป่าทำให้ป่าไม้ตามธรรมชาติมีความสมบูรณ์ ทำให้ประสบผลสำเร็จในการทำต้นน้ำ น้ำลำธาร ป่าไม้ ดิน และน้ำ ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็น ต้องมีความสมดุล และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อยังกันอย่างใกล้ชิด ทั้ง คน และสัตว์ หากทรัพยากรดังกล่าวอย่างใดอย่างหนึ่งถูกทำลายสูญหายไป ความสมดุลระหว่างกัน ที่มีอยู่ ย่อมจะมีการเปลี่ยนแปลง และอาจทำให้พื้นที่ต้นน้ำลำธารนั้น เสื่อมความอุดมสมบูรณ์ลงอย่างรวดเร็ว เช่น การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่า การล่าสัตว์ เป็นต้น โดยมีแนวทางในการรักษาระบบนิเวศป่าชุมชน ดังนี้

3.1 การกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน ดังที่พระครูสุวรรณ (นามสมมติ) กล่าวว่า ใน การกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ เนื่องจากป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าที่อุดมไปด้วยพันธุ์พรรณป่าไม้หลากหลายชนิด ทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำ โดยที่ชุมชนใช้ อาศัย ทำมาหากิน และเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไร จะดูแลรักษา พื้นฟู และพัฒนา ป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าของชุมชน อาจจะเป็นลายลักษณ์อักษร หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนดเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

นายวินัย (นามสมมติ) กล่าวว่า การมีนโยบายจากภาครัฐในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือหลายๆ ฝ่ายช่วยกัน สิ่งสำคัญที่สุดคือชาวบ้านต้องมีความคิดเห็นที่ไม่ขัดแย้งกัน เพื่อผลประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ทั้งเป็นการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ในระยะยาวอันจะทำให้เขตพื้นที่บริเวณป่าชุมชนได้รับประโยชน์อย่างคุ้มค่าทาง สังคม ให้เกิดความมั่นคงต่อ สิ่งแวดล้อมมากที่สุด โดยเน้นให้มีการประสานกันระหว่างทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติเพื่อป่าชุมชนที่ยั่งยืน

3.2 การรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชน เมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ก็จะมีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ผลกระทบจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและการขยายตัวของกิจกรรมนั้นๆ ของผู้ทำหน้าที่ดูแลป่าชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ ผลของสิ่งแวดล้อมเมื่อเสื่อมโทรมก็จะตกอยู่กับ มนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในชุมชน ปัญหาสิ่งแวดล้อมเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะผูกพันเชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ เพราะสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตมีความสัมพันธ์กัน เมื่อสภาพแวดล้อมถูกทำลายก็ควรจะต้องช่วย ช่วยกันดูแลป่าชุมชนให้อยู่ในสภาพที่อุดมสมบูรณ์ดังที่นายบัณฑิต (นามสมมติ) ได้กล่าวว่า สิ่งแวดล้อมบางอย่างที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ คนทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของและมีสิทธิที่จะใช้ ประโยชน์จากธรรมชาติ เราทุกคนก็ควรที่จะมีหน้าที่ดูแลรักษาและแก้ไขให้สภาพแวดล้อมในชุมชนดีขึ้น แม้ว่ารัฐบาลจะมีหน้าที่โดยตรงในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมก็ตาม แต่การ

ดำเนินงานอาจมีอุปสรรคบ้าง ลำบากบ้าง ถ้าคนในชุมชนไม่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือ ทุกคนควรจะถือว่าสิ่งแวดล้อมทั้งหลายเป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ และถือเอาเป็นความรับผิดชอบและหน้าที่ของตัวเอง ที่มีต่อชุมชน ในอันที่จะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดีมีคุณภาพ เพื่อคนทุกคนในชุมชน เพื่อส่วนรวม เพื่อตัวเอง และครอบครัว และเพื่ออนุชนรุ่นหลังที่จะได้มีโอกาสพึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อไปในวันข้างหน้าต่อไป

3.3 การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึก การประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตามที่ นายหมุ่น (นามสมมติ) กล่าวว่า ในการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนรู้ถึงคุณค่าของการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นที่ทราบกันว่าป่าไม้ช่วยทำให้อากาศชุ่มชื้น เพราะป่าไม้จะช่วยเก็บน้ำไว้ได้ ทำให้เกิดเป็นต้นน้ำลำธาร ทำให้เกิดพืชพันธุ์ไม้อื่นๆ คนในชุมชนและชาวบ้านส่วนใหญ่มีจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ธรรมชาติป่าชุมชนของตนเอง ดังนั้นผู้นำชุมชน ผู้นำฝ่ายสงฆ์ และเจ้าหน้าที่ที่ดูแลป่าชุมชนต้องพยายามปลูกกระแสแรงศรัทธาให้ชาวบ้านในเขตพื้นที่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการคงสภาพป่าไม้ในพื้นที่ของตนเองให้มีความอุดมสมบูรณ์ รักษากฎระเบียบและข้อบังคับในการบุกรุกทำลายป่าชุมชน และมีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเหล่านี้อย่างยิ่งย่น

3.4 การจัดการผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง ผู้ดูแลป่าชุมชนจัดทำป้ายประกาศเพื่อแจ้งให้ผู้บุกรุกได้ทราบถึงมาตรการกฎหมายเกี่ยวกับการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกป่า ป่าชุมชน ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้เข้ามาช่วยเหลือป่าชุมชน และการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าชุมชนเพื่อดูแลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้คงสภาพที่อุดมสมบูรณ์

3.5 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนส่วนใหญ่ชาวบ้านในเขตพื้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน นายบัณฑิต (นามสมมติ) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยความร่วมมือจากชุมชนและชาวบ้านที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละครั้งจะเป็นการสั่งการจากผู้นำชุมชนและเข้าร่วมรับฟังพร้อมแสดงความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ขึ้นเวทีเสวนา เพื่อให้ทราบถึงการจัดการป่าชุมชนโดยต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้าน ในการมีส่วนร่วมของชุมชนต้องอาศัยองค์ประกอบต่อไปนี้ 1) การยอมรับ การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดูแลป่าชุมชน เป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวของชาวบ้านในท้องถิ่นต้องมีความสมัครใจและต้องได้รับการให้เกียรติจากผู้อื่นการมีส่วนร่วมเพื่อการดูแลรักษาป่าชุมชนโดยเสรีภาพ 2) จิตสำนึกของชุมชน ที่จะช่วยกันดูแลป่าชุมชน เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และสืบทอดต่อกันมา และ 3) การบริหารและการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพโดยการดำเนินการช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชน

ดังนั้นนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการหลายฝ่าย เพื่อช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากร และให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน จากนโยบายดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางด้านการอนุรักษ์เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมีทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคตตามนโยบายการจัดการป่าไม้ในชุมชนที่มีการพัฒนาป่าธรรมชาติในพื้นที่ๆและการปลูกป่าทดแทน อนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ให้เป็นไปตามนโยบายภาครัฐ

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กิจกรรมการปลูกป่าทดแทน กิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครือข่ายเพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าชุมชนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

1.2 กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในท้องถิ่นในการปกป้องคุ้มครองอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ชุมชนควรมีบทบาทหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในการจัดการการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม ควรมีการประชาสัมพันธ์การประชุมเสนา การสร้างกิจกรรมชุมชน เช่น การปลูกป่าทดแทน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สามารถถ่ายทอดบรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

1.3 ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ควรมีการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนการรณรงค์ให้เห็นคุณค่าของป่าชุมชนเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ก็จะมีอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ผลกระทบจะมีมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับกิจกรรมและการขยายตัวของกิจกรรมนั้นๆ การปลูกป่าทดแทน การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกการจัดการผู้บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีการกำหนดให้หน่วยงานต่างๆ ที่มีภารกิจและอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้อง ผู้ดูแลป่าชุมชนจัดทำป้ายประกาศเพื่อแจ้งให้ผู้บุกรุกได้ทราบถึงมาตรการกฎหมายเกี่ยวกับการปราบปรามและจับกุมผู้บุกรุกป่า ป่าชุมชน ต้องอาศัยมาตรการทางกฎหมายในการบริหาร

จัดการทรัพยากรป่าไม้เข้ามาช่วยเหลือป่าชุมชน และการจัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าชุมชนเพื่อดูแลทำหน้าที่ในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้คงสภาพที่อุดมสมบูรณ์

2. สำหรับการทําวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตพื้นที่จังหวัดอื่น

2.2 ควรศึกษาการจัดการป่าชุมชนแบบองค์รวมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.3 ควรศึกษาการจัดการดูแลป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเขตพื้นที่จังหวัดอื่น

References

- Akpacha, B. (20 November 2017). Interview.
- Chalatchai, R. (1985). *The Forest with the Rural Development*. Bangkok : The Social Science Association of Thailand.
- Dongphrachan, N. (20 November 2017). Interview.
- Ganjanapan, S. (1997). *The Cooperation in the Forest Management between the State and a Measure: In the Case of the Forest Community Wat Phrathat Doi The Notification Doi Saket District, Chiang Mai Province*. Chiang Mai : Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Nasungchon, W. (21 November 2017). Interview.
- Niyom, W and Rattana, L. (1997). **The Law on the Forest Resources and the Environment**. Bangkok : Sukhothaihammathirat University.
- Lunsorn. M. (21 November 2017). Interview.
- Phoemphongsacharoen, V. (1993). **The Limitations and the Conflict between the Idea of Mainstream in Managing Resources and Knowledge of the Ecology of the Local People**. Bangkok : n.p.
- Phrakhru Suwanphothaphiban. (20 November 2017). Interview.

ภาคผนวก ข
กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์มีดังนี้

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา

๑.๑ สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น การเมืองกับนโยบายสาธารณะ ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบททางสังคม นโยบายสาธารณะและการวางแผน เป็นต้น

๑.๒ สามารถนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ที่ให้การส่งเสริมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน วัดที่มีการส่งเสริมในการอนุรักษ์ป่าไม้ และผู้นำชุมชนต่างๆ ที่มีพื้นที่ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๑.๓ สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์และนํานโยบายจากรัฐมาสู่กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนและการสร้างกิจกรรมร่วมกันของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

๒. กิจกรรมด้านการพัฒนาทางจิตวิญญาณ

๒.๑ สามารถนำผลวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการอบรมเพื่อศึกษาเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองกับนโยบายสาธารณะ เพื่อที่คนในชุมชนจะได้เห็นคุณค่าและกระบวนการกลไกการจัดการป่าชุมชนไปปรับใช้ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนให้ยั่งยืนและเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ การมีส่วนร่วมบนพื้นฐานสิทธิชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

๒.๒ เป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชนและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าไม้ในชุมชนของทุกภาคส่วน

๓. กิจกรรมการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

๓.๑ ประชาสัมพันธ์ทางสิ่งตีพิมพ์วารสารธรรมทรรศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ เดือน พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๑

๓.๒ เมื่อผ่านการตีพิมพ์แล้ว ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด ได้ส่งเผยแพร่ไปยังสถาบันการศึกษาต่างๆ และสมาชิกของวารสารธรรมทรรศน์ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมา
และที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรล่วัตถุประสงค์	โดยทำให้
ประชุมเตรียมความพร้อมของนักวิจัยศึกษาพื้นที่ของป่าชุมชน ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม	ทราบถึงข้อมูลพื้นที่ป่าชุมชนของ ๓ จังหวัด ๔ อำเภอ ได้แก่ อำเภอกุฉินารายณ์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม	ข้อที่ ๑	ทราบถึงนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากเอกสารต่างๆ ของป่าชุมชนและสังเกตอย่างมีส่วนร่วม เกี่ยวกับนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชน	ทราบถึงข้อมูล ประวัติความเป็นมา รูปแบบนโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ข้อที่ ๑-๒	ทราบประวัติความเป็นมา รูปแบบการมีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
สร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยจากพระสงฆ์และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านในชุมชน	ข้อที่ ๒	ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชนและการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านในชุมชน
การเก็บข้อมูลจากพระสงฆ์และชุมชนที่เกี่ยวข้องและการร่วมระดมความคิดเห็นภาคีเครือข่ายความร่วมมือ	ได้ทราบนโยบายและการสร้างกลไกการจัดการป่าไม้ชุมชน และการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชน	ข้อที่ ๒-๓	ทราบถึงรูปแบบกระบวนการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กร

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
ตามนโยบายและการสร้างกลไกการจัดการป่าไม้ชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น			ส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
พัฒนาผลงานวิจัยในเชิงคุณภาพ	การพัฒนาผลงานวิจัยในเชิงคุณภาพ	ข้อที่ ๑-๒-๓	การพัฒนาผลงานวิจัยในเชิงคุณภาพ
จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์และบทความวิจัยเพื่อเสนอผลงานต่อสาธารณะ	ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัยรวมทั้งการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	ข้อที่ ๑-๒-๓	รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ บทความวิจัย รวมทั้งการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

ภาคผนวก ง
เครื่องมือวิจัยแบบสัมภาษณ์ / รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ (Interview guide)

นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลที่อยู่อาศัย : บ้านเลขที่.....หมู่.....บ้าน.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....
๑. ชื่อ - นามสกุล.....อายุ.....ปี.....
๒. ระดับการศึกษาสูงสุด.....
๓. อาชีพ.....รายได้.....บาท/เดือน.....
๔. ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....
๕. วัน เดือน ปีที่สัมภาษณ์.....

ตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมและความคิดเห็นในการจัดการป่าชุมชน

๑. ท่านมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดการป่าชุมชนอย่างไรบ้าง

.....
.....

๒. ท่านมีบทบาทอย่างไรบ้างในการอนุรักษ์ป่าของชุมชน

.....
.....

๓. ในการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชน ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือไม่ อย่างไร

.....
.....

๔. ท่านเคยได้รับข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนโดยวิธีใด

.....
.....

๕. ท่านยึดถือและปฏิบัติตามกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรของชุมชนหรือไม่

.....

.....

๖. ท่านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชุมชนในการดำรงชีพอย่างไรบ้าง เช่น ใช้ไม้เพื่อการสร้างบ้าน / ใช้น้ำเพื่ออุปโภคบริโภค/ใช้น้ำเพื่อการเกษตรและปศุสัตว์/นำผลผลิตจากป่าเพื่อการบริโภค/นำผลผลิตจากป่าเพื่อการขาย

.....

.....

๗. ท่านมีทัศนคติเกี่ยวกับนโยบายการจัดการป่าชุมชนอย่างไร

.....

.....

๘. ท่านมีทัศนคติเกี่ยวกับรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างไร

.....

.....

๙. ท่านได้นำความรู้หรือภูมิปัญญาที่มีอยู่ไปใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนหรือไม่อย่างไร

.....

.....

๑๐. ท่านคิดว่าควรให้รัฐช่วยสนับสนุนในเรื่องการจัดการป่าชุมชนอย่างไร

.....

.....

๑๑. ท่านมีแผนการพัฒนาอย่างไรเพื่อให้กระบวนการจัดการป่าชุมชนเกิดความยั่งยืน

.....

.....

๑๒. ท่านมีวิธีการป้องกันหรืออนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างไร

ผู้สัมภาษณ์

พระมหาไถยน้อย ญาณเมธี (สลาปลิงห์)

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร. ๐๘๕-๐๑๐๓๑๑๔

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิ

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ตำแหน่ง	ส่วนงาน
๑	รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์	อาจารย์	มจร.วิทยาเขตขอนแก่น
๒	รศ.ดร.พรอัมรินทร์ พรหมเกิด	อาจารย์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๓	รศ.ดร.ปิยลักษณ์ โพธิวรรณ	ประธานหลักสูตรรัฐศาสตร ดุขฎิบัณฑิต	มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม
๔	ผศ.ดร.วินัย ผลเจริญ	อาจารย์	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
๕	ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ	อาจารย์	มจร. วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

ที่ ศธ. ๖๑๕๙/ว ๑๐

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๒ ถนนแจ้งสนิท ต.นิเวศน์
อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐

๓ เมษายน ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

เจริญพร

ด้วย พระมหาไทยน้อย สलगสิงห์ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ซึ่งได้เก็บข้อมูลในเขตพื้นที่จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้เลือก จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมหาสารคาม

ดังนั้น จึงเจริญพรเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลจากท่านและผู้ใหญ่บ้านในตำบลของท่าน ข้อมูลที่ได้จักใช้เป็นประโยชน์เพื่อการวิจัยเท่านั้นจะไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่ประการใด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความร่วมมือจากท่านด้วยดี ขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้

เจริญพร

(พระมหาอูตร ธมมปญโญ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

บันทึกข้อความ

ส่วนงานวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.....
ที่๖๑๕๙/ว พิเศษ..... วันที่๓ เมษายน ๒๕๖๐.....
เรื่องเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย.....

เจริญพร

ด้วย พระมหาไทยน้อย สलगสิงห์ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังนั้น เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาค้นคว้าวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของผู้วิจัยท่านนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย และขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการต่อไป

(พระมหาอูตร ฐมมปญโญ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

ที่ ศธ. ๖๑๕๙/ว ๑๑

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๕๒ ถนนแจ้งสนิท ต.นิเวศน์
อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐

๓ เมษายน ๒๕๖๐

เรื่อง เชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมืองานวิจัย

เจริญพร

ด้วย พระมหาไทยน้อย สลาบสิงห์ อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการทำวิจัยเรื่อง “นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” โดยมีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และ ๓) เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังนั้น เพื่อให้งานศึกษาวิจัยของผู้วิจัยมีคุณภาพด้านวิชาการและถูกต้องตามหลักการวิจัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิจารณาเห็นว่าท่านเป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและมีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบเครื่องมือการศึกษาค้นคว้าวิจัย จึงขอความร่วมมือท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัยของผู้วิจัยท่านนี้ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย และขออนุโมทนามา ณ โอกาสนี้ด้วย

เจริญพร

(พระมหาอุดร ธมมปญโญ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

รูปภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย
เรื่อง
นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชน
และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล

เขตพื้นที่ชุมชนโคกป่าซี ตำบลหนองห้าง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์

เขตพื้นที่ชุมชนป่าโคกใหญ่คำปลากั้ง บ้านบะเค ตำบลโพธิ์ธง อำเภอนวนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด

เขตพื้นที่บ้านเขวาโคก-บ้านเขวาพัฒนา ตำบลสระบัว อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

เขตพื้นที่ชุมชนป่าโคกใหญ่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดมหาสารคาม

ภาคผนวก ฉ
แบบตอบรับบทความวิชาการ/หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 วิทยาเขตขอนแก่น ๓๐ หมู่ ๑ ตำบลโคกสี
 อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐
 โทรศัพท์ ๐-๔๓๒๘-๓๕๔๓
 โทรสาร. ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

ที่ ศธ ๖๑๓๑.๑/ว ๒๖

๒๒ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง ตอบรับการตีพิมพ์บทความวารสารวิชาการธรรมทรศน์

นมัสการ พระมหาไทยน้อย สलगสิงห์

ตามที่ท่านได้ส่งบทความวิจัยเรื่อง “นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เพื่อพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการธรรมทรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นั้น

ในการนี้ กองบรรณาธิการได้ดำเนินการตามกระบวนการพิจารณา จากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความ (Peer Review) ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องเรียบร้อยแล้ว และกองบรรณาธิการเห็นชอบรับบทความของท่านตีพิมพ์ในวารสารวิชาการธรรมทรศน์ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ ประจำเดือน พฤษภาคม-สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๑ ซึ่งวารสารเข้าสู่ฐานข้อมูล TCI แล้ว

จึงนมัสการมาเพื่อทราบ

ขอนมัสการด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล พรหมกุล)
 บรรณาธิการวารสารวิชาการธรรมทรศน์

สำนักวิชาการวิทยาเขตขอนแก่น

วารสารวิชาการธรรมทรศน์ (TCI 1)

โทรศัพท์ ๐๘๕-๗๕๒-๑๖๙๓ โทรสาร ๐-๔๓๒๘-๓๓๕๕

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/dhammathas>

แบบ สพ. ๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๑ มิถุนายน ๒๕๖๑

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน พระมหาไทยน้อย ญาณเมธี (สลาংশิंह)

กระผม พระครูสุวรรณโพธิาภิบาล (วิทย์ อคคปณโณ) ตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ร้อยต้น ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด และเจ้าคณะอำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด

ขอรับรองว่า ได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Policy and Mechanism of Community forest Management of the People and Local Administration in the Northeast) ซึ่งเป็นผลงานวิจัยของพระมหาไทยน้อย ญาณเมธี (สลาংশิंह) โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่นำไปใช้ประโยชน์ตั้งแต่ ๑ มิถุนายน ๒๕๖๑ จนถึง ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ ซึ่งการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้นก่อให้เกิดผลดีดังนี้

๑. ได้น้องศึความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปใช้ประยุกต์ใช้กับชุมชนในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ภายในชุมชน

๒. นำนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ.....

(พระครูสุวรรณโพธิาภิบาล (วิทย์ อคคปณโณ))

ตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด

แบบสรุปโครงการวิจัย
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	ว.๐๘๖/๒๕๖๐
ชื่อโครงการ	นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
หัวหน้าโครงการ	พระมหาไทยน้อย ญาณเมธี (สลางสิงห์) และคณะ วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โทรศัพท์ ๐๘๕-๐๑๐-๓๑๑๔ Email: nikkybaty2012@hotmail.com
ความเป็นมาและความสำคัญ	
<p>การวิจัยเรื่อง “นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีความสนใจศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาการจัดการป่าไม้ชุมชนตามนโยบาย รวมถึงการเสริมสร้างรูปแบบการมีส่วนร่วมภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่อยู่ในท้องถิ่นมากขึ้น อันจะส่งผลดีต่อการอนุรักษ์ธรรมาภิบาลรักษาสภาพพื้นป่าไม้ในชุมชนใน ๓ ด้านดังนี้ ๑) นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชน ๒) กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชน และ ๓) ประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชน</p>	
วัตถุประสงค์โครงการ	
<p>๑) เพื่อศึกษานโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>๒) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p> <p>๓) เพื่อประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ</p>	
ผลการวิจัย	
<p>๑) นโยบายและกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ ความต้องการของชุมชนเป็นหลัก โดยให้ชุมชนเป็นผู้วางแผนและควบคุมการดำเนินงานตามที่ชุมชนต้องการ โดยอาศัยกฎระเบียบข้อบังคับที่เป็นผลมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อต่างๆ ของชุมชน บนพื้นฐานจากภูมิปัญญาท้องถิ่น พิธีกรรม ศาสนา วัฒนธรรม ตามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมภายในชุมชน รวมถึง</p>	

การรักษาทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนผสมผสานกับการตั้งกฎกติกา เพื่อดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน โดยการมีส่วนร่วมกระบวนการจัดการป่าชุมชน การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการใช้กระบวนการวิจัยช่วยสนับสนุน เชื่อมโยงกิจกรรมของป่าชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

๒) กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้หลักการกระจายอำนาจการปกครองจากรัฐบาลสู่ท้องถิ่น โดยการประชาสัมพันธ์ การประชุมเสวนา การสร้างกิจกรรมชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือผู้นำที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินกิจกรรมให้บรรลุความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

๓) การประเมินผลนโยบายและการจัดการป่าชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การบริหารจัดการป่าชุมชน โดยการกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชน การปลูกต้นไม้ทดแทน การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ สร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน และการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนให้ได้รับผลประโยชน์ ทั้งทางด้านการอนุรักษ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและมิทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างยั่งยืน

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในรายวิชาที่เกี่ยวข้อง เช่น การเมืองกับนโยบายสาธารณะ ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในบริบททางสังคม นโยบายสาธารณะและการวางแผน เป็นต้น

๒) สามารถนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลต่างๆ ที่ให้การส่งเสริมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน วัดที่มีการส่งเสริมในการอนุรักษ์ป่าไม้ และผู้นำชุมชนต่างๆ ที่มีพื้นที่ในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

๓) สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์และนำนโยบายจากรัฐมาสู่กระบวนการสร้างกลไกการจัดการป่าชุมชนและการสร้างกิจกรรมร่วมกันของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าและการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

การประชาสัมพันธ์

มีการเผยแพร่ผลงานวิชาการทางเว็บไซต์ <http://www.journal-dhammathas.com/> ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนินการ

ภาคผนวก ซ
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) พระมหาไทยน้อย ญาณเมธี (สลาบสิงห์)
 ชื่อ-นามสกุล (อังกฤษ) Phramaha Thainoi Yanameththi (SalangSing)
 ๒. หมายเลขบัตรประชาชน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขารัฐศาสตร์
 ๓. ตำแหน่งปัจจุบัน
 ๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

บ้านท่าเยี่ยม ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐

มือถือ ๐๘๕-๐๑๐-๓๑๑๔ E-mail: nikkybaty2012@hotmail.com

๕. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๔๕ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดบูรพาภิราม (พระอารามหลวง) จังหวัดร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๔๖ ป.ธ. ๔ สำนักเรียนวัดบูรพาภิราม (พระอารามหลวง) จังหวัดร้อยเอ็ด

พ.ศ. ๒๕๕๑ พธ.บ. (สาขาการเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๓ (ศน.ม.) (สาขารัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. ผลงานที่ได้รับการตีพิมพ์/บทความวิชาการ

๑. เรื่อง ภาวะผู้นำท้องถิ่นในศตวรรษที่ ๒๑ วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ มกราคม - เมษายน ๒๕๖๑

๒. เรื่อง สิทธิการพัฒนาของประชาชนในนโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ วารสารคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๐ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

๓. เรื่อง รัฐกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตยไทย เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๕ และนานาชาติ ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๖๑ ฉบับที่ ๒ ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. เรื่อง บทบาทการสร้างชุมชนสีเขียวเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะแบบองค์รวม แก่ชุมชนของพระนิสิตวิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๓ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๕๙ ฉบับที่ ๓

๕. เรื่องการทำงานองค์การภาครัฐยุคไทยแลนด์ ๔.๐ ในมิติระบบอิเล็กทรอนิกส์กับการบริหารงานและการให้บริการสู่ภาคประชาชน การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๒

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.สยามพร พันธไชย
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Siamporn Panthachai
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขารัฐศาสตร์
๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
บ้านท่าเยี่ยม ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๔๓๕๖๙๔๘๗ มือถือ ๐๘๖๒๓๘๑๕๒๕

๕. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. ๒๕๔๐ (พธ.บ.) (สาขาการสอนสังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๓ (ศน.ม.) (สาขารัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- พ.ศ. ๒๕๕๙ (พธ.ด.) (สาขารัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.สุทิพันธ์ อรัญญาวาส
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr. Sutipun Arunyawat
๒. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์
๔. หน่วยงานและสถานที่อยู่ที่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด
บ้านท่าเยี่ยม ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๑๗๐
โทรศัพท์ ๐๔๓-๕๖๙-๔๘๗ มือถือ ๐๙๔-๕๗๔-๙๙๐๙

๕. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๐ (ศน.บ.) (สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๕๓ (รรม.) (สาขาวิชารัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

พ.ศ. ๒๕๕๕ (ปร.ด.) (สาขายุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค) มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

๖. สาขาวิชาที่มีความชำนาญพิเศษ: กฎหมาย**๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย: การเสนองานวิจัยครั้งนี้เป็นครั้งที่ ๔**